

მიხეილ მახარაძე

მასკარაქეთა
ერთი მოღვმის
ისტორია

ბათუმი - 2022

ნარკვევში განხილულია საქართველოს მასშტაბით საკმაოდ გავრცელებული და ცნობილი გვარის - მახარაძეების ერთი მოდგმის 250 წლიანი ისტორია და ძირითადად განკუთვნილია შიდა მოხმარებისთვის.

რედაქტორი - ნოდარ ბარამიძე,
ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
ემერიტუსი პროფესორი

მრჩეველთა ჯგუფი: ჯემალ ბერიძე
(ისტორიის აკადემიური დოქტორი,
ხელმძღვანელი), ნოდარ (ნური),
რევაზ და ჯემალ მახარაძეები.

ISBN 978-9941-8-4078-4

მცირე მეწარმე „მაია ჯაველიძე“

ს ა რ ო მ ა

რედაქტორისგან _____	5
შესავალი _____	7
პირველი თავი	
ცოტა რამ გვარის შესახებ _____	13
მეორე თავი	
1. სოფელი ფაჩხა _____	35
2. მახარაძეების სამი მოდგმა ფაჩხაში _____	41
მესამე თავი	
უშუალოდ ჩვენი მოდგმის -დურალაშვილების ისტორია _____	43
დურალაშვილები _____	47
სკოლის გახსნა _____	69
ბრძოლა დურალ-ალის წინააღმდეგ _____	73
შვილების განაწილება და ქალიშვილის გათხოვება _	82
დაბრუნება _____	87
მეოთხე თავი	
დურალ-ალის შთამომავლობა	
ვაჟიშვილები _____	90
ქალიშვილები _____	123
დურალ-ალის შვილიშვილები მეორე მსოფლიო ომში _	124
ეპილოგის მაგიერ _____	127

მრჩეველთა ჯგუფისგან _____	128
დანართი:	
ნოდარ ბარამიძე - მიხეილ მახარაძე - გამოჩენილი ფილოსოფოსი და საზოგადო მოღვაწე _____	131
გენეალოგია _____	146
ავტორის ბოლოთქმა _____	152

რედაქტორისგან

პროფესორი მიხეილ მახარაძე ამჯერად სხვა რაკურსით წარსდგა მკითხველის წინაშე. მისი წინამდებარე წიგნი საინტერესო გენეალოგიური (და არა მხოლოდ გენეალოგიური) ძიების შედეგია, რომელშიც ორსაუკუნენახევროვან ისტორიულ ჭრილში წარმოდგენილია მახარაძეთა ერთი მოდგმის - ბატონი მიხეილის გვარის კაცების კოლექტიური სურათი. ამ სურათში იკითხება ღრმა პატრიოტიზმი, უცხო რელიგიის მარწუხებისგან თავისუფალი ქართული სული და ასეთივე მოქმედების წესი, უღალატო, პატიოსანი, შრომისმოყვარე, გამჭრიახი ადამიანების ჯანსაღი ფსიქოლოგია, მათი დამსახურება კუთხის, ერისა და ქვეყნის წინაშე. მარტო ის რად ღირს, რომ მ. მახარაძის წინაპრის ინიციატივით 1915 წელს მისსავე სახლში გაიხსნა ერთ-ერთი პირველდანყებითი ქართული სკოლა ზემო აჭარაში. ამასთანავე, სათანადო ფაქტები და დამახასიათებელი ეპიზოდები ისე ბუნებრივად, ხელშესახებად და დამაჯერებლადაა წარმოდგენილი, რომ მკითხველი რეალურად განიცდის ავტორის მიერ მწერლური ნიჭით აღწერილ თუ გადმოცემულ მოვლენებს. ეს მოვლენები საკმაოდ უხვია.

ნარკვევი შეიცავს მოცულობით მასალას ათეულობით ოჯახის, ოჯახის წევრთა შემადგენლობის, მათი საქმიანობის და ოჯახების ნათესაური კავშირურთიერთობების შესახებ როგორც მამის, ისე დედის ხაზით. ყველაფერი ეს კი ეხება ორასორმოცდაათ წლოვანი ხანგრძლივობის მონაკვეთს.

საგულისხმოა, რომ მ. მახარაძე არ იფარგლება მხოლოდ თავისი მოდგმის შვილების ისტორიით. ნარკვევში საუბარია საერთოდ მახარაძეთა გვარის ისტორიულად ცნობილ ადამიანებზე, ძალიან ემოციურად არის აღწერილი მისი მეტად თბი-

ლი და ინტელექტუალური შეხვედრები ჩვენი დროის გამორჩეულ მახარაძეებთან, რაც ხელს უწყობს მახარაძეთა ერთიანი გვარის კონტექსტში გვარის მნიშვნელოვანი მოდგმის კიდევ უფრო სრულყოფილ აღქმას.

სასიამოვნოა აღინიშნოს, რომ ბატონი მიხეილი თავისი ფესვმაგარი გვარის ღირსეული წარმომადგენელია. კიდევ მეტი, თვალს თუ გადავაკლებთ მისი ცხოვრების გზას, მის სამეცნიერო-შემოქმედებით მიღწევებსა და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას, დავრწმუნდებით, რომ იგი არა მხოლოდ თავისი გვარისა და კუთხის, არამედ მთელი ჩვენი ქვეყნის ღირსეული შვილია. ამის თქმის საფუძველს მაძლევს მის მრავალმხრივ საქმიანობაში ჩახედულობა და სტუდენტობიდან მოყოლებული ჩვენი 55 წლიანი ურთიერთობა და მეგობრობა.

იმის გათვალისწინებით, რომ მაღალმთიან აჭარაში დაბადებული, ობლად გაზრდილი და ესოდენ წარმატებული მიხეილის ცხოვრების გზის გაცნობას უეჭველი მოტივაციურ-აღმზრდელობითი მნიშვნელობა ექნებოდა მოზარდი თაობისთვის, ახალგაზრდებისათვის, ჩვენ დაბეჯითებით ვურჩიეთ მას წიგნში შეეტანა ამ გზის ამსახველი მასალებიც. მიხეილის ცივი უარის მიუხედავად, ბოლოს და ბოლოს დავძლიეთ მისი წინააღმდეგობა და, ვფიქრობთ, ამით წიგნმა შესამჩნევად მოიგო: მნიშვნელოვნად შეივსო მახარაძეთა გვარის საერთო სურათი და წიგნის თავისთავად ღირებულებასთან ერთად კიდევ უფრო გაიზარდა მისი პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა.

ყველაფრის გათვალისწინებით, ვფიქრობთ, რომ პროფესორ მიხეილ მახარაძის წინამდებარე ნარკვევი არა მხოლოდ შიდა მოხმარებისთვის, არამედ ფართო მკითხველი საზოგადოებისთვისაც იქნება არანაკლებ საყურადღებო.

შეშავალი

„ნიკოლოზ კათალიკოსს მოსწონდა
<<ჩვეულება ბერძენთა ნათესავისა>>,
რომელთაც წესად ჰქონდათ
მიღებული, რომ ყოველივე ცოტად თუ ბევრად
ღირსშესანიშნავი მოვლენა და შემთხვევა
უნდა აეწერათ და შთამომავლობისათვის
შეენახათ: ბერძნები <<კნინოდენსაცა არარას
დაუტოებენ აღუწერელად და არცა ვიდრემე
მისცემენ უფსკრულსა დავინყებისასა>>“.
ივანე ჯავახიშვილი

ახალს არაფერს ვიტყვი იმის აღნიშვნით, რომ ქვეყნის-
თვის მნიშვნელოვანია თითოეული ადამიანი, ოჯახი, გვა-
რი და მთლიანად ერი. დრო-ჟამი მიდის, ბევრ საინტერე-
სო ფაქტს მნიშვნელოვანს თუ მეტად მნიშვნელოვან მოვ-
ლენას, რომელიც მხოლოდ ხალხის მეხსიერებაში იყო
შემორჩენილი, დავინყების საბურველი გადაეფარება.
შემდეგ არის „გვიანი თითზე კბენანი“ და ჩივილი, ვიდრე
ცოცხალი იყო ამ მნიშვნელოვანი ცნობების მატარებე-
ლი, რატომ არ ჩავინერეთ და რატომ არ შემოვუნახეთ
შთამომავლობას და ა. შ.

მსგავსი მოთქმები ერთი გვარის ერთ მოდგმაში,
რომელსაც მე მივეუთვნები, წლებია გაისმის. ამიტომაც
გადავწყვიტე ჩემი შესაძლებლობის ფარგლებში გავა-
ცოცხლო ჩემი გვარის - მახარაძეების ერთი მოდგმის -
დურაღაშვილების დაახლოებით 250 წლიანი ისტორია.

მით უმეტეს, რომ ამ მოდგმის ისტორია ამის საფუძველს ნამდვილად იძლევა. ახლა ჯერ მოკლედ ჩამოვთვალოთ მნიშვნელოვანი მომენტები მახარაძეების *დურალაშვილების* მოდგმის მიღწევები. მივყვეთ ქრონოლოგიურად:

1. 1886 წელს წინაპრის - გულახმედის (მე ვარ მისი მეოთხე თაობა) მექაში მომლოცველად („ჰაჯს“) გამგზავრება და უკან გზაზე მექადან 200 კერსის მოშორებით გარდაცვალება;

2. გულახმედის შვილის - დურალ-ალის ინიციატივით და თანასოფელ სადიყ ბოლქეაძის თანადგომით 1915 წლის ნოემბრის დასაწყისში მის კუთვნილ სახლში წერაკითხვის გამარცვლებელმა საზოგადოებამ გახსნა მთიან აჭარაში ერთ-ერთი პირველი - პირველდანწყებითი ქართული სკოლა;

3. დურალ-ალის შვილიშვილი - რეჯებ (რევაზ) მახარაძე გასული საუკუნის 20-იანი წლების მეორე ნახევარში იყო იმ დროისთვის მასობრივი განათლების კერის - ქობ-სამკითხველოს ხელმძღვანელი. სამკითხველო ფარავდა მთლიანად სხალთის ხეობას. ამასთან, ის დურალაშვილებიდან პირველი იყო, ვინც მუშაობა დაიწყო რაიონულ ცენტრში და თავისი უმნიშვნელო მუშაობითა და ხალხზე ზრუნვით რაიონსა და რაიონის გარეთ გაიტანა მოდგმის სახელი;

4. დურალ-ალის შვილიშვილები: აბას, ხემიდ და რასიმ მახარაძეები მონაწილეობდნენ მეორე მსოფლიო ომში და შინ არც ერთი არ დაბრუნებულა;

5. დურალ-ალის შვილიშვილს - ხამზა მახარაძეს 1950 წელს მიენიჭა სოციალისტური შრომის გმირის წოდება;

6. დურალ-ალის შვილიშვილი და შვილიშვილის შვილი: ოთარ და ნოშრევან მახარაძეები იყვნენ სხალთის სასოფლო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარეები;

7. დურალ-ალის შვილიშვილი და შვილიშვილის შვილი, მამა-შვილი - დავით და ნოდარ მახარაძეები იყვნენ მშობლიური სოფლის სკოლის დირექტორები. დავით მახარაძე სხვადასხვა დროს იყო, აგრეთვე, სოფლების - შუბნის და თხილვანის სკოლების დირექტორი;

8. დურალ-ალის შვილიშვილები და შვილიშვილის შვილი: ახმედ, დავით და ნოშრევან მახარაძეები იყვნენ სოფლის კოლმეურნეობის თავმჯდომარეები. მანამდე დავით მახარაძე იყო მეზობელი სოფლების გაერთიანებული კოლმეურნეობის თავმჯდომარე;

9. დურალ-ალის შვილიშვილის შვილი - თალიკო (მაყვალა) მახარაძე 1979-1984 წლებში იყო საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი;

10. დურალ-ალის შვილიშვილის შვილი - რევაზ მახარაძე, მილიციის პირველი პოლკოვნიკია ხულოს რაიონიდან;

11. დურალ-ალის შვილიშვილები და შვილიშვილის შვილი - შალვა, მერი და ნათელა - სამივე უმაღლესი განათლებით წარმატებული პედაგოგები და საჯარო მოსამსახურეები იყვნენ;

12. დურალ-ალის შვილიშვილის შვილი, ფილოსოფოსი, პოლიტიკოსი და საზოგადო მოღვაწე- მიხეილ მახარაძე: - პირველი მეცნიერებათა დოქტორი და პირველი პროფესორი ხულოს რაიონიდან; აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ორი მონვევის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარე;

მარე (2004-2012 წწ.); საქართველოს V და VIII მოწვევის პარლამენტის წევრი. 2008-2012 წლებში შავი ზღვის აუზის ქვეყნების კონგრესის ვიცე-პრეზიდენტი; ლიტერატურაში სახელმწიფო, ფილოსოფიაში აკად. შალვა ნუცუბიძის სახელობითი და მეცნიერებაში ეროვნული პრემიების ლაურეატი; ღირსების, ვახტანგ გორგასალის I ხარისხისა და ბრწყინვალეების საპრეზიდენტო ორდენების კავალერი. 2019 წელს საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნულმა აკადემიამ - ფილოსოფიის დარგში სამეცნიერო მიღწევებისთვის დააჯილდოვა იუნესკოს მიერ მეცნიერების მსოფლიო დღესთან დაკავშირებით დანესებული საპატიო სიგელით;

13. დურალ-ალის შვილიშვილის შვილები და შვილიშვილის შვილიშვილი: ოთარ (1956-2019), როლანდ და ნუგზარ მახარაძეები წლების განმავლობაში აჭარის არ სტატისტიკის სამმართველოს, კავშირგაბმულობისა და მედიცინის დარგის მაღალი თანამდებობის პირები;

დურალ-ალის შვილიშვილის შვილი ანზორ მახარაძე მილიციის კაპიტანია, წლების განმავლობაში მუშაობდა შინაგან საქმეთა ორგანოებში, ბოლოს იყო ხულოს სანოტარო კანტორის უფროსი. შვილიშვილის შვილიშვილს - რომან მახარაძეს კი დამთავრებული აქვს ასპირანტურა, ამჟამად წარმატებული ბიზნესმენია;

14. 50-მდე უმაღლეს დამთავრებული სხვადასხვა სფეროში.

ვფიქრობ, ეს ჩამონათვალი საკმაო საფუძველს იძლევა იმისთვის, რომ მახარაძეების გვარის დურალაშვილე-

ბის მოდგმაზე უფრო დაწვრილებით შევჩერდეთ და ვისაუბროთ.

ბუნებრივია, რომ გაჩნდეს კითხვა - რატომ და საიდან დურალაშვილობა?

ამ კითხვაზე პასუხს სამი ასპექტი აქვს: 1/ მახარაძეთა საკმაოდ მრავალრიცხოვან მოდგმათაგან არსებითად ერთ მოდგმაზე იქნება მოთხრობილი ამ ნარკვევში. ამიტომაც საჭიროა გამოკვეთილი ნიშანი, რომელიც იქნება ამ მოდგმის ერთგვარი სავიზიტო ბარათი;

2/ მოგონებებში გაცოცხლებულ ჩვენი მოდგმის თითქმის 250 წლიან ისტორიაში დურალ მახარაძე (1855-1939) ერთ-ერთი გამორჩეული და მონუმენტური ფიგურაა. რაც მთავარია - მანამდე ჩვენთვის ცნობილ გათითო-კაცებულ ნინაპრების შემდეგ იგი სწორედ ის წინაპარია, ვისგანაც იწყება მახარაძეთა ამ მოდგმის შემდგომი განშტოებები.

3/ ჩვენი სოფლის მახარაძეთა სამ მოდგმათაგან, ორი ერთი ძირიდან მოდის, თუმცა დაცალკეება 200 წელზე მეტს უნდა ითვლიდეს. ამ ერთი ძირის ორივე მოდგმას არ გააჩნიათ ოლლი, რაც ასე დამკვიდრებული და დამახასიათებელი იყო აჭარაში თურქული ტრადიციით. მეტიც, დღესაც ბევრ შემთხვევაში სწორედ ოლლით განასხვავებენ ერთი გვარის მატარებელ განსხვავებულ მოდგმებს.

ჩვენს შემთხვევაში ბოლომდე ჩამოყალიბებული არ ყოფილა დურალაშვილობა. მაგრამ გაგვიგონია და მოგვისმენია, განსაკუთრებით სხვა სოფლელებისგან ჩვენი დურალაშვილობის შესახებ.

მახსენდება ერთი ასეთი ამბავი. 1971 წელს ჩემი რაიონიდან პირველი კურსის სტუდენტს ავადმყოფობის გამო პრობლემები შეექმნა. მე დავეხმარე და ავალებინე აკადემიური, რასაც განსაკუთრებული შემთხვევის გარდა, პირველკურსელი სტუდენტისთვის კანონი არ ითვალისწინებდა. სტუდენტი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან გარიცხვას გადაურჩა. თბილისიდან დაბრუნებულ სტუდენტის მამას, როცა ეს ამბავი მოუყვლია, სასოფლო საბჭოს ცენტრში მყოფთ შეკითხვა დაუსვამთ მახარაძეების რომელი შტოდან იყო მათი მხსნელი. გაკითხვა-გამოკითხვით როცა დაუდგენიათ თუ „ვისი გორისა ვიყავი“, ერთი მოხუცი წამომდგარა და უთქვამს: ეგენი ღურალაშვილები არიანო და კარგი და საქებარი სიტყვებიც არ დაუშურებია ჩვენი მოდგმის მისამართით.

ასე რომ, სიცხადისთვის მახარაძეების ჩვენი მოდგმა ნარკვევში ღურალაშვილებად რომ მოვიხსენიოთ ამის ყველა საფუძველი არსებობს, ამით არც არაფერი დაშავდება და თხრობაც გაგვიადვილდება.

ახლა კი გავყვეთ ყველაფერს თანმიმდევრულად.

პირველი თავი

ცოტა რამ გვარის შესახებ

ჩვენი ნარკვევი გვარის ერთ მოდგმას ეძღვნება და მას ვერ ექნება პრეტენზია ამომწურავი პასუხი გასცეს მახარაძეების გვართან დაკავშირებულ საკითხებს. ამას სხვა მიდგომა, სხვა გარჯა და სხვა მასშტაბი სჭირდება. ეს არც ჩემს მიზანში შედის და ამასთან, სცილდება ჩემს კომპენტენციას. ამიტომაც შემოვიფარგლებით უაღრესად ზოგადი ინფორმაციით.

1998 წელს თბილისში გაიმართა მახარაძეების პირველი საგვარეულო შეხვედრა, სადაც საგვარეულო კავშირის პრეზიდენტად ავირჩიეთ ცნობილი ხელოვანი, საქართველოს სახალხო არტისტი და რუსთაველის პრემიის ლაურეატი კოტე მახარაძე (1926-2002).

შეხვედრაზე იყო საუბარი გვარის ეტიმოლოგიაზე და გამოიკვეთა მთავარი ვერსია. ამ ვერსიის თანახმად, ერთ-ერთ ბრძოლაში ქართველების გამარჯვება მეფეს ახარა მახარაძეების წინაპარმა და აქედან იღებს სათავეს ჩვენი გვარი. გვარ-სახელების სპეციალურ ლიტერატურაში საუბარია გვარებზე, რომლებსაც მახარაძის გვართან საერთო ძირი აქვთ, მაგ., მახარაშვილი, მახარობლიძე, მახათაძე და სხვ.

ასევე არის ცნობა, რომ გურიაში მახარაძეთა ერთი მოდგმა ატარებდა აზნაურის წოდებას.

დღევანდელი მონაცემებით საქართველოში მახარა-
ძეების რაოდენობა 8 000 აღემატება და რიცხოვნებით
21-ე ადგილზეა. მახარაძეები კომპაქტურად დასახლებუ-
ლი არიან აჭარაში, გურიასა და თბილისში. საკუთრივ
ჩვენს მხარეში მახარაძეები ცხოვრობენ აჭარის ხუთივე
რაიონში და ბუნებრივია ქალაქ ბათუმში.

რაც შეეხება საქართველოს გარეთ, მახარაძეები ბლო-
მად არიან თურქეთში. ბურსაში ერთი სოფელი ყოფილა
მთლიანად მახარაძეებით დასახლებული. ეს ინფორმა-
ცია გაავრცელა უკვე ნახსენებმა ცნობილმა ხელოვანმა
კოტე მახარაძემ, 1998 წელს თბილისში, მახარაძეთა პირ-
ველ საგვარეულო შეხვედრაზე. თურქეთში მახარაძეები
ასევე ცხოვრობენ ადაბაზარში, იზმითში, ორდუში და
სხვ.

2013 წლის სექტემბერში საქართველოს პრეზიდენტი
მიხეილ სააკაშვილი ქალაქ ადაბაზარს ესტუმრა. პრეზი-
დენტის ამაღლაში მეც ვიყავი. დაახლოებით 500 კაცთან
დარბაზში ტევა არ იყო. მასპინძელთაგან ერთ-ერთს,
რომლის ქართული გვარი შაინიძე იყო, კითხვაზე - აქ მა-
ხარაძეები თუ არიან მეთქი, მიპასუხა - დარბაზის ნახე-
ვარზე მეტი მახარაძეებია. სამწუხაროდ, დროის სიმცი-
რის გამო, მათთან გასაუბრება ვერ მოვახერხე.

მახარაძეები ასევე საკმაოდ არიან 1944 წელს საქარ-
თელოდან დეპორტირებულ მაჰმადიან მესხებს შორის. ეს
ინფორმაცია მაქვს საქართველოში დაბრუნებული მაჰ-
მადიანი მესხებისგან.

ახლა მეტ-ნაკლებად ცნობილ მახარაძეებზე ინდივი-
დუალურად. კვლავ გავიმეორებ, აქ მოკლედ შევეხები იმ

მახარაძეებს, რომლებიც საყოველთაოდ არიან ცნობილი და, აგრეთვე, იმათ, ვისთანაც მეტ-ნაკლებად მქონია ურთიერთობა.

თხრობას ერთი უცნაური შემთხვევის გახსენებით დავიწყებ. 1994 თუ 1995 წელი იქნებოდა. გაზეთ <<საქართველოს>> (რედ. ნოდარ გრიგალაშვილი) რედაქციაში შევიარე. თანამშრომლები და ერთიც ავტორი დამხვდა. ვიგრძენი, რომ ჩემი მისვლით რაღაც უხერხული სიტუაცია შეიქმნა. რედაქტორი ნოდარ გრიგალაშვილი პირდაპირი კაცი იყო და საქმის ვითარება ამიხსნა. ავტორს მოტანილი ჰქონდა წერილი, რომელშიც საუბარი იყო ფილიპე და გერასიმე მახარაძეებზე. წერილის ლაიტმოტივი იყო ის, რომ კი იყო ცუდი მახარაძე - ფილიპე, მაგრამ იყო, აგრეთვე, კარგი მახარაძე - გერასიმე. რა სათაურით გაეშვათ წერილი თურმე ამაზე ბჭობდნენ რედაქციაში.

მეც გამოვთქვი ჩემი აზრი და ვურჩიე წერილი გამოექვეყნებინათ სათაურით - „ორი მახარაძე“. მეორე დღეს გაზეთში წერილი სწორედ ამ სათაურით დაიბეჭდა. უნდა ითქვას, რომ წერილი სუსტი იყო.

დავინწყოთ ფილიპე მახარაძეთი (1868 - 1941). გვარში ამაზე დიდი თანამდებობის პირი არ ყოფილა. იგი წლების განმავლობაში იყო საქართველოს ცაკ-ის თავმჯდომარე და სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარე. იგი ამავე დროს იყო ნაყოფიერი პუბლიცისტი. გარდაიცვალა 1941 წელს, დაასაფლავეს მთაწმინდის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში. სამწუხაროდ, ფილიპე მახარაძე მკვეთრად იყო დაპირისპირებული ილია ჭავჭავაძესთან და მის წინააღმდეგ აქვეყნებდა ცილისმწა-

მებლურ წერილებს. იმასაც წერენ, რომ ბოლშევიკების კრებაზე, სადაც ილიას ლიკვიდაცია გადანყდა, ფილიპე მახარაძეც ესწრებოდაო. იგი ილიას წინააღმდეგ ილაშქრებდა საბჭოთა პერიოდშიც, როცა მაღალი თანამდებობები ეკავა. ამის გარდა, იგი იყო ე. წ. შულავერის კომიტეტის წევრი და მისი ხელმძღვანელი, იმ კომიტეტის, რომელმაც ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის საფუძველი მოამზადა.

ამიტომაც არ იყო გასაკვირი ის, რომ 1989 წელს ეროვნული მოძრაობის აზვირთების პერიოდში, ფილიპე მახარაძის ნეშტი მთაწმინდის პანთეონიდან ხუდადოვის სასაფლაოზე გადაიტანეს.

რაც შეეხება გერასიმე მახარაძეს (1881-1937), იყო გურიის სოფელ გომიდან. სწავლობდა სასულიერო სემინარიაში, შემდეგ პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე. იყო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი. რევოლუციური მოღვაწეობის გამო არაერთხელ იყო დაპატიმრებული და გადასახლებული.

1907 წელს იყო რუსეთის მეორე მოწვევის დუმას წევრი ქუთაისის გუბერნიიდან. ამ მოწვევის დუმამ, მხოლოდ 103 დღე იარსება.

საქართველოში დაბრუნებული გ. მახარაძე იყო დამფუძნებელი კრებისა და საქართველოს პარლამენტის წევრი, ხელი აქვს მოწერილი საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტზე. ერთხანს იყო ქვეყნის შინაგან საქმეთა მინისტრის მოადგილე.

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ გ. მახარაძე პოლიტიკას ჩამოშორდა და წლების განმავლობაში სამეურნეო საქმიანობას ეწეოდა. 1937 წელს პენსიაში გასული გ. მახარაძე დააპატიმრეს და დახვრიტეს.

ტატიანა მახარაძე (1920-2007). წარმატებული მომღერალი. ერთ დროს პოპულარული „ძილისპირული“ იწყებოდა მისი სიმღერით - „იავნანა“, რომელიც იმ პერიოდის საქართველოში ნამდვილად საუკეთესო და გამორჩეული სიმღერა იყო პატარებისთვის. ხშირად იყო გასტროლებზე, მათ შორის, შვედეთში, ინგლისში, შოტლანდიაში, აღმოსავლეთ ევროპის მრავალ ქვეყანაში. გამოირჩეოდა შესრულების განსხვავებული, ორიგინალური მანერითა და სასიამოვნო ხმით. ასევე ფანდურზე დაკვრის მაღალი ოსტატობით. 1950 წელს მოსკოვის ესტრადის მსახიობთა საკავშირო კონკურსზე პირველი პრემია და ოქროს მედალი დაიმსახურა. მისი სოლო კონცერტები დიდ ინტერესს იწვევდა მაყურებელში. მისი სიმღერებიდან ასევე აღსანიშნავია - ლილი გეგელიასთან ერთად შესრულებული „სიმღერა თბილისზე“, „ყვავილებში დამეკარგე“, „გაზაფხულის ბრალია“ და სხვ.

ახლა იმ ცნობილ თუ ნაკლებად ცნობილ მახარაძეებზე, რომლებთანაც მეტ-ნაკლებად მქონია შეხება. მათ შორის არიან ორი კონსტანტინე მახარაძე. ერთთან (კოტე), მსახიობთან და ტელეკომენტატორთან, საქართველოს სახალხო არტისტთან საკმაოდ ახლო ურთიერთობა მქონდა, ხოლო მეორესთან (კოკი), საქართველოს სახალხო მხატვართან მხოლოდ ერთხელ მქონდა გაცნობითი ხასიათის შეხვედრა.

დავინწყოთ ჩვენი სახელოვანი და საამაყო მოგვარით კოტე მახარაძეთი(1926-2002). ბატონი კოტეს სახელი ჯერ კიდევ სკოლიდან ვიცოდი საფეხბურთო რეპორტაჟებით. თბილისში სტუდენტობის დროს და შემდეგაც ვესწრებოდი სპექტაკლებს მისი მონაწილეობით ჯერ რუსთაველის, ხოლო შემდგომ მარჯანიშვილის თეატრებში. ერთ სპექტაკლს დავესწარი მის მიერ 1997 წელს დაარსებულ ერთი მსახიობის თეატრ - „ვერიკოში“. განსაკუთრებით მომწონდა მისი კვაჭი კვაჭანტირაძე და ურიელ აკოსტა. ამის გარდა, რამდენიმეჯერ დავსწრებივარ მის საჯარო ლექციებს თბილისის უნივერსიტეტსა და საზოგადოება „ცოდნაში“. ერთხელ უნივერსიტეტში გამოვეცნაურე კიდევ.

ბატონი კოტე უშუალოდ გავიცანი 1998 წლის შემოდგომაზე თბილისში მახარაძეების პირველ საგვარეულო შეხვედრაზე, სადაც იგი, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, გვარის პრეზიდენტად ავირჩიეთ. მალე ბატონმა კოტემ ხუთი მახარაძე მიგვიწვია ერთი მსახიობის თეატრში ფიქრის გორაზე, სპექტაკლზე - „გააჩერეთ დედამინა! მე აქ ჩამოვდივარ“. სპექტაკლის ავტორი და როლის შემსრულებელი იყო ბატონი კოტე. სპექტაკლი სტალინს ეძღვნებოდა და „ბელადი“ თავიდან ბოლომდე დადებით კონტექსტში იყო წარმოჩენილი.

1999 წლის აგვისტოს შუა რიცხვებში ბატონ კოტეს დაუურეკე და შეხვედრა ვთხოვე. დამთანხმდა, თუმცა იქვე დაამატა „მხოლოდ ათი წუთი დრო მექნებაო“. ჩვენი საუბარი გაგრძელდა ... ორ საათს. ვისუბრეთ თეატრზე, სპორტზე, ლიტერატურაზე, მის მიერ თეატრში შესრუ-

ლებულ როლებზე. შუა საუბრისას მეუღლეს - სოფიკო ჭიაურელს უხმო და უთხრა: „ეს მარტო მეცნიერებათა დოქტორი არ ყოფილაო. მშვენივრად ერკვევა ხელოვნებაში, სპორტში და კიდევ ბევრ სხვა რამეშიო“.

ამ სიტყვებს თავისი წინაპირობა ჰქონდა. ბატონ კოტეს არაერთხელ საჯაროდ აღუნიშნავს, რომ მეცნიერებათა დოქტორობა არაფერია სპორტსმენისა და ხელოვნის შემოქმედებასთან. სწორედ მათ გააქვთ ქვეყნის სახელი საზღვარგარეთ და არა მეცნიერებათა დოქტორებს.

ბატონი კოტე მასთან ჩემი სტუმრობით და ორსაათიანი საუბრით ძალზე კმაყოფილი სჩანდა. საუბრისას სოფიკოსა და მის სიყვარულზე შემდეგი რამ თქვა: „სიყვარული ის იყო დილით თეატრში რეპეტიციის შემდეგ მოსკოვში გასტროლებზე მყოფ სოფიკოსთან გადავფრინდებოდი და საღამოს ისევ თბილისში სპეკტაკლში ვთამაშობდიო“.

ჭიშკრამდე გამომაცილა ბატონმა კოტემ და თან მითხრა: „მე ჯერ ჭიშკრამდე არავინ გამიცილებია“. ამასთან, მთხოვა, როცა დაბრუნდები აჭარიდან, სექტემბრის მეორე ნახევარში ერთ საათიანი გადაცემა გავაკეთოთ ტელევიზიის პირველი არხისთვის ყოველგვარი წინასწარი სცენარისა და მომზადების გარეშე, ისე როგორც დღეს. სამწუხაროდ, ბატონი კოტეს ეს თხოვნა ვერ შევასრულე.

აქვე მინდა გავიხსენო ბატონი კოტეს ნაამბობი ერთი საყურადღებო ისტორია. ერევნის „სპარტაკი“ ახალ გადმოსულია საბჭოთა კავშირის საფეხბურთო გათამაშების უმაღლეს - „ა“ კლასში (მაშინ ასე ეწოდებოდა უმაღლეს

ლიგას). პირველ წრეში თბილისის „დინამომ“ თბილისში დაამარცხა ერევნელები. მეორე წრეში უკვე ერევანშიც დაამარცხა ჩვენმა გუნდმა ერევნელები. მაგრამ ამის შემდეგ მოხდა საშინელება. ფანატიკოსთა ბრბო ჩვენ ფეხბურთელებს ავტობუსში შესვლის საშუალებას არ აძლევს, ესვრიან ყველაფერს, რაც ხელში მოხვდებათ. ვერც მილიცია და ვერც ვერავინ ახერხებს მათ დაშოშმინებას, ტრაგედია ახლოვდება. ამ დროს ვიღაც ადგილობრივმა დაიძახა - „პაიჭაძე გალისა“ (პაიჭაძე მოდის). უცბათ სამარისებულმა სიჩუმემ დაისადგურა. ამ დროს პაიჭაძე უკვე აღარ თამაშობდა, მაგრამ ჩვენს გუნდს ახლდა ერევანში. ამის შემდეგ ლამის ტაშით გამოაცილეს მასპინძლებმა ჩვენი ფეხბურთელები. საქმე ის ყოფილა, რომ ერევნელები სპეციალურად ჩამოდიოდნენ თბილისში პაიჭაძის ვირტუოზული თამაშის სანახავად...

2002 წლის დეკემბერში კოტე მახარაძე გარდაიცვალა. გამოასვენეს რუსთაველის თეატრიდან. ნიშანდობლივი იყო ის, რომ მისი პირველი მეუღლე - მედეა ჩახავა და იმჟამინდელი მეუღლე - სოფიკო ჭიაურელი ლამის ერთმანეთის გვერდით ისხდნენ, მათ შორის მხოლოდ ერთი ქალბატონი იყო. ბატონი კოტე დაკრძალეს დიდუბის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში. 2003 წელს მას გარდაცვალების შემდეგ მიენიჭა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პრემია.

ბატონი კოტეს გარდაცვალებიდან 4 წლის შემდეგ ვესტუმრე ქალბატონ სოფიკოს. მან სახსოვრად გადმომცა 2001 წელს ბატონი კოტეს დაბადებიდან 75 წლისთავისადმი მიძღვნილი ნოდარ გურაბანიძის მშვენიერი წიგნი

- „კოტე მახარაძე“ წარწერით: „ბატონო მიშა! ბედმა გაგილიმათ, რომ მ ა ხ ა რ ა ძ ე ბრძანდებით. პატივისცემით სოფიკო ჭიაურელი. 20/XII. 06“.

წიგნში არაერთი გამორჩეული პასაჟიდან შევარჩიე ორი, რომელიც მთელი სიღრმითა და სიგრძე-სიგანით წარმოაჩენს დიდი მსახიობის სიდიადეს:

„მრავალ საერთაშორისო თეატრალურ ფესტივალებზე მინახავს <<ერთი მსახიობის სპექტაკლი>>, მაგრამ მხოლოდ რჩეულებს ძალუძთ <<ერთი მსახიობის თეატრის>> შექმნა.

ჩემს მიერ ნანახ სპექტაკლებში მსახიობის შემოქმედების ერთი მხარე თუ იყო აქცენტირებული - ვთქვათ, ან პლასტიკური ხატის შექმნის პროცესს, ან თავიდან ბოლომდე ფსიქოლოგიურ ეტიუდებზე აგებული მოქმედება ან მხატვრული სიტყვით სინამდვილის რეალური სურათებით შექმნა.

ყოველი ასეთი მსახიობი თავისი ბუნებრივი მონაცემებით ერთი რომელიმე დღიერი ელემენტის საფუძველზე აგებს სპექტაკლს, ზოგჯერ ბრწყინვალე სპექტაკლსაც კი. უკეთეს შემთხვევაში, ამგვარი შემოქმედებითი პოტენციალის მსახიობები ქმნიან ერთ ან რამდენიმე სპექტაკლს, მაგრამ თეატრს ვერ ქმნიან (გამონაკლისია იტალიელი, ნობელის პრემიის ლაურეატი დარიო ფო, რომლის ბრწყინვალე თეატრი, ეყრდნობა <<კომედია დელ არტეს>> უზარმაზარ ტრადიციას), კოტე მახარაძემ კი შექმნა ჭეშმარიტი თეატრი, სადაც ერთი მსახიობის მრავალფეროვნება იქცა ესთეტიკურ ფენომენად, რამდენადაც ეს ერთი მსახიობი თავის თავში აერთიანებს

იმას, რასაც ჩვენ თეატრს ვუწოდებთ. მე ვერ ვიტყვი, რომ კოტე მახარაძეზე ნაკლები ნიჭის და ნაკლები შემოქმედებითი დიაპაზონის მსახიობები გამოდიოდნენ თავიანთი პოეტური თუ ლიტერატურული <<<სალამოებით>>, მაგრამ მათ ვერ შექმნეს ახალი ტიპის თეატრი, ეს ვერ შეძლო თვით დიდმა სერგო ზაქარიაძემაც, რომელიც უდიდესი განცდით კითხულობდა ქართული პროზისა თუ პოეზიის შედეგებს. არც ქართული თეატრის შორეული ტრადიცია და არც უახლესი წარსული არ ქმნიდა ამგვარ გამოცდილებას, რომლის გამოყენება შეეძლო - კოტე მახარაძეს. ხომ განუმეორებელი, ფეიერვერკული იყო, მართლაც შეუდარებელი ვასო გოძიაშვილი თავის შედეგში <<<ძველი თბილისის ბოჰემა>>, მაგრამ ეს თვალისმომჭრელი არტისტიზმი თავის არეალს ვერ გასცდა და დამოუკიდებელ თეატრად ვერ იქცა, თუმცა მეტაფორულად, ხშირად ვამბობთ ხოლმე: <<ვასო გოძიაშვილის თეატრი>>, <<სერგო ზაქარიაძის თეატრი>>, <<გურამ სალარაძის თეატრი>>.

კოტე მახარაძის <<ერთი მსახიობის თეატრი>> კი სხვა რანგის მოვლენაა, რომელიც ეყრდნობა განსხვავებულ თეატრალურ ესთეტიკას, ფილოსოფიას და ზნეობრივ იმპერატივებს" (ნოდარ გურაბანიძე. კოტე მახარაძე. თბილისი, 2001, გვ. 5).

ბატონ კოტეზე საუბარს ვერ დავამთავრებ სპორტის თემის გარეშე. სხვა თუ არაფერი ის თბილისის „დინამოს“ კალათბურთელთა გუნდში თამაშობდა სახელგანთქმული ოთარ ქორქიას გვერდით. მაგრამ ამ შემთხვევაში მთავარი მაინც ფეხბურთია, კერძოდ, კოტე მახარაძის

საფეხბურთო რეპორტაჟები. მას 4 ათეულ წელზე მეტი ხნის განმავლობაში მიჰყავდა საფეხბურთო რეპორტაჟები მსოფლიოსა და საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა ქალაქებიდან, იქნებოდა ეს მსოფლიო თუ საბჭოთა კავშირის საფეხბურთო ჩემპიონატი.

სწორედ ბატონი კოტე დაუვინყარ ეროსი მანჯგალაძესთან ერთად გადმოსცემდა რეპორტაჟს ტაშკენტიდან 1964 წლის 18 ნოემბერს, როცა ჩვენმა <<დინამომ>> პირველად მოიპოვა საბჭოთა კავშირის ჩემპიონობა.

მთავარი მაინც 1981 წლის 13 ნოემბერს მოხდა. ამ დღეს დასავლეთ გერმანიის ქალაქ დიუსელდორფში თბილისის <<დინამომ>> ანგარიშით 2:1 დაამარცხა ქ. იენის <<კარლ ცეისი>> და მოიპოვა ევროპის ქვეყნების თასების მფლობელთა თასი. ამ მატჩის რეპორტაჟი მიჰყავდა კოტე მახარაძეს დიდი იმპროვიზაციით, შთაგონებითა და აღმაფრენით.

კოტე მახარაძის, როგორც განუმეორებელი საფეხბურთო კომენტატორის შეფასება სჯობს ნოდარ გურაბანიძისგან მოვისმინოთ: „*კოტე მახარაძის უდიდესი დამსახურება ამ ჟანრში ისაა, რომ ტელეკომენტატორობა მან ხელოვნების სიმაღლეზე აიყვანა, შთაბერა მას თეატრალური სანახაობის სული. მის რეპორტაჟებს ალტაცებაში მოვყავდით, იგი განიცდიდა და ჩვენც განგვაცდევინებდა შერკინების პერიპეტიებს, გვაცინებდა, ხშირად სიხარულის ცრემლს გვღვრიდა, გვანადვლიანებდა - ერთი სიტყვის თანაგანცდის, თანაყოფის ეფექტს გვიქმნიდა და, ბოლოს და ბოლოს, განა ეს არ არის ნამდვილი ხელოვნების მონოდება. [...]* ჩემს წიგნში

(„გამარჯვების გზით“), რომელიც ეხება რუსთაველის თეატრის საერთაშორისო ფესტივალებში მონაწილეობას, მის გასტროლებს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში აღწერილი მაქვს, თუ რას განვიცდიდით რუსთაველები, როცა ნათელი გახდა, რომ რომის პაპზე თავდასხმის გამო ევროპული ქვეყნების ტელეარხებმა პროგრამები შეცვალეს და ჩვენი <<დინამოსა>> და <<კარლ ცეისის>> ფინალურ მატჩს ველარ ვნახავდით. მხოლოდ <<რიჩარდის>> ბოლო მოქმედების ფინალში შევიტყვეთ ჩვენი გამარჯვების ამბავი. სპექტაკლის დიდი წარმატების შემდეგ, სცენაზე მადლობის სათქმელად გამოსული მსახიობები მაყურებელთა ოვაციებს, ერთიანი სკანდირებით პასუხობდნენ - <<დინამო!>>, <<დინამო!>>, <<დინამო!>> ...

თბილისში დაბრუნებულმა ვნახე ეს მატჩი ვიდეოჩანაწერით. თუმცა უკვე ვიცოდი ანგარიში, მატჩის პერიპეტიები და ნაკითხული მქონდა ყველაფერი, რაც ამ ფინალზე დაიწერა ჩვენში და უცხოეთში, მაინც აუწერელი აღტაცებით ვუსმენდი კოტე მახარაძის რეპორტაჟს. ეს მისი ერთ-ერთი მწვერვალი იყო, სავსე გადამღები განცდებით, ემოციურობით, მეყსეული ანალიტიკურობით და საზეიმო ტონით. ეს მართლაც ჭეშმარიტი არტისტიზმის ზეიმი იყო. აი, სად გაუტოლდა ერთმანეთს სპორტი და ხელოვნება. მას შემდეგ რამდენჯერმე ვნახე ეს მატჩი ტელევიზიით და რამდენჯერადაც არ უნდა ვნახო, თავს ვერ ვერევი, ვერ ვიკავებ ცრემლს. კოტე მახარაძის ამოძახილი (ეს ისტორიული ამოძახილია) <<Представляю что твориться сейчас в Тбилиси>>, თავისი ემოციური

დაძაბულობით, ჩემის აზრით, არ ჩამორჩება მისი ანდარეზის, მარკიზ პოზას თუ ურიელ აკოსტას გულიდან ამომსკდარ სიტყვებს. მარტო ამ ფრაზისთვის ღირს გიყვარდეს ეს დიდი სპორტი და ეს დიდი კომენტატორი“ (ნ. გურაბანიძის დასახ. წიგნი, გვ. 222, 229).

2008 წელს გარდაიცვალა ქალბატონი სოფიკო, საქართველოსა და სომხეთის სახალხო არტისტი, რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პრემიის ლაურეატი. ის დაკრძალულია დიდუბის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში, მეუღლის გვერდით.

ასე რომ, მახარაძეთა გვარში გვყავდა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პრემიის ორი ლაურეატი.

სულ ორჯერ ვარ შეხვედრილი და მისაუბრია კიდევ კოტე მახარაძის ქალიშვილთან, ცნობილ ბალერინასთან, საქართველოს დამსახურებულ არტისტთან მაკა მახარაძესთან. პირველად 1998 წელს მახარაძეთა საგვარეულო შეხვედრაზე, ხოლო მეორედ დედამისის, ცნობილი ქართველი მსახიობის, საქართველოს სახალხო არტისტის და სსრკ სახელმწიფო პრემიის ლაურეატის მედეა ჩახავას გასვენებაზე. გასვენების პერიპეტიების მიუხედავად, ქალბატონმა მაკამ და მისმა ძმამ, ცნობილმა რეჟისორმა, საქართველოს სახალხო არტისტმა და რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პრემიის ლაურეატმა თემურ ჩხეიძემ მოიცალეს ჩემთან ხანმოკლე საუბრისთვის..

მაკა მახარაძე 1968 - 1988 წლებში ზაქარია ფალიაშვილის სახელების თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრის საბალეტო დასის სოლისტი იყო. შემდეგ დაიწყო პედაგოგიური მოღვაწეობა: 1993 - 1995 წლებში თბილისის

ქორეოგრაფიული სასწავლებლის სამხატვრო ხელმძღვანელის მოადგილეა; 1997 წლიდან თბილისის I სშუალო სკოლასთან არსებული საბავშვო სკოლა-სტუდიის ხელმძღვანელი, რომელსაც შემდეგ ეწოდა „მაკა მახარაძის საბალეტო სტუდია“.

გასული საუკუნის 70-იანი წლებში თბილისის სამხატვრო აკადემიაში გაცნობითი ხასიათის შეხვედრა მქონდა ცნობილ შემოქმედთან, ფერმწერთან, გრაფიკოსთან და მონუმენტალისტთან, საქართველოს სახალხო მხატვართან - კონსტანტინე (კოკი) მახარაძესთან (1929 - 1992), აღიარებული ფერწერული ტილოების - „მინა ქართული“, „სუფოროვი და ბაგრატიონი ალპებში“, „დიდგორი“ და სხვა, ავტორთან.

სამწუხაროდ, დიდი ხელოვანი ადრე გარდაიცვალა და არაერთი ჩანაფიქრი განუხორციელებელი დარჩა.

საუბარი გავაგრძელოთ მიტროპოლიტ დავითზე - აბბა ალავერდელზე (ერისკაცობაში ირაკლი მახარაძე). 1996 წლის 25 დეკემბერს ალავერდელი ეპისკოპოსი დავითი აყვანილ იქნა მთავარეპისკოპოსის ხარისხში, 2000 წლის 28 ნოემბერიდან კი - მიტროპოლიტია.

მიტროპოლიტი დავითი დაბადებულია 1960 წელს ცნობილი მხატვარ-გრაფიკოსის რომან მახარაძის (1929-1998) ოჯახში.

რომან მახარაძეს პირადად არ ვიცნობდი. თუმცა, როგორც კარგი მხატვრის შესახებ მსმენოდა, მით უმეტეს, წიგნის აღიარებული მხატვარი იყო. მიღებული ჰქონდა არაერთი ჯილდო. მონაწილეობა აქვს მიღებული გერმა-

ნიაში აკვარელის გამოფენაში. გარდაიცვალა 1998 წლის დეკემბერში.

სწორედ რომან მახარაძის გასვენებაში გავიცანი მისი შვილი, იმ დროს უკვე ალავერდის მთავარეპისკოპოსი დავითი. გავესაუბრე კიდეც, რამდენად შესაძლებელი იყო ეს, ასეთ ვითარებაში. ამ ამბიდან 2-3 თვის შემდეგ მეუფემ მახარაძეების 40 კაციანი ჯგუფი კახეთში მიგვინვია. პირველი შეხვედრა თელავში შედგა. შემდეგ შუამთის მონასტერში გადავინაცვლეთ, სადაც სარესტავრაციო სამუშაოები მიმდინარეობდა. აქვე იყო გაშლილი სუფრა. სუფრის მსვლელობისას რამდენჯერმე მქონდა ხანმოკლე საუბრები მეუფესთან. ამის სურვილს თვითონაც ამჟღავნებდა. ამაში, ალბათ, თავის როლს ასრულებდა ჩემი ფილოსოფიური განათლება და გარკვეული მიღწევები ამ მიმართებით.

მესამედ მეუფეს 2012 წლის ზაფხულში შევხვდი. თელავში მყოფი შევეხმიანე, თავი შევახსენე და მეუფემაც მასთან მიმიწვია ალავერდში. დამათვალიერებინა საეკლესიო კომპლექსი, სადღეგრძელოებიც გავცვალეთ. საკუთარი ღვინით დამასაჩუქრა კიდეც და რაც მთავარია წარწერით გადმომცა მისი, მშვენივრად გამოცემული წიგნი სათაურით: აბბა ალავარდელი - ქადაგებები. საჩუქარს კი ასეთი წარწერა ამშვენებს:

„ბატონ მიხეილს, მახარაძეს: სახსოვრად და მოსაგონებლად. ღმერთმა დაგლოცოთ და გაგახაროთ.

ქრისტესმიერი სიყვარულით - აბბა ალავარდელი, მიტროპოლიტი დავითი. 2012“.

ამ წიგნიდან საინტერესო ადგილს ცოტა ქვემოთ გაგაცნობთ.

ბოლოს მიტროპოლიტ დავითთან სატელეფონო საუბარი მქონდა 2020 წლის თებერვალში, როცა მას ალავერდში სტუმრობდა ბათუმიდან ჩასული მახარაძეების 4 კაციანი ჯგუფი.

მიტროპოლიტ დავითს დამთავრებული აქვს საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტის არქიტექტურის ფაკულტეტი. ის წლების განმავლობაში ოჯახთან ერთად ცხოვრობდა დავით გარეჯის მონასტერში, მაგრამ არა როგორც სასულიერო პირი, არამედ როგორც გარეჯის მუზეუმ-ნაკრძალის მეცნიერ-თანამშრომელი. აქ იგი მუშაობდა 1984 წლიდან. მან ჯერ კიდევ ერისკაცობაში შემოიკრიბა ახალგაზრდა პატრიოტ ენთუზიასტთა ჯგუფი, რომელმაც დავით გარეჯის ლავრის ტერიტორიაზე აღადგინა ტერასები, განმინდეს წყალსაცავები და მოაწყვეს შიდა ეზო. სწორედ ამ ჯგუფის საქმიანობის წყალობით ფართო საზოგადოებისთვის ცნობილი გახდა გარეჯის უდაბნოში საბჭოთა სამხედრო ძალების საწვრთნელი-საცდელი პოლიგონის არსებობის შესახებ, რასაც საბოლოოდ პოლიგონის გაუქმება მოჰყვა.

როგორც თვითონ მოგვითხრობს, მცხუნვარე მზეში დადიოდა უდაბნოში, ასუფთავებდა, ალაგებდა და წესრიგში მოჰყავდა დავით გარეჯის ტერიტორია და საეკლესიო ნაგებობები. აქვე დაუწყია სახარებების გადანერა, რაც საბოლოოდ დასრულდა მის მიერ ეტრატზე ნუსხურად შესრულებული ერთი სახარებით და მეორე სახარების ათი თავით. მეუფის მიერ ხბოს ტყავზე ნუს-

ხურად შესრულებული აღნიშნული სახარებები - *ოქრომჭედლური ოთხთავი* სამების საპატრიარქო ტაძარშია. ამ ისტორიას აღნიშნულ ქადაგებების წიგნში საინტერესოდ ჰყვება თვითონ მიტროპოლიტი:

„1986-1987 წლებში უწმიდესმა გადანყვიტა, რომ დანერილიყო დიდი ზომის სახარება ნუსხურით ეტრატზე და ამისთვის ეძებდა ადამიანს, ვინც ამ საქმეს შეასრულებდა. ეს მაშინ ძალიან უჩვეულო იყო იმიტომ, რომ ხბოს ტყავი, პერგამენტი, საუკუნეების მანძილზე არ დამუშავებელიყო. მელანიც, რომლითაც ამ ტყავზე უნდა დანერილიყო და კალამიც უკვე აღარ იპოვებოდა. ამ წიგნის გადანერას ართულებდა ის, რომ ყველაფერი თავიდან იყო მოსაპოვებელი - მელანი, კალამი, ეტრატი ... უნდა განსაზვრულიყო ფურცლის ზომა.

და აი, იცოდნენ რა ჩვენმა ახლობელმა ადამიანებმა ჩემი სურვილი, გატაცება, საქმიანობა, უწმიდესს შესთავაზეს ამ საქმის შესასრულებლად ახალგაზრდა ადამიანი, რომელიც ცხოვრობდა გარეჯში ოჯახთან ერთად და რომელიც წერდა თავისთვის სახარებას მხედრულად (იმ დროისთვის უკვე გადანერილი მქონდა მათესა და მარკოზის სახარება და ლუკას სახარების ნახევარი). იმავე საღამოს მოვხვდით უწმიდესთან და უნეტარესთან, მიგვიღო ძალიან თბილად...

ეს დიდი სამუშაო მამის დახმარებით გავაკეთე. ის მხატვარი იყო, წიგნის გრაფიკის სპეციალისტი, დიდი ხანი მუშაობდა წიგნის გაფორმებაზე და მისთვის ეს საქმიანობა უცხო არ იყო...

ერთი კვირის შემდეგ პირველი ნიშნები წარვუდგინე პატრიარქს. საოცარი რამ მოხდა: არ ვიცოდი ნუსხური და მეორე დღეს, როცა დავბრუნდი გარეჯის უდაბნოში, დავინყე ვარჯიში. უნმიდესის ლოცვა-კურთხევით ორ დღეში ვისწავლე ნუსხური. ერთი კვირის თავზე კი უნმიდესს წარვუდგინე ესკიზების ნუსხურად დაწერილი და მინიატურებით მოხატული შვიდი შესაძლო ვარიანტი, რომელთაგან პატრიარქმა ამოარჩია ის ზომა რა ზომისაც არის ახლანდელი სახარება...

ეს იყო დიდი შრომა გათენებული ღამეების ხარჯზე. დღედაღამ მინევდა წიგნზე მუშაობა: ფიქრი, თუ ფიზიკურად საქმის კეთება. ვმადლობ ღმერთსა და მამას, რადგან, ზემოთაც ვთქვი, სპეციალისტის დახმარების გარეშე ეს ყველაფერი შეუძლებელი იქნებოდა იმიტომ, რომ წიგნს თავისი სპეციფიკა აქვს და მისმა გაუთვალისწინებლობამ შეიძლება გამოიწვიოს წიგნის მთლიანობის დარღვევა. ჩვენ მიერ მინიატურებისთვის დატოვებული ადგილისა და ფორმის მიხედვით მოხდა შემდეგ წიგნის დასურათება, მეტნაკლებად. რა თქმა უნდა, მაკეტის კეთების დროს ვითვალისწინებდი იმას, რომ რაღაც სამომავლოდ შეიცვლებოდა იმიტომ, რომ მაშინ ბევრი რამ ჩემთვისაც უცხო და გაუგებარი იყო და ვერ ვითვალისწინებდი ყველაფერს. შემდეგ უკვე პრაქტიკამ, ცხოვრებამ გამოაჩინა, რომ ეს მართლაც ასე მოხდა.

ეს იყო ძალიან სასიხარულო შრომა და, ალბათ, როგორც პატრიარქი ამბობს, ჩემი სულის მომზადება იმისთვის, რომ შევდგომოდი ამ გზას - 1988 წლის 23 ნოემბერს ქაშუეთის წმინდა გიორგის ეკლესიაში მოხდა ჩემი

დიაკვნად კურთხევა, ამავე წლის 25 დეკემბერს კი - მღვდლად ხელდასხმა და უკვე სასულიერო პირად და-
ვუბრუნდი გარეჯის მონასტერს. ამის შემდეგ აღარ
მქონდა საშუალება, ისეთი ინტენსივობით მემუშავა ამ
წიგნზე. რაც შევძელი, იყო - მათეს სახარება მთლიანად
და მარკოზის სახარების ათამდე თავი. ვმადლობ ღმე-
რის და კათოლიკოს-პატრიარქს, რომელმაც ღირსგვყო
და გვაკურთხა ამ მნიშვნელოვანი საქმის კეთებაზე“ (გვ.
29-31).

აქვე ვიტყვი, რომ მიტროპოლიტ დავითის წიგნი მთ-
ლიანად ისევე საინტერესოა და ისევე ლაღად იკითხება,
როგორც ეს ამონარიდი.

ჩემთვის ცნობილია, აგრეთვე, ორი მიტროპოლიტი მა-
ხარაძეების გვარიდან - მიტროპოლიტი ვარლამი (1873-
1943) და მიტროპოლიტი ნიკოლოზი (1932-2008).

მიტროპოლიტი ვარლამი საქართველოს კათოლიკოს-
პატრიარქის, უწმიდესისა და უნეტარესის - ამბროსი ხე-
ლაიას (1861-1927) თანამოაზრე იყო და გვერდში ედგა
მას ყოველთვის. მისი ლოცვა-კურთხევით დაადგინეს ის
1926 წელს მარგვეთის ეპისკოპოსად. 1929 წელს დაინი-
შნა ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიის მმართველად. 1937 წელს
ქუთაის-გაენათის ეპარქიის მმართველია. შემდეგ დააპა-
ტიმრეს და გადაასახლეს, სადაც გარდაიცვალა.

მიტროპოლიტი ნიკოლოზი (ერისკაცობაში - ხუტა
მახარაძე) 1978 წ. ცხუმ-აფხაზეთის ეპისკოპოსი იყო, ხო-
ლო 1981-1983 წლებში ამავე ეპარქიის მიტროპოლიტი.
1983 წელს ქუთაის-გაენათის მიტროპოლიტია, სადაც
დიდხანს არ უმოღვაწია და წლების განმავლობაში სხვა-

დსხვა ეკლესიაში იყო რიგით მღვდელმსახურად. გარდაიცვალა 2008 წელს.

ახლა სხვა მახარაძეების შესახებ.

ახლო ურთიერთობა მქონდა და მაქვს ფარმაციის მეცნიერებათა დოქტორთან, პროფესორ - რომან მახარაძესთან, რომელიც სხვადასხვა დროს, წლების განმავლობაში იყო ფარმაციის ფაკულტეტის დეკანი და ფარმაცევტული და ტოქსიკოლოგიური ქიმიის კათედრის გამგე.

ბატონი რომანი ძალიან აქტიურობდა ორთაჭალაში, აბანოთუბანში მახარაძეების სახელზე ეკლესიის ასაშენებლად. მაგრამ, სამწუხაროდ, ობიექტური მიზეზების გამო ეს წამოწყება ვერ განხორციელდა.

ასევე სხვადასხვა დროს მქონია შეხვედრა ჩვენს გამოჩენილ მსახიობთან, საქართველოს სახალხო არტისტთან ავთანდილ მახარაძესთან, რომელსაც არაერთი ბრწყინვალე როლი აქვს შესრულებული თეატრში, კინოსა და სატელევიზიო დადგმებში („რიჩარდ მეოთხე“, „სამანიშვილის დედინაცვალი“, „მონანიება“, „ლაზარე“, „ჯაყოს ხიზნები“ და სხვ.). შევხვედრივარ ინჟინერსა და მომღერალს, საქართველოს ორი მოწვევის პარლამენტის წევრს - მალხაზ (მერაბ) მახარაძეს. საინტერესო და კეთილშობილი ადამიანია. ის მღეროდა ნანი ბრეგვაძესთან და ივიკო საყვარელიძესთან დუეტსა თუ ტრიოში. დიდად პოპულარული იყო მისი სიმღერა - „დარკვეთელო ქალო“ კინოფილმ - „განგაშიდან“.

თითოჯერ მქონია შეხვედრა ორ ბიძინასთან: პაროდისტთან და აჭარის კულტურის მინისტრთან, მეორე

ფილიპე მახარაძესთან - რაიკომს მდივანთან და ლენინის მუზეუმის დირექტორთან, პროფესორებთან: ფილოლოგ აპოლონ და ეკონომისტ აკაკი მახარაძეებთან, იურისტებთან: იაკობ, შალვა და თენგიზ მახარაძეებთან, გიორგი მახარაძესთან, ერთ დროს - საქნავთის გენერალურ დირექტორთან.

აქვე აღვნიშნავ ერთ უმნიშვნელოვანეს საქმეში გიორგი მახარაძის თანადგომაზე. სწორედ მისი ინიციატივით 2004 წელს საქნავთმა დააფინანსა უშუალოდ ჩემი ხელმძღვანელობითა და რედაქტორობით მომზადებული ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის ოთხტომეულის მე-4 ტომის გამოცემა.

განსაკუთრებული ახლო ურთიერთობები მაქვს ჩვენი უშუალო ფესვების სოფელ ჩაოს მახარაძეებთან, ამჟამად ბათუმელ ძმებ ამირან და მამული და მათ ბიძაშვილ თომა მახარაძეებთან, მათ შვილებთან, ასევე ჩაოელ, ამჟამად ბათუმელ გელა მახარაძესთან, წარმოშობით შუახეველ ძმებ ვლადიმერ (ცნობილი ფარმაცევტი, ქველმოქმედი, შემოქმედთა მეცენატი და საზოგადო მოღვაწე, სააფთიაქო ქსელ <<ჰეკატეს>> დამფუძნებელი), შოთა (1959-2014. მათემატიკოსი, პროფესორი) და აკაკი (მწერალი, რამდენიმე რომანის ავტორი) მახარაძეებთან. ასევე ბიზნესმენ სულიკო მახარაძესთან. ახლო ურთიერთობა მაქვს ბობოყვათელ თამაზ მახარაძესთან, რომელიც გვარის დიდი პატრიოტი და მახარაძეების დაახლოებისა და შეკრებების დაუღალავი ინიციატორია. ბოლო ხანებში ახლო ურთიერთობა დამყარდა ჩემსა და ახალგაზრდა

ედო მახარაძესთან, რომელიც წარმოშობით არის ღორჯომიდან. ყველა მათგანი ღირსეული გვარიშვილია.

განსაკუთრებული დამოკიდებულება მაქვს ჩემ სეხნია ქედელ მიხეილ მახარაძესთან - ცნობილ პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწესთან. ჩვენ ჯერ კიდევ თბილისიდან - სტუდენტობის დროიდან ვიცნობთ ერთმანეთს. შემდგომ ჩვენი ურთიერთობა გაგრძელდა, როცა ის სხვადასხვა მაღალ თანამდებობებზე მუშაობდა აჭარაში, მე კი სამეცნიერო მოღვაწეობას ვენეოდი თბილისში.

მე არ ვიცი ჩემს მიერ მოხსენიებული მახარაძეები, მეტ-ნაკლებად ცნობილი მახარაძეების რამდენ პროცენტს შეადგენს, მაგრამ ჩემი თვალსაწიერი ეს არის, რასაც ვერც ვერაფერს დავამატებ და ვერც ვერაფერს გამოვაკლებ.

მეორე თავი

სოფელი ფაჩხა

სოფელი ფაჩხა, სადაც დახლოებით XVIII საუკუნის შუა ხანების შემდეგ დამკვიდრდა მახარაძეების დურა-ლაშვილების მოდგმის წინაპარი, ხულოს მუნიციპალიტეტის ერთი ჩვეულებრივი სოფელია - არც დიდი და არც მთლად პატარა. ფაჩხის შესახებ ისტორიული ცნობები ერთობ მწირია. სოფელი ფაჩხა („ფაჩხის მაჰალი“) მოხსენიებულია სულთან სელიმ მეორის (მეფობდა - 1566-1574 წწ.) დროინდელ „ზემო აჭარის ლივის დიდი დავთარში“ (თბილისი, 2011. გვ. 56. გამოსაცემად მოამზადეს ზაზა შაშიკაძემ და მირიან მახარაძემ). სოფელი ფაჩხა ასევე მოხსენიებულია და მის შესახებ ცნობები გვხვდება თურქების მიერ 1671 წელს ჩატარებულ აღწერაში. ამ ცნობის თანახმად, აღწერის დროს სოფელში სულ ექვსი კომლი ცხოვრობდა. არავინ იცის მაშინდელი სოფლის მცხოვრებთა გვარები, ან ამჟამად თუ ცხოვრობენ მათი შთამომავლები სოფელში.

ასევე ყურადღებას იმსახურებს ზაქარია ჭიჭინაძის (1854-1931) სამი ჩანაწერი (იხ. ზ. ჭიჭინაძე. ქართველთა გამუსლიმება. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო. თბილისი, 2004, გვ. 60-66) და ერთი პატარა ფრაგმენტი თედო სახოკიას (1868-1956) მრავალმხრივ საინტერესო ნიგნიდან - „მოგზაურობანი“ (იხ. თ. სახოკია. მოგზაურობანი. ბათუმი, 1985, გვ. 298-299).

რატომ დაერქვა ეს სახელი სოფელს, ბოლომდე გარკვეული და მეცნიერულად ახსნილი არ არის. თუმცა არის გადმოცემა, რომლის თანახმადაც სოფელს ეს სახელი დაერქვა ყურძნის ჯიშის - „ფაჩხურას“ გამო.

არსებობს ყურძნის ჯიში - „ფაჩხურა“, რომელიც ბოლო ხანებში მხოლოდ სოფელ ჭერში ჰქონდა ერთ მოსახლეს, ამჟამად გადაშენებული უნდა იყოს. მოარული ხმებით, ყურძნის ეს ჯიში შეხვედრიათ კახეთშიც. ამასთან, ფაქტია ისიც, რომ კახეთში არსებობს ყურძნის ჯიში - საფერავი ფაჩხა. მკითხველისთვის ინტერეს მოკლებული არ იქნება ზოგადი ინფორმაცია ყურძნის ამ ჯიშის შესახებ.

პირდაპირი მითითებები საფერავის წარმოშობის დროისა და ადგილის შესახებ დაცული არ არის, თუმცა სხვადასხვა მონაცემებზე დაყრდნობით შესაძლებელია ამის მიახლოებით განსაზღვრა. ივანე ჯავახიშვილის ცნობით, თავდაპირველად საფერავი ძველ ქართულ პროვინციაში - შავშეთ-კლარჯეთში იყო გავრცელებული, საიდანაც დროთა განმავლობაში გადმოინაცვლა აღმოსავლეთ საქართველოში და ქართლზე გავლით (X-IX სს უფლისციხის და სამთავროს ნიჰნები; კასპში „ციხიგორაზე“, უძველეს მარანში აღმოჩენილი ნიმუშები), უკვე XVII საუკუნის ბოლოს კახეთის ვენახებში დაიდო ბინა.

საფერავი ფაჩხა

აღწერა: ახალგაზრდა ყლორტი: ზრდის კონუსი გვირგვინით და გაუშლელი პირველი სამი ფოთოლაკით შებუსუსულია აბლაბუდისებურად, ფერი თეთრი. მეორე იარუსის ფოთლები (4-6) ზედა მხრიდან შეუბუსავია და მომწვანო-მოყვითალო ფერისაა, ქვედა მხრიდან ინარჩუნებს შებუსავს. ზრდასრული ფოთოლი: საშუალო ზომისაა. უფრო ხშირად ოვალური ფორმისა. ხუთნაკვეთიანი. ზედაპირი ბადისებურად დანაოჭებულია. ფოთლის ფირფიტა ძაბრისებურად მოხრილი. ყუნწის ამონაკვეთის ფორმა მსხვილფუძიანი თალისმაგვარია. ზედა ამონაკვეთი ღრმაა, იშვიათად ძალიან ღრმა, ამონაკვეთის ფორმა ძირითადად კვერცხის ან სამკუთხედისმაგვართვლიანი. ფუძე იშვიათად ცალკბილიანია. ქვედა ამონაკვეთი ხშირად ნაკლებ ღრმაა. ამონაკვეთის ფორმა ხშირად შევინროვებულყელიანი ჩანგისმაგვარია, იშვიათად ცალკბილიანი. მთავარი კბილების ფორმა მახვილწვეროიანი, გამოზნექილგვერდებიანია. გვერდითი კბილები ცალმხრივგამოზნექილია. ფოთლის ქვედა მხარე შებუსუსულია საშუალოდ, იგი აბლაბუდისმაგვარი ბენვით და გრძელი, დახრილი საშუალო სისქის ჯაგრისმაგვარი ბუსუსებისგან შედგება. ყვავილი: ორსქესიანი. მტევანი: საშუალო

ზომისაა, სიგრძე 13-22 სმ, სიგანე 9-13 სმ. ხშირად ცილი-
ნდრულ-კონუსური ფორმის, უმეტესად მხრიანი. საშუ-
ალო სიკუმსის. მტევნის საშუალო წონაა 100-300 გ. მტე-
ვანში მარცვლების რაოდენობა 78-134 ც. მარცვალი:
მუქი ლურჯი ფერისაა - თითქმის შავი. საშუალო ზომის,
სიგრძე 1,4-1,6 სმ, სიგანე 1,3-1,5 სმ. მომგვალ ფორმის.
კანი თხელია, ადვილად სცილდება რბილობს. რბილობი
ძალზე წვნიანია. გემო მარტივი, ჯიშური არომატი სუს-
ტადაა გამოსახული, მარცვალი მჭიდროდაა მიმაგრებუ-
ლი ყუნწს. წიპნების რაოდენობა მარცვალში 1-4. ყურძ-
ნის წვენი: შაქრიანობა 16-19%, მჟავიანობა 7-10 გ/ლ. მო-
სავლიანობა: 6,4 - 7,7 ტ/ჰა. მსხმოიარობის კოეფიციენ-
ტი: საშუალოდ 1,2. სამეურნეო მიმართულება: საღვი-
ნე. ღვინის დახასიათება: იძლევა სუფრის წითელ ღვი-
ნოს, რომელიც არის მკვეთრად შეფერილი, საშუალოდ
ექსტრაქტული, ნაკლებ ჰარმონიული და ხალისიანი.

როგორც ივანე ჯავახიშვილი გვამცნობს, საფერავი
თავდაპირველად სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში,
კერძოდ შავშეთ-კლარჯეთში იყო გავრცელებული და შე-
მდეგ გადაინაცვლა აღმოსავლეთ საქართველოში და სა-
ბოლოოდ XVII საუკუნეში კახეთში შეაღწია. რაკი სოფე-
ლი ფაჩხა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მხარეშია,
მართლაც ხომ არ არის რაღაც კავშირი ყურნის ჯიშს
„ფაჩხურასა“ და „საფერავ ფაჩხას“ შორის?

ფაჩხა სოფლების ტერიტორიული ორგანოს ცენტრ -
ისტორიული სხალთიდან 3 კილომეტრითაა დაშორებუ-
ლი. იგი, ირგვლივ თითქმის წრიულად განლაგებულ
მთებს შორის არის მოქცეული და ერთგვარად ძაბრის

ფორმისაა. ამიტომაც სოფელი სხალთის ხეობის ცენტრალური საავტომობილო გზიდან საერთოდ არ ჩანს. მაგრამ გაივლი თუ არა ცენტრალური გზის გადასახვევიდან 300-350 მეტრს, უკვე კარგად გამოჩნდება ფერდობებზე შეფენილი სოფლის თითქმის ერთი მეოთხედი. სოფლის ბოლოს, მარცხენა მხარეს, მიედინება პატარა, დაახლოებით 4 კილომეტრის სიგრძის მდინარე ფაჩხისწყალი, რომელიც უერთდება მდინარე სხალთისწყალს. ოდითგანვე სხალთიდან სოფელ ფაჩხისკენ მიმავალი გზა სანახევროდ მიუყვებოდა ფაჩხისწყლის მარცხენა ნაპირს, შემდეგ გელაძეების უბნის გავლით დაახლოებით ნახევარკილომეტრიანი მკვეთრი აღმართით შედიოდა სოფლის ცენტრალურ უბანში - „შუა სოფელში“.

1944 წელს გაიყვანეს საურმე გზა, რომელიც უფრო მოსახერხებელი იყო სოფლისთვის და გადაულახავი აღმართიც დაიკარგა. 1955 წელს ეს გზა გააფართოეს და საურმე გზა გადაიქცა საავტომობილოდ.

ფაჩხას ირგვლივ რვა სოფელი ესაზღვრება: ნაბლანა, ღურტა, მანიაკეთი, თაგო, გურძაული, ძმაგულა, ჭერი და ყინჩაური. სოფელს აკრავს არგინეთისა და მაჩაგნარის მთები. მათ შორის კი არის თეთრათის უღელტეხილი.

1671 წლის თურქების აღწერასთან შედარებით სოფელი თითქმის 25-ჯერ გაზრდილია და ახლა 150-ზე მეტ კომლს ითვლის. თუ მეტი არა, ერთი ამდენი სოფლიდან გასულია, უპირველესად, შემდეგ ქალაქებში: თბილისი, ბათუმი, ქობულეთი, ასევე ქობულეთისა და ხელვაჩაურის, აღმოსავლეთ, დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოს სხვადასხვა რაიონში.

ფაჩხაში შედის პატარა 20-კომლიანი სოფლის ტიპის უბანდასახლება - ბახმარო და ოცზე მეტი უბანი. მათ შორის მთავარი უბნებია: გელაძეები, განჩიანი, ზედა, შუა და ქვედა „სოფლები“, ფაჩხმატელი, ნაკალიევი, ვაზნარა, კერია, ნიკოროზული, კილდიძირი (კლდისძირი) და სხვ. სოფელს ზემოდან „დაჰყურებს“ ოწინარის დიდი უბანი, სადაც ადრე რამდენიმე კომლი ცხოვრობდა, ამჟამად დაუსახლებელია. აქ ძირითადად სოფლის მთავარი სათიბებია, რაც გაზაფხულსა და შემოდგომაზე გამოიყენება სოფლის მცხოვრებთა საქონლის საძოვრებად.

სოფელ ფაჩხის მთავარი სიმდიდრე მისი მცხოვრებლებია, რომელიც ადრე მოიცავდა 12 გვარს, ამჟამად სოფელი წარმოდგენილია 11 გვარით (დანერ. იხ. მ. მახარაძე. *ფაჩხის სკოლა - 100. ბათუმი, 2016, გვ. 35-44*).

აი ასეთია სოფელ ფაჩხის მოკლე აღწერა (ისტორიული, ფიზიკურ-გეოგრაფიული და დემოგრაფიული), სადაც დაახლოებით 250 წლის წინ დამკვიდრდა დურალაშვილების მოდგმის წინაპარი.

მახარაძეების სამი მოდგმა ფაჩხაში

1/ დურალაშვილების მოდგმა. რაკი ნარკვევი დურალაშვილებს ეძღვნება, აქ მხოლოდ აღნიშვნით დავეკმაყოფილდებით.

2/ დურალაშვილების მოდგმის განაყოფი მახარაძეები. მახარაძეების ეს განაყოფი მოდგმები რაოდენობრივად თითქმის თანაბრები არიან. დაახლოებით 1830-1835 წლებში შავი ჭირის გამო ამოწყვეტილან დურალაშვილების წინაპრები, სწორედ შავი ჭირის ამბებიდან არის ცნობილი, რომ დურალ-ალის ბაბუას ყასუმს ჰყავდა ბიძაშვილები და სწორედ მათი შთამომავლები უნდა იყვნენ სოფლის მეორე - დურალაშვილების განაყოფი მოდგმის მახარაძეები, რომლებიც არიან ჩვენი გარე ბიძაშვილები. თუმცა, მათ შორის ისეთი სიახლოვეა, რომ გამოთქმა - „გარე ბიძაშვილები“ ერთობ პირობითია, მეტიც - ზედმეტია!

უშუალოდ დურალაშვილების განაყოფი ეს მოდგმა დიდ როლს ასრულებდა და ასრულებს სოფლის ცხოვრებაში. ამ მოდგმიდან იყვნენ ცნობილი პედაგოგები, ძმები - დავით (1935-2014) და გივი (დაბ. 1937 წ.) მახარაძეები. გივი მახარაძე წლების განმავლობაში ჯერ ხულოს, შემდგომ ქობულეთის რაიონის სხვადასხვა სკოლებში იყო სასწავლო ნაწილის გამგე და დირექტორი; წარმატებული ბიზნესმენი - მიხეილ მახარაძე, რომელიც მოღვაწეობს მოსკოვში, მოსკოვის ლომონოსოვის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული.

ლი ომარ მახარაძე, ელექტრო ინჟინერი გურამ მახარაძე, ვიცე-პოლკოვნიკი ჯემალ მახარაძე, პოლიციის მაიორი მიხეილ მახარაძე, ბიზნესმენი - ამირან მახარაძე, რომელიც ეწევა ფარმაციულ საქმიანობას და არის ქველმოქმედი, ახალგაზრდა ნიჭიერი მხატვარი - მიხეილ (მიქაელ) მახარაძე, რომელსაც უკვე ჰქონდა რამდენიმე პერსონალური გამოფენა ბათუმში, მონაწილეობდა უკრაინაში გამართულ გამოფენაში და სხვ.

3/ ბახმაროს მოდგმა. ჩვენი სოფლის ბახმაროს უბნის მახარაძეების წინაპარი სოფელ ფურტიოდან არის ამოსული მე-19 საუკუნის 80-90-იანი წლებში. მათ მამის ხაზით არავითარი კავშირი არა აქვთ ფაჩხის მახარაძეებთან. სამაგიეროდ, ფურტიოდან ამოსული მათი წინაპრის - ესედ მახარაძის მეუღლე გულფერი დურალ-ალის და იყო. იგი გათხოვილი იყო ფურტიოში და გათხოვებიდან რამდენიმე წელში მეუღლესთან ერთად მუდმივ საცხოვრებლად გადმოვიდა ჩვენს სოფელში, ფაჩხაში. ასე რომ, ბახმაროს მოდგმის მახარაძეებს დედის ხაზით უშუალო კავშირი აქვთ დურალაშვილებთან.

მესამე თავი

უშუალოდ ჩვენი მოდგმის - დურაღაშვილების ისტორია

2007 წელს, როგორც აჭარის არ უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარე ადგილობრივ მოსახლეობასთან შეხვედრაზე ვიყავი ქობულეთის რაიონის სოფელ ჭახათში. შეხვედრის დაწყებამდე სოფლის მკვიდრმა, ღვანლმოსილმა პიროვნებამ ამირან გეგიძემ ხელი გამომდო და საჯარო სკოლის ეზოდან სამხრეთ-დასავლეთ მიმართულებით წამიყვანა. ასე 50 მეტრის გავლის შემდეგ შემაჩერა და ჩრდილოეთისკენ გაიშვირა ხელი. შემოდგომა იყო და შორს მთაზე ფოთლებგაყვითელებული ხეები მოჩანდა.

ბატონმა ამირანმა მითხრა, რომ იქ არის სოფელი ტყე-მაკარავი, საიდანაც შენი წინაპრები არიან წასული ზემო აჭარაში. როგორც შემდეგ გავიგე ბატონი ამირანის დედა მახარაძე ყოფილა და სავარაუდოდ აქედან იცოდა ეს ისტორია.

სხვადსხვა დროს ჩვენი მოდგმის ტყემაკარავიდან წარმომავლობა სხვებისგანაც გამიგონია, მაგრამ რატომღაც არა ტყემაკარავის, არამედ ტყემალკარის სახელით აღნიშნავდნენ სოფელს. ამის გარდა, ბიძაჩემებისგან არაერთხელ მსმენია, რომ ჩვენი წინაპრები გურიაში, სოფელ შემოქმედის ქილისის (ეკლესიის) მარჯვენა მხარეს არიან დასაფლავებულიო. იმასაც ამბობდნენ ჩვენი ძველები (წინაპრები) შემოქმედში დადიოდნენ კიდეც „ად-

გილის დედის“ მოსანახულებლად. ესენი გადმოცემებია და რამდენად შეესაბამება რეალობას, ძნელი სათქმელია.

გადმოცემით ჩვენი წინაპრები დღევანდელი შუახევის მუნიციპალიტეტის სოფელ ჩანჩხალოდან არიან მოსული სოფელ ჩაოში.

ახლა იმის შესახებ, რაც ნამდვილია. ჩვენი უშუალო წინაპარი რომ სოფელ ჩაოდან არის მოსული, ეს უტყუარი ფაქტია. სოფელ ჩაოსგან ჩვენი სოფელი ფაჩხა 8 კილომეტრითაა დაშორებული. ვიცით ჩაოს მახარაძეების ის მოდგმა, რომელთაგან წამოსულია ჩვენი წინაპარი. ზემოთაღნიშნული ამირან, მამული და თომა მახარაძეების გარდა, თავის დროზე ამ წრიდან ცნობილი ყოფილა მურად მახარაძე, რომელიც გასული საუკუნის 30-იან წლებში ხულოს მილიციის უფროსი ყოფილა. ის 1937 წელს რეპრესიების მსვერპლი გახდა.

ბაბუაჩემისგან არაერთხელ მომისმენია, რომ ჩაოდან - ერთი ძირიდან მოდის მახარაძეების კიდევ ერთი, ჩვენი მახლობელი შტო, რომელიც დამკვიდრდა სოფელ ძმაგულაში. ბაბუაჩემს მათთან განსაკუთრებული ბიძაშვილური ურთიერთობა ჰქონდა. ამ ტრადიციას პირადად მე დღესაც ვაგრძელებ. მათ არაერთი სახელოვანი წარმომდგენელი ჰყავდათ. იოსებ მახარაძე (1930-2005) ჯერ იყო ყინჩაურის გაერთიანებული კოლმეურნეობის თავმჯდომარე, შემდეგ ყინჩაურის საშუალო სკოლის და ბოლოს მშობლიური სოფლის - ძმაგულის არასრული საშუალო სკოლის დირექტორი.

იოსებ მახარაძის ერთი შვილი ოთარი (1958-2021) იყო ექიმი. მეორე შვილი მიხეილი (მიშა) არის იურისტი, პოლიციის მაიორი, ამჟამად ადვოკატი.

ძმაგულის ამ მოდგმის მახარაძეებიდან იყო ცნობილი ექიმი პედიატრი მერაბ მახარაძე (1946-2015), ჩემი თანაკლასელი. ჩვენ ერთ წელს ჩავირიცხეთ თბილისში, ის სამედიცინო ინსტიტუტში, მე სახელმწიფო უნივერსიტეტში. მერაბიმ რამდენიმე წელი იმუშავა რუსეთში, შემდეგ მოსკოვში გაიარა ორდინატურა და საბოლოოდ დამკვიდრდა ქობულეთის ბავშვთა საავადმყოფოში. იყო განყოფილების გამგე.

სოფელ ჩაოდან ჩვენი წინაპარი წამოსული უნდა იყოს დაახლოებით 250 წლის წინ. ასე რომ, გვაქვს გარკვეული მონაცემები, ნაწილი გადმოცემითი, ნაწილი რეალური და ამის საფუძველზე შეიძლება წარმოვიდგინოთ ჩვენი წინაპრების მსვლელობის ისტორია გურიის სოფელ შემოქმედიდან ზემო, მთიანი აჭარის სოფელ ფაჩხამდე.

წინასწარ უნდა აღინიშნოს, რომ შემოქმედიდან ჭახათში მიგრაცია ვერ მოხდებოდა 1770 წლის შემდეგ, რადგანაც სწორედ ამ დროიდან ქობულეთში უკვე თურქები არიან. თუ რამე განსაკუთრებული არა, ძნელად წარმოსადგენია, რომ ქრისტიანული გურიიდან მუსლიმურ მხარეში გადასახლდებოდა ოჯახი. ასევე ძნელი წარმოსადგენია, რომ იმავე მიზეზით თუნდაც საუკუნე ნახევრით ადრე ჭახათიდან ჩანჩხალოში გადასულიყო საცხოვრებლად ჩვენი წინაპარი. ეს გადასახლება-გადასვლა გურია-ქობულეთიდან მაღალმთიან აჭარაში გაცილებით ადრე უნდა მომხდარიყო, როცა აჭარაც ქრისტიანული იყო.

მით უმეტეს, რომ ჩვენი წინაპრის წამოსვლა სოფელ ჩაოდან დაახლოებით 250 წელს ითვლის.

რაც შეეხება გურიიდან ჩვენი წინაპრის წამოსვლის მიზეზებს, მე ვერ ავყვები მითებს, რომელიც ბევრ გვართან არის დაკავშირებული, კერძოდ: ამა თუ იმ გვარის წინაპარმა, სამ ძმათაგან ერთ-ერთმა ბატონი მოკლა (უმეტესად გურიაში, ნაკლებად იმერეთში) და გამოიქცა აჭარაში. ამას, ძირითადად ყვებიან იმ გვარის წარმომადგენლები, ვისი მოგვარეებიც აჭარის მეზობელ მხარეში ცხოვრობენ. მსგავს მითს ჩვენი მოდგმის მიგრაციის საბაბზეც გაიგონებ.

ეს მითებია, რომლებიც ტყუპის ცალივით ჰგვანან ერთმანეთს. ამის ცალკეულ შემთხვევებს შეიძლება მართლაც ჰქონდა ადგილი, მაგრამ მისი განზოგადება გაუმართლებელია. ჩემი მოდგმის მიმართ ასეთ მითს სერიოზულად არ ვთვლი და არც განვიხილავ.

სავარაუდოდ ვიცით შემოქმედიდან ჭახათში ჩვენი საერთო წინაპრის გადასვლის დრო (1770 წლამდე) და ასევე ვიცით სოფელ ჩაოდან ფაჩხაში ჩვენი უმუალო წინაპრის მოსვლის დრო (მე-18 ს. შუა ხანები). დანარჩენი 100-150 წელი (6 თაობა) ჭახათზე, ჩანჩხალოსა და ჩაოზე მოდის.

მეოთხე თავი

დურაღაშვილები

აღმავალი ხაზით ჩვენთვის ცნობილია მეშვიდე თაობის (ჩემგან ათვლილი) წინაპრის სახელი - *აბდურეხმანი*, რომელიც გარდაცვლილა XVIII ს. ბოლო ათწლეულში. მისი არც მამის სახელია ცნობილი და არც საფლავი. არც ის არის ცნობილი აბდურეხმანია მოსული ფაჩხაში, მისი მამა თუ უფრო შორეული წინაპარი.

აბდურეხმანის შვილი იყო ყასუმი, რომელიც გარდაცვლილა დაახლოებით 1830-1835 წლებში, როგორც გადმოცემით ვიცით, შავი ჭირით. ყასუმი ვაჭარი ყოფილა და გარდაცვალების წინ თურმე სინანულით შეჰყურებდა კედელზე ჩამოკიდებულ თავის ახალთახალ „სკალატის“ კოსტუმს. დასაფლავებულია სოფლის ძველი სასაფლაოს ბოლოში. როგორც ჩვენი ბაბუები ამბობდნენ მაშინ შავი ჭირით მთელი ოჯახი ამოწყვეტილა და გადარჩენილა ყასუმის მხოლოდ ერთი, ორი თვის ვაჟიშვილი - გულახმედი (დაახლ. 1830-1886 წწ.). ყასუმთან ერთად სხვა ვინ დაიღუპა არც ეს არის ცნობილი.

ორი თვის გულახმედი აღსაზრდელად წაუყვანია მისი დედის ძმას, ცნობილ სასულიერო პირს - მოლა აქიფ-ფენდის (შაინიძეს), რომელიც ცხოვრობდა მეზობელ სოფელ ჭერში.

როცა გულახმედი 17 წლის გამხდარა, ბიძას იგი დაუ-
ქორწინებია დღევანდელი შუახევის მუნიციპალიტეტის
სოფელ ნენიაში, მამულაძეებში. ამ ჩვენს ბებიას ყველა
მოიხსენიებდა *მარკოვის* სახელით. ეს უცნაური სახელი
მისი ნამდვილი სახელი იყო თუ ზედმეტი სახელი, უცნო-
ბია. ისიც არის ცნობილი, რომ მარკოვის დედა ყოფილა
სოფელ დანდალოდან, ავალიანების გვარიდან. ეს ავალი-
ანები ბეგები ყოფილან. მარკოვი ცნობილი ყოფილა თა-
ვისი შემართებით, გამჭრიახობითა და სიმკაცრით. და-
საფლავებულია დურაღაშვილების ძველ საგვარეულო
სასაფლაოზე - ქედობაზე.

როცა მარკოვს გაუგია, რომ სოფელი ჭერი მათი
საცხოვრისი არ იყო, დაუინებით მოუთხოვია ქმრისთვის
გადასულიყვნენ მათ მამულში სოფელ ფაჩხაში. ჩვენი
უშუალო წინაპრების გადმოცემით აქიფ-ეფენდის დის-
შვილის მიწა გაცემული ჰქონია „ქესუმად“ (არენდით) და
მთელი ამ წლების განმავლობაში დაგროვილი თანხა გა-
დაუცია დისშვილისთვის. ამ ფულით ცოლ-ქმარს აუშე-
ნებია სახლი და დაუწყიათ ცხოვრება საკუთარ მამულში.
იმასაც ამბობენ, რომ თითქოს გულახმედს ყანის ხვნისას
თუნგით სავსე ოქრო უპოვია, ამით გამდიდრებულა და
შემდეგში ჰაჯს წასვლაც მოუხერხებია. რამდენად შეესა-
ბამება ეს გადმოცემა სიმართლეს, არავინ იცის.

გულახმედს და მარკოვს ჰყავდათ ზრდასრული ოთხი
შვილი, ერთი ვაჟი დურაღი და სამი ქალიშვილი: ჯემილე,
მაჰი და გულფერი. რაც შეეხება დურაღს, ის გადმოცე-
მით ბოლო - მეოთხე შვილი იყო. ასევე გადმოცემით, გუ-
ლახმედს ვაჟიშვილები დაბადებიდან მალევე უკვდე-

ბოდა. ამიტომაც დაარქვეს სახელი დურ-ალა (გაჩერდი ალა).

გულახმედი ღრმად მორწმუნე მუსლიმი და ღვთისმოსავი პიროვნება ყოფილა. ეს ნათლად ჩანს იქიდანაც, რომ თითქმის დადასტურებულ 1886 წელს წასულა ჰაჯს (მომლოცველად, პილიგრიმად) არაბეთში, მუსლიმთა წმინდა ადგილას, ქალაქ მექაში, საიდანაც ის აღარ დაბრუნებულა.

ჰაჯს წასვლის წინ გულახმედს მისი ოქრო ოთხ თანაბარ ნაწილად გაუყვია - ერთი ნაწილი მას აუღია, მეორე ნაწილი ვაჟიშვილისთვის, ხოლო დანარჩენი ორი ნაწილი ორ გათხოვილ ქალიშვილს მაჰისა და გულფერს ერგო. რაც შეეხება შვილებს შორის უფროს ქალიშვილს ჯემილეს, ამ დროისთვის ის დიდი ხნის გარდაცვლილი იყო.

რაკი საერთო თანხის ერთი მეოთხედით გულახმედი ასე შორეულ და ხანგრძლივ მოგზაურობაში უნდა წასულიყო, ეს თანხა სოლიდური იქნებოდა. ეს კი ცხადს ხდის, რომ მთლიანობაში ის მატერიალურად საკმაოდ შეძლებული ყოფილა.

ჰაჯს წასვლის წინა დღეებში გულახმედს სხვადსხვა ჯიშის მსხლის რამდენიმე ხე გადაუმყნავს, მათ შორის ორი ნაადრევი მსხალი: ერთი სოფლის საერთო სასაფლაოსთან, მამის ყასუმის საფლავის სიახლოვეს და ერთიც თავის საგვარეულო სასაფლაოსთან. ორივე ამ მსხალმა იარსება დაახლოებით 130 წელს და ბოლო წლებში ხმოზა დაიწყეს და ამიტომაც მოჭრეს.

გულახმედის შვილიშვილი - ისა მახარაძე (1880-1984) ასეთ ამბავს მომიყვა: „დედეს (ბაბუას) ძალიან ვუყვარ-

დი. როცა ჰაჯს მიდიოდა დამპალ წყარომდე (მეზობელი სოფელი გურძაული, ფაჩხის ცენტრიდან დაახლ. 1,5-2 კმ) გავეყვი. იქ შეჩერდნენ. დედემ ჯიბიდან პეშვით ოქროს ხურდა ფული ამოიღო, მომცა და გამომემშვიდობა. მამაჩემი კი გაჰყვა მას და ბათუმიდან პარახოთით (გემით) გააცილა“.

გულახმედმა მოილოცა მექაში და გამოემგზავრა უკან, მაგრამ გზად ციება შეჰყრია და გარდაცვლილა მექადან 200 ვერსის მოშორებით. იქვე დაუკრძალავთ. არის მეორე ვერსია, რომლის თანახმადაც, თურქეთში ქ. ბურსასთან ახლოს გარდაცვლილა გულახმედი და იქვე დაუკრძალავთ. პირველი ვერსია უფრო სარწმუნო უნდა იყოს. გულახმედი დაუკრძალავს ხულოელ თანმხლებს და მისი შვილის - დურაღისთვის მამის გარდაცვალებისა და დაკრძალვის ამბავიც მას უცნობებია.

ვერსიების მიუხედავად, ერთი რამ ცხადია: ჩვენი უშუალო წინაპარი - გულახმედ მახარაძე 1886 წელს დაახლოებით 50-55 წლის ასაკში წავიდა არაბეთში მომლოცველად (ჰაჯს) და იქიდან აღარ დაბრუნებულა. იმ დროს, ურთულეს პირობებში ასე შორს ჰაჯს წასვლა გარკვეულ რისკთან და ფინანსურ შესაძლებლობებთან იყო დაკავშირებული. ამასთან, მომლოცველად წამსვლელი სულიერად განწმენდილი და ზნეობრივად სრულყოფილი პიროვნება უნდა ყოფილიყო. ყველაფერი ეს გვაფიქრებინებს, რომ გულახმედ მახარაძე თავისი დროის შესაფერისი, სულიერად ამაღლებული პიროვნება და მატერიალურადაც საკმაოდ შეძლებული მცხოვრები უნდა ყოფილიყო.

ახლა იმის შესახებ თუ როგორ განვითარდა გულახმედის შვილების ცხოვრება. მისი უფროსი ქალიშვილი - ჯემილე გათხოვილი ყოფილა სოფლის ბოლოს მცხოვრებ - ე. წ. ქვედა ზანდარაძეებში და ადრე გარდაცვლილა. ამ ქალბატონის ქმარი დაღუპულა 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში. მათ ერთი ქალიშვილი დარჩენიათ, რომელიც დედის ძმასთან - დურალ-აღასთან იზრდებოდა.

ახლა გულახმედის დანარჩენ ქალიშვილებზე.

ჩემი გამოთვლით, გულახმედის მომდევნო ქალიშვილი იყო - მაჰი, რომელიც გათხოვილი იყო სოფელში. მისი ქმარი იუსუფ-ალა ბოლქვაძე (1843-1936) ბეგებთან დაახლოებული პიროვნება ყოფილა, ის დიდი ხნის განმავლობაში ყარადერის (დღევანდელი მარეთის ხეობა) მუხტარი (მამასახლისი) ყოფილა. მას ჰყავდა ორი ვაჟიშვილი და სამი ქალიშვილი.

XIX საუკუნის 90-იან წლებში, აჭარაში მოგზაურობისას, სხალთაში იუსუფ-აღას შეხვდა ზაქარია ჭიჭინაძე და მისგან ბევრი საინტერესო რამ ჩაინერა. ეს ჩანაწერი შესულია დურალ-აღის შვილიშვილის შვილის და იუსუფ-აღის შვილიშვილის შვილიშვილის - ჯემალ ბერიძის წიგნში „მამა“ (თბილისი, 2012, გვ. 109-113).

იუსუფ-აღას და მაჰის ჰყავდათ ექვსი შვილი - ოთხი ქალიშვილი და ორი ვაჟიშვილი. ერთი ქალიშვილი ფითნეთი გათხოვილი იყო სოფელ რაქვთაში, ბერიძეებში, მეორე ქალიშვილი ნიგერი ღორჯომის ხეობაში, სოფელ ირემაძეებში, მესამე - მედინე შუახევში, დავითაძეებში და მეოთხე - ზევჯანი თაგოში, ცეცხლაძეებში.

ფითნეთისა და ნიგერის შთამომავლებში არიან მეცნიერები, პედაგოგები, ექიმები ... მესამე დას - მედინეს შთამომავლები არ დარჩენია.

ვაჟიშვილებიდან უფროსი შევყი, ცოლშვილიანი ადრეულ ასაკში გარდაიცვალა, ხოლო ისრაფილი 1937 წლის საბჭოური რეპრესიების მსხერპლი გახდა.

ისუფ-ალას შთამომავლებში ვაჟიშვილების ხაზით არიან პედაგოგები (მათ შორის, ერთი აჭარის არ დამსახურებული მასწავლებელი), იურისტები, ინჟინრები, უშიშროებისა და პოლიციის ოფიცრები ...

გულახმედის უმცროსი ქალიშვილი უნდა ყოფილიყო გულფერი, რომელიც გათხოვილი იყო სოფელ ფურტიოში, მახარაძეებში. შემდეგ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს ოჯახი საცხოვრებლად გადმოსულა ჩვენს სოფელში, ბახმაროს უბანში. ბახმაროში დურად-ალას ჰქონია მიწის ნაკვეთი, რომელიც დის ოჯახისთვის დაუთმია. შემდეგ დის ოჯახს სხვა მასივებიც აუთვისებია, ალბათ, მიწის ნაწილი შეიძინეს კიდევ და ამ გზით საკუთარი მიწის ნაკვეთები იმდენად გაუფართოვებიათ, მათი დაცოლშვილებული ოთხი ვაჟიშვილისთვის საკმარისი ყოფილა.

ესედ და გულფერ მახარაძეებს ზრდასრული ათი შვილი ჰყავდათ, 5 ვაჟიშვილი და 5 ქალიშვილი. ერთი ვაჟიშვილი 18 წლის ასაკში ტრაგიკულად დაღუპულა.

ვაჟიშვილები - შევქეთი, შაქირი, რიფეთი და ისკენდერი დაცოლშვილებულები იყვნენ და ცხოვრობდნენ ბახმაროში. მათ შორის მესამე - ისკენდერი ადრე გარდაიცვალა.

ქალიშვილებიდან ერთი - გულენდერი გათხოვილი ყოფილა იქვე ბახმაროში, ბილვანიძეებში; მეორე - ნანი სოფელ წაბლანაში, შაინიძეებში; მესამე - სუნდუსი სოფელ ვერნებში, სურმანიძეებში; მეოთხე - ფადიმე სოფელ თაგოში, ცეცხლაძეებში და მეხუთე - ჩახუტი შუახევში, ბათაძეებში. ჩახუტი თავის ოჯახთან ერთად თურქეთში გადასახლებულა და ამის შემდეგ მისი კვალიც დაკარგულა.

გულფერის შთამომავლებში არიან პედაგოგები, ექიმები, ინჟინრები ...

ახლა ჯერი მიდგა მთავარ პეროსონაზე - დურალ მახარაძეზე. ამის შემდეგ მას მოვიხსენიებ *დურალ-ალის* სახელით, ჯერ-ერთი სიმარტივის გამო და მეორეც: ცხოვრების მეორე ნახევარში მისი დიდი დამსახურებისა და სიბრძნის გამო, სწორედ ამ სახელით მოიხსენიებდნენ მას როგორც სოფელში, ისე სოფლის გარეთ. ასე მოიხსენიებენ მას დამსმენები 1925-1926 წლებში აჭარის მთავრობაში საჩივრის ფორმით გაგზავნილ ფაქტობრივად, ცილისმწამებლურ და დასმენით წერილებში, რის თაობაზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

დურალ-ალა გულახმედის ბოლო - მეოთხე შვილი იყო. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენთვის უცნობია გულახმედს ჩვენს მიერ აღნიშნული ზრდასრული შვილების გარდა, ჰყავდა თუ არა სხვა შვილები. მხედველობაში მაქვს ის გარემოება, რომ ხომ არ ჰყავდა მას სხვა შვილი ან შვილები, რომლებიც ადრეულ ასაკში გარდაიცვალნენ, რაც არც თუ იშვიათი იყო მაშინ.

დურა-ალა დაქორწინებული იყო სხალთის ხეობის სოფელ სკვანაში, დუმბაძეების გვარში. მის მეუღლეს ერქვა ნაიმე. სიდედრი - აიშე კი იყო ხიხაძირიდან, გაბაიძეების გვარიდან. აიშე იყო ცნობილი ისტორიული პიროვნების მუსტაფა გაბაიძის /მუსტაფა ჩაუშის/ (1837-1923) და.

მუსტაფა-ჩაუში შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის დაცვის უფროსი იყო. მას თანამებრძოლებთან - ქედელ აბდულ ლორთქიფანიძესთან და ხიხაძირელ იუსუფ-ეფენდი ბერიძესთან ერთად რამდენიმეჯერ ჩაუყვანია თბილისში შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილი. შემორჩენილია 1878 წელს თბილისში გადაღებული ამ სამეულის ფოტოსურათი. ასე რომ, დურალაშვილების მოდგმას სისხლით ნათესაობა აკავშირებს სამშობლოსთვის თავდადებულ გაბაიძეების გვართან.

საინტერესოა დურალ-ალის დაქორწინების ისტორია. გადმოცემის მიხედვით, ახალგაზრდა, დასაქორწინებული დურალი ხიხაძირში ყოფილა. იქ მყოფთაგან ერთს უკითხავს თუ ვინ იყო და სადაური ეს ახალგაზრდა. როცა გაუგია მისი ვინაობა, მასთან უხმია და უთქვამს: „მამაშენმა, როცა მოიცლის მინახულოსო“. როცა გულახმედს მოუნახულებია ეს პიროვნება, რომელიც ყოფილა ხიხაძირის მეზობელ სკვანის სოფლიდან, დუმბაძე (სამნუხაროდ, მისი სახელი უცნობია). მას გულახმედისთვის სარძლოდ შეუთავაზებია თავისი ქალიშვილი *ნაიმე*, რაზედაც თანხმობა მიუღია. ასე გადანყვეტილა დურალ-ალას პირველი ქორწინების ამბავი.

აქ თემას ცოტა გადაუხვევთ. შვილიშვილ ენვერისთვის (დაბ. 1946 წ.) დურალ-ალის პირველ ვაჟიშვილს შა-

ხოს საინტერესო ამბავი მოუყოლია. მისი გადმოცემით ბეგს (ეს უტყუარად არის შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილი) დაუბარებია სხალთის თემის სოფლების მოწინავე ადამიანები და მათთვის გაუხდვია, რომ აჭარის მმართველი თურქი დევრიშ-ფაშა სხალთის ეკლესიის დანგრევას ითხოვსო. შერიფ-ბეგი, მოგეხსენებათ, ქართული ორიენტაციის იყო და იმ დროს მუსლიმური აღმსარებლობის მიუხედავად, ბუნებრივია ქართულ სინმინდეებს გაუფრთხილდებოდა და კიდევ იზრუნებდა მათ გადარჩენაზე. ბეგს მისთან მისულ ბრძენ ადამიანებისთვის უკითხავს, რა გზით შეიძლება გადავარჩინოთ ქილისა (ეკლესია) დანგრევა-სო.

შახო ბაბუას გადმოცემით სწორედ მამამისს - ღურალ-ალას ურჩევია ბეგისთვის, რომ მეჩეთი გავხსნათ ქილისაშიო. ეს აზრი ყველას მოსწონებია და, როცა დევრიშ-ფაშა მოსულა სიტუაციის შესამოწმებლად იქ უკვე ეკლესიის ნაცვლად მეჩეთი ფუნქციონირებდა. ამასთან, ფაშას აქ მრავალრიცხოვანი მლოცველიც დახვედრია. თურქ მაღალჩინოსანს აქ დახვედრილი ვითარება მოსწონებია და ეკლესიის დანგრევაც გადაუფიქრებია.

არსებობს ამ მოვლენის მეორე ვერსია. გასული საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისში ჩვენს სოფელში მასწავლებლად მოავლინეს 18-20 წლის ქალიშვილი გურიიდან - თამარ რამიშვილი. თამარ რამიშვილი ორ წელს იყო მასწავლებლად ჩვენს სოფელში და ცხოვრობდა ღურალ-ალის მეორე ვაჟის - ისას სახლში. სოფლიდან წასვლის შემდეგ გავიდა სამი ათეული წელი და ქალბატონი თამარი შეეხმიანა თავის კეთილ მასპინძლებს. ამის შემ-

დეგ ბიძაშვილები - რევაზი, სერგო და ოთარი, რევაზის ძმისშვილ ნოშრევანთან ერთად თბილისში, ე. წ. პლატონას დუქნის დასახლებაში ესტუმრნენ ქალბატონ თამარ რამიშვილს.

სხვათა შორის, ქალბატონ თამარს მათთვის მოუყოლია, რომ პირველად სოფელ ფაჩხაში სწორედ დურალ-ალამ მიიყვანა და, როცა სხალთის ეკლესიას გვერდით აუარეს, სტუმარს მასპინძლისთვის შეკითხვები დაუსვამს. დურალ-ალას მოუყოლია ის ისტორია, რომელიც ახლა გადმოგვცით.

ქალბატონ თამართან 1994-1995 წლებში მეც მექონდა რამდენიმე შეხვედრა, ბევრი რამ გაიხსენა, მაგრამ ეკლესიის საკითხი არ უხსენებია. იმ დროისთვის მეც არ ვიყავი ამ საქმის კურსში რაიმე რომ მეკითხა.

ეს ისტორიები რამდენად რეალურია, ძნელი შესაფასებელია. მაგრამ ერთი რამ ცხადია - თუ ეს ამბავი სიმართლეა, მაშინ უნდა მომხდარიყო რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის წინ. ამ ომის წინ თურქები შეეცდებოდნენ ეკლესიის დანგრევას, რითაც დედასამშობლოსთან აჭარის დამაკავშირებელ ერთ მნიშვნელოვან ძაფს განწყვეტდნენ.

ამ ისტორიებზე საუბრისას აუცილებლად გასათვალისწინებელია იმ მეცნიერთა და მოგზაურთა ჩანაწერები, რომლებშიც სხალთისა და სხალთის ეკლესიის ამბებია აღწერილი. ამ მიმართებით საყურადღებოა დიმიტრი ბაქრაძისა და თედო სახოკიას მოთხრობილი ამბები.

ბაქრაძეს ადგილობრივებისგან გაუგია, რომ სხალთის ეკლესია, როგორც ჯამე ფუნქციონირდება 1865 წლის

ფარგლებში. მაგრამ გარკვეული შიშის გამო აქ ჯამის ფუნქციონება შეუჩერებიათ. ამ დროისთვის დურალ-ალა 12-15 წლის იქნებოდა და ეკლესიის ბედის გადანაცვებაში მონაწილეობას ვერ მიიღებდა.

სახოკია გვიყვება ადგილზე მოსმენილ ამბებს, რომელთა თანახმადაც, ვინც ეკლესიას უდიერად მოექცა უფლის მიერ დაისაჯა. ბოლოს კი აღნიშნავს: „თვით ხოჯებსაც მოუნდომებიათ ეს ტაძარი მეჩეთად გადაეკეთებიათ, მაგრამ მუშაობას შესდგომიან თუ არა, ყველანი ჭკუაზე შემცდარან და ამ განზრახვაზე ხელი აუღიათ.

ამათს გარდა, შერიფ-ბეგის მამასაც უცდია მოესპო ამ ტაძრის ხსენება. განუზრახავს აქაურობა დაენგრია და მის ნანგრევებზე სახლი აეშენებია. მაგრამ პირველ ღამეებში სიზმრებს საშინლად შეუჭამია და იძულებულქნელა სახლი სხვაგან აეშენებია“.

როგორც ვხედავთ, სხვა ცნობებით ეს ისტორია არ დასტურდება. ამიტომაც ეს შახო მახარაძისა და თამარ რამიშვილის მოთხრობილი ამბები უნდა მივიღოთ არა როგორც ისტორიული ფაქტი, არამედ გადმოცემა, რომელსაც აქვს არსებობის უფლება.

1877- 1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში რუსეთის გამარჯვების შემდეგ, ბერლინის კონგრესის (1878 წლის ივნის-ივლისი) გადანაცვებით ბათუმი რუსეთის შემადგენლობაში გადავიდა და ამ გზით აჭარა დაუბრუნდა დედასამშობლოს. ახლა ვნახავთ თუ რაში დამჭირდა ეს მცირე ექსკურსი.

ამ მოვლენის შემდეგ სხვადასხვა ჯურის პროვოკატორები აგიტაციას ეწეოდნენ, რათა აჭარის მკვდრნი თურ-

ქეთში გადასახლებულიყვნენ და მათი მუსლიმური სჯული გადაერჩინათ. დურალ-ალასაც გადაუნყვეტია გადასახლება და სპეციალურად წასულა თურქეთში, ბურსის რეგიონში. იქ მისთვის გამოუყვიათ 22 დესეტინა (24 ჰექტარი) მიწა. მაგრამ აჭარაში ოჯახის წასაყვანად დაბრუნებულს ადგილზე სულ სხვა ვითარება დახვდა, რამაც მთლიანად შეცვალა მისი გეგმები.

უკვე ვახსენეთ დურალ-ალის უფროსი და, რომელიც ადრე გარდაიცვალა და მას დარჩა ქალიშვილი. ბიძის თურქეთში ყოფნისას 16 წლის ქალიშვილი მამის მხარეს მის მცირეწლოვან, ორი წლის ბიძაშვილზე დაუნიშნავს. ამ აქტის მიზანი, როგორც ამბობენ, ქალიშვილის ქონება ყოფილა. ამ ქმედებას ზურგს უმაგრებდა შარიათი - მუსლიმური სამართლებრივი კოდექსი, რომელიც მხოლოდ ასეთ ვითარებაში უშვებდა გამონაკლისს და ბიძაშვილებს შორის ქორწინებას ნებას რთავდა. უკვე დანიშნული ქალიშვილი სხვასთან გაპარულა, კერძოდ, მეზობელ სოფელ ყინჩაურში მცხოვრებ ახალგაზრდასთან. მაგრამ ქალიშვილის მამის მხარეს სასამართლოში შეუტანია სარჩელი.

სწორედ სასამართლო პროცესის წინ დაბრუნებულია თურქეთიდან დურალ-ალა. სასამართლო სხდომა ხულოში ჩატარებულია და სასამართლო პროცესზე ორი წლის სასიძო „ხოჩიჩით“ (ნაჭრებში შეხვეული) მოუყვანიათ. პროცესს ყადი (მოსამართლე) უძღვებოდა, ხოლო მეთვალყურე კი რუსი ჩინოვნიკი ყოფილა. ეს უტყუარად ადასტურებს იმას, რომ სასამართლო პროცესი 1878 წლის შემდეგ ჩატარებულია. აქედან ისიც ცხადი ხდება, რომ

იმ მომენტისთვის აჭარაში სამოქალაქო საქმეები მუსლიმური შარიათის მიხედვით განიხილებოდა. ყადს ქალიშვილი ორი წლის ბავშვისთვის მიუკუთვნებია, რადგანაც „ახტი“ (ქორწინების გამაფორმებელი აქტი მუსლიმურ სამოქალაქო სამართალში) უკვე შესრულებული იყო.

სასამართლოს ასეთ გადაწყვეტილებაზე რუს ჩინოვნიკს უთქვამს, რომ ეს დიდი უსამართლობაა, მაგრამ ჩარევის უფლება არ მაქვსო. თუ სადმე გადამალავთ ან გააპარებთ ახალგაზრდებს, არ მოვძებნიო. რუსი ჩინოვნიკის ეს სიტყვები იმაზე მიუთითებს, რომ სისხლის სამართლის საქმეების განხილვა უკვე რუსულ რეჟიმს ექვემდებარებოდა.

დურალ-ალას უსარგებლია რუსი ჩინოვნიკის ამ დაპირებით და დისშვილი მის ქმართან ერთად წაუყვანია თურქეთში, კერძოდ, ბურსაში.

ჩემმა ბიძაშვილი ენვერ მახარაძე ამ ამბავთან დაკავშირებით საინტერესო ამბავს მომიყვა. დიდი ხნის წინათ მათთან ოჯახში სტუმრად ყოფილა დურალ-ალის დის შვილიშვილი, ქალბატონი (დურალ-ალის მიერ ბურსაში წაყვანილი დისშვილის დეიდაშვილის შვილი), რომელსაც უამბნია ბურსაში წაყვანის წინ დურალ-ალის დისშვილის განცდებზე. სავარაუდოდ, ეს ამბები მან ბეზიისგან იცოდა.

ქალიშვილს სასტიკად არ უნდოდა სამშობლოს დატოვება და თავის გულის დარდი გაუღექსავს თურქულ ენაზე. ლექსი სტუმარს ზეპირად სცოდნია. ენვერის და მის ძმას ნოდარის ლექსი ჩაუნერიათ, უთარგმნიათ და ენვერის ქართულ ენაზე გაუღექსავს კიდევ. სამწუხარ-

როდ, ლექსის როგორც თურქული, ისე ქართული ტექსტი დაკარგულია.

დურალ-ალას დისშვილი და სიძე ჩაუყვანია ბურსაში და მის მიერ შერჩეულ ადგილზე დაუსახლებია. შემდეგ საზღვრები ჩაკეტილა და დურალ-ალასაც გადაუფიქრებია მუჰაჯირად წასვლა. საზღვრები 1881 წელს ჩაიკეტა. ასე რომ, ახლა მოთხრობილი ამბები მომხდარი უნდა იყოს 1878-1881 წლებში.

რაც, შეეხება დურალ-ალას დისშვილსა და მის მეუღლეს, ბურსაში დამკვიდრების შემდეგ მათი კვალი იკარგება.

ეს ისტორია არაერთხელ მომისმენია როგორც ბაბუას ძმებისგან, ისე ბაბუაჩემისგან.

დურალ-ალამ გააგრძელა ცხოვრება სოფელში და დაიწყო თავისი მამულების გაფართოება-მოწესრიგება. იგი ყიდულობდა მიწებს და ამასთან, საკუთარი მიწის კომპაქტურად განლაგების მიზნით ახდენდა მიწის გადაცვლა-გადმოცვლას. ასე მაგალითად, მან ფაჩხმატლის უბანში კუთვნილი საკუთარი მიწის ნაკვეთი გადაუცვალა ყაია დავითაძეს. ამ უკანასკნელის მიწის ნაკვეთი სოფლის მისასვლელ უბანში დურალ-ალას მიწის ერთ ნაკვეთს ესაზღვრებოდა და ამ გზით გააფართოვა თავისი კარმიდამო. მდინარე ფაჩხისწყლის სიახლოვეს ნასხითის მიწის ნაკვეთი დაუთმო ზანდარაძეებს, სამაგიეროდ, ამ ფულით უფრო ახლოს შეიძინა მიწის ნაკვეთი.

დურალ-ალას ჩვენი სოფლის კვალობაზე საკმაოდ ბევრი მიწა შეუძენია მელეგ-ოსმანისგან, რომელიც იყო სოფლის მახარაძეების მეორე საბიძაშვილო მოდგმიდან.

მელეგოსმანს და დურალ-ალას ერთმანეთთან ახლო ურთიერთობა ჰქონიათ. როცა მას თურქეთში მუჰაჯირად წასვლა გადაუწყვეტია, თავისი მიწები შესასყიდად უშუალო ბიძაშვილებისთვის შეუთავაზებია, მაგრამ მათგან უარი მიუღია. ამის შემდეგ მისგან მიწები დურალ-ალას შეუძენია.

მელეგოსმანი მთლიანად ოჯახით წასულა მუჰაჯირად, თურქეთში. მას მხოლოდ და (თუ ქალიშვილი) სახელად - სულთანი დარჩენია აქ, რომელიც გათხოვილი ყოფილა სოფელ რაქვთაში. ის უშვილო ყოფილა და მას მეურვეობდა დურალ-ალა. მისი კაკლით ჩვენები სარგებლობდნენ. მეც მახსოვს ეს, ე. წ. „სულთან ბიბიას“ (სულთან მამიდას) კაკალი.

ბავშვობიდან მაინტერესებდა თუ რას ნიშნავდა მელეგოსმანი და რატომ ერქვა ეს სახელი ჩვენს შორეულ ბიძაშვილს. არც ბაბუამ იცოდა ამის მნიშვნელობა და არც სხვებმა. ბოლოს აღმოსავლეთმცოდნეებმა გამარკვიეს. ეს ჩვეულებრივად მამაკაცის ორფუძიანი სახელია გაერთიანებული ერთ სახელით, ისე როგორც - გულახმედი, ალიმემედი, ალისულთანი, მემედალი და ა. შ.

დურალ-ალას, როგორც ჩანს, გონიერებასთან ერთად არც ეშმაკობა აკლდა. ამის შესახებ ბაბუაჩემმა მამამისის მონათხრობი ერთი ასეთი ისტორია მომიყვა.

დურალ-ალა სოფლის განაპირა ნაკალიევის უბანში, ტყის პირას სიმინდს თოხნიდა. მის წინ ქვის კენჭი დაეცა. ვერავინ დაინახა და თოხნა გააგრძელა. ქვის კენჭი ისევ ისროლეს. გაემართა იქითკენ, საიდანაც კენჭი ისროლეს.

ნაძვის ძირში ცნობილი ფირალი „ორგულა ხუსნია“ იყო თავის თანმხლებთან ერთად.

„ორგულა ხუსნია“ ჩემი დედულეთიდან - სოფელ ნაბლანიდან იყო, შორეულ ნათესავადაც მეკუთვნოდა. ბავშვობაში, როცა დედულეთში დავდიოდი, ხშირად ვისმენდი მის „საქმენი საგმირონს“. დედაჩემისგანაც მსმენია მის შესახებ. ყველა ამ მონათხრობში ფიგურირებდა ის, რომ მას ორი გული ჰქონდა. მას ახლო ურთიერთობა ჰქონია ცნობილ ფირალებთან - მევლუდ დიასამიძესთან და ილიას ხილაძესთან. თავის თანამებრძოლებთან ერთად ჟანდარმებს მოუკლავთ ქედის მაზრის ერთ-ერთ სოფელში, მე-20 საუკუნის დასაწყისში. ისიც მომისმენია - „ორგულა ხუსნია“ და მისი თანამებრძოლები იმდენად საშიში ყოფილან, რომ ჟანდარმებს მათზე პირდაპირ მისვლა ვერ გაუბედავთ. მოუსყიდავთ გლეხი, ვისთანაც ღამე უნდა გაეთენებინათ ყაჩაღებს და მძინარეები ამოუხოცავთ საძინებლის იატაკის ქვემოდან გახსნილი ცეცხლით.

„ორგულა ხუსნიას“ დურალ-ალისტვის საჭმელი მოუთხოვია. ამ უკანასკნელს უთქვამს, ასე ერთ საათში ჩემი ხანუმი ამოიტანს სადილს და ერთად ვისადილოთ. „ორგულა ხუსნიას“ ცოტა უყოყმანია, მაგრამ ბოლოს მიუღია წინადადება. სადილობისას დურალ-ალას უფიქრია ეს „ორგულა ხუსნია“ ბოლოს შეჭველად ფულს მომთხოვსო და ეშმაკობისთვის მიუმართავს. ხუსნი-ალა მიწას ეყიდულობ და ფული მაკლდება. ერთი თვით ფული მჭირდება, თორემ მიწას სხვა იყიდისო. ფირალს მიუცია დასახელებული თანხა და ასე დაშორებულან ერთმანეთს.

დანიშნულ დროს, - როგორც ბაბუაჩემი ამბობდა, - მამა-ჩემმა, ისე რომ ხელიც არ უხლია ამ ფულისთვის, დაუბრუნა „ვალი“ „ორგულა ხუსნიას“.

გონიერებითა და წინდახედულობით გამორჩეულ დურალ-ალასაც მოსვლია ერთი ისეთი შეცდომა, რასაც კინალამ შეენირა. ხარი დაეკარგა დურალ-ალას, გაკითხვა-გამოკითხვით გაურკვევია, რომ ხარი სხალთის ბეგის მწყემსს წაუყვანია. დურალ-ალა სათანადო ძღვენით ეახლა ბეგს. ბეგების კარზე იგი მიღებული კაცი ყოფილა და თბილადაც დახვედრიან. როცა ბეგს მისი მისვლის მიზეზი გაუგია, გავარკვევ ამასო და ოთახიდან გასულა.

ნახევარ საათში ბეგი დაბრუნებულა და სტუმრისთვის უთქვამს: რალაც გაუგებრობა მომხდარა, შენი ხარი მართლაც წამოუყვანიათ. ახლა ღინჯოთის მთაზე ჰყავთ და შეგიძლია წამოიყვანო.

დურალ-ალაც წავიდა ხარის ჩამოსაყვანად. სოფელ ყინჩაურში მას დახვედრია ადგილობრივი მცხოვრები გვარად ქამადაძე და გაუფრთხილებია: ბეგმა კაცი გაგზავნა, სოფლის თავშია ჩასაფრებული შენს მოსაკლავადო. დურალ-ალაც რალას იზამდა, უკან გამობრუნებულა და გადარჩენილა უეჭველ სიკვდილს. ფეოდალი ბეგი რომ ამ სითამამეს არ აპატიებდა, ეს დურალ-ალამ მაშინვერ გაითვალისწინა. არც ის არის გამორიცხული, რომ მისი მხსნელი ქამადაძე მოსაკლავად გაგზავნილ კაცს გაეფრთხილებინა, რათა ამაგდარი და უდანაშაულო ადამიანის სისხლი არ დაეღვარა. ეს ჩემი ვარაუდია.

დურალ-ალას, რაც ჩვენთვის ცნობილია, კიდევ ერთხელ გამოუჩენია სითამამე. სხალთის ერთ-ერთ ახალ-

გაზრდა ბეგს სხალთის ახლო სოფლებიდან თხუთმეტამდე ახალგაზრდა შეურჩევია, გოდერძის უღელტეხილის მახლობელ იალალებზე რაღაც საქმეზე წასაყვანად. მათ შორის ყოფილა დურალ-ალის რიგით მეორე ვაჟიშვილი - ისა, რომელიც ახალგაზრდობაში საკმაოდ თავანუელი ყოფილა.

დილით, სხალთის ეკლესიის ეზოში შეკრებილი, შეიარაღებული და ცხენებზე ამხედრებული ახალგაზრდები წასასვლელად ემზადებოდნენ. ამ დროს გამოჩნდა დურალ-ალაც. მას საიდანღაც გაუგია, რომ ეს ჯგუფი მთაში კარგი საქმისთვის არ მიდიოდა. მან შვილს კატეგორიულად მოსთხოვა სახლში გაჰყოლოდა. დურალ-ალის ამ ქმედებას ახალგაზრდა ბეგი წონასწორობიდან გამოუყვანია. ცხენით მათრახშემართული მიჭრილა მასთან და მათრახის დარტყმას უპირებდა. დურალ-ალის შვილს სწრაფად გადმოუღია თოფი, შეუყენებია და ხმამაღლა უთქვამს ბეგისთვის: არ დაარტყა თორემ გესვრიო. ამ ჩოჩქოლში ერთი შედარებით ასაკოვანი პირი ჩარეულა და ბეგისთვის უთქვამს: დაუშვი მათრახი, თორემ ისეთი დროა, გესვრიან, მოგკლავენ და შეირჩენენ კიდეც. ბეგს ეს რჩევა გაუთვალისწინებია, მათრახი დაუშვია და სიტუაციაც განმუხტულა. დურალ-ალას შვილი ბეგის რაზმიდან წამოუყვანია. მისთვის სხვებსაც მიუბაძავთ და რაზმიც დაშლილა. როგორც შემდგომ გარკვეულა, ეს რაზმი მთაში კარგი საქმისთვის არ მიდიოდა, რაც გაუგია დურალ-ალას და შესაბამისადაც უმოქმედია.

ბუნებრივია კითხვა - როგორ გაბედა დურალ-ალამ ასეთამამად ახალგაზრდა ბეგის წინააღმდეგ წასვლა? ჩემი

ვარაუდით ეს მე-20 საუკუნის დასაწყისი უნდა ყოფილიყო, როცა რუსეთის იმპერიაში დიდი ვნებათა ღელვა მოვიწვარებდა და, ამასთან, ჩვენში რუსეთის შემოსვლის შემდეგ ბეგების პოზიციებიც შესუსტებული იყო. ამაზე უნდა მიუთითებდეს ისა მახარაძის ახალგაზრდული ასაკი (დაახლ. 23-25 წლის) და რაზმის ასაკოვანი წევრის სიტყვებიც - „ახლა ისეთი დროა“, და ა. შ.

ბეგებთან დურალ-ალის ურთიერთობის კიდევ ერთი ამბავი. დურალ-ალას სოფლის მთავარი სარწყავი არხი გაჰყავდა. არხი მეზობლების ყანებში გადიოდა, რაც ზოგიერთი პატრონის უკმაყოფილებას იწვევდა. ერთ მეზობელთან დურალ-ალამ შეთანხმებას ვერ მიაღწია. ბაბუაჩემი მომიყვება, რომ ერთ დღეს დილით სხალთიდან სოფელში ამოვიდა ბეგი და მამაჩემი სოფლის ცენტრში იხმო. ამ ბეგს კარგი ურთიერთობა ჰქონია იმ მეზობელთან. რომელთანაც შეთანხმებას ვერ მიაღწია დურალ-ალამ. ბეგი დამუქრებია დურალ-ალას და კატეგორიულად გაუფრთხილებია ამ საქმეზე მეტი აღარ შეაწუხო მეზობელიო.

ორი დღის შემდეგ ამოსულა მეორე ბეგი, რომელმაც დურალ-ალას უთხრა: „სამადლო საქმეს აკეთებ და შუა გზაზე არ მიატოვო. გადაუხადე ფული მეზობელს, რათა არხის გაყვანის ნება მოგცესო“. ბაბუაჩემის ნაამბობით დურალ-ალამ 600 ბანგანოთი (ალბათ, ბანკნოტი) გადაუხადა მეზობელს და ისე გამოუყვანია შუა სოფლის მთავარი სარწყავი არხიო.

ბეგებთან დურალ-ალის ურთიერთობის სამივე ეპიზოდი მოსმენილი მაქვს ბაბუაჩემისგან.

დურალ-ალას ასევე გადამწყვეტი სიტყვა უთქვამს მეზობელ სოფლის - ნაბლანისთვის ჩვენი სოფლის კუთვნილი წყლის მიცემის საკითხში. სოფელი ფაჩხა წყლებით მდიდარია, ხოლო ნაბლანა პირიქით - უწყლო სოფელია. როცა დადგა საკითხი ფაჩხიდან წყლის წაყვანის თაობაზე, ადგილობრივები ამის წინააღმდეგ წასულან. დურალ-ალა კი თანახმა იყო. ამბობენ, მისმა ერთმა ნათქვამმა საბოლოოდ გადაჭრა ეს საკითხიო. მაშინ მას ასეთი რამ უთქვამს: „მეზობელ სოფელში ქათამი უწყლოდ იხრჩობოდა და ჩვენთან წყალი ტყუილად იღვრებოდა მდინარეში, ამას ღმერთი არ გვაპატიებსო“. იმასაც ამბობენ, ნაბლანაში წასაყვანი წყლის არხის „ამწონავები“ (არხის დამგეგმავები) დურალ-ალას მოუყვანია.

დურალ-ალის, როგორც დადებით პიროვნებაზე მეტყველებს ერთი ასეთი ფაქტი: რაიონში საკმაოდ ცნობილმა პიროვნებამ, 18 წლის განმავლობაში სხალთის სასოფლო საბჭოს თავმჯდომარე, სოფელ ჭერის მკვიდრი - იური დავითაძე (1912-1995) დურალ-ალის შთამომავლებს მოუყვა, რომ მამამისი მძიმე ავადმყოფი იყო და ყანა მოუხნავი რჩებოდა. შვილებიც პატარები ჰყავდა. ერთხელ დილით მამამ გვიხმო თავის ოთახში და ფანჯარაში გაიხედეთო. გავიხედეთ და დავინახეთ, რომ ვილაც უცნობს ჩვენი ყანის ნახევარი უკვე მოეხნა. შვილებისთვის მამას უთქვამს, რომ ფაჩხელმა დურალ-ალამ გამომიგზავნა ხარები და მომხვნელიცო. ამ მონათხრობიდანაც კარგად ჩანს როგორ ედგა გვერდში დურალ-ალა გაჭირვებაში მყოფ ადამიანებს.

სოფელში დურალ-ალას განსაკუთრებით ახლო ურთიერთობა ჰქონდა თავისი სიძის, უკვე ნახსენები ისუფ-ალა ბოლქვაძის უმცროს ძმასთან - სადიყთან, რომელიც უფრო ბაშჩაუშის (ჩაუშების, დაცვის რაზმის უფროსი) სახელით იყო ცნობილი. როგორც ჩანს ის ერთ დროს თურქეთის წესრიგის დაცვაში მსახურობდა და აქედან მისი ეს მეტსახელი. ბაშჩაუშსა და დურალ-ალას ერთად ჰქონიათ 100-ზე მეტი ფუტკრის ოჯახი სოფლის გარეუბანში - მაკარახევში. ერთ ღამესაც ვილაც შურიანს ეს სკები დაუნვაეს. თავლის მდინარემ ფაჩხის ღელის მეშვეობით მდინარე სხალთისწყლამდე ჩამოაღწიაო, გაგვიგონია სოფლის მოხუცებისგან. ბაშჩაუში გვერდში ედგა დურალ-ალას 1915 წელს სოფელში ქართული სკოლის გახსნისთვის (ამის შესახებ ქვემოთ).

დურალ-ალა ჩართულა ცხოვრების ფერხულში. ის სოფლის ერთ-ერთი შეძლებული მცხოვრები იყო და ყველაფერი მუხლჩაუდრეკელი შრომით ჰქონდა შექმნილი. ის ცნობილი იყო, როგორც სტუმართმოყვარე. მას სახლის ძირითადი საცხოვრებელთან განცალკევებით, ოდნავ ამაღლებულ ადგილას ედგა ოროთახიანი ხის ნაგებობა - „მეიდან ოდა“ (სასტუმრო), რომელსაც კარები გზის მხარეს ჰქონდა და არ იკეტებოდა. ხშირად სხალთის ხეობის უკიდურეს სოფელში მიმავალთ რომ შემოაღამდებოდათ, ცენტრალური გზიდან სამი კილომეტრით დაშორებულ დურალ-ალას სტუმრობდნენ ღამის გასათევად. ისიც მსმენია, რომ სოფელში მოსული უცხო სტუმრისთვის მიუთითებიათ დურალ-ალას სახლი და უთქვამთ - სტუმარს ღამის გასათევად ამ სახლის პატრონი ღებულობსო.

ერთი ასეთი ისტორიაც მოვისმინე ახალგაზრდობაში. დურალ-ალის მოსაკლავად კაცი დაიქირავეს ქედის რაიონის ერთ-ერთი სოფლიდან. დაქირავებულს უკითხავს - როგორ გავიგო ვინ არის ეს ჩემი მოსაკლავი კაციო. კითხვას ასე უპასუხეს - მოსაღამოებულზე მიდი სოფელში და ვინც სტუმრად დაგპატიჟებს, სწორედ ის იქნება შენი სამიზნეო. ასეც მოიქცა დაქირავებული. პირველი ღამე გაითენა დურალ-ალასთან, მეორე ღამეც. ხედავს, რომ მასპინძელი სულაც არ ჩანს ისეთი, როგორაც დაუხატეს ის მისი მოკვლის შემკვეთებმა. მესამე დღეს სტუმარმა საქმეშიც ხელი წააშველა მასპინძელს და ბოლოს ჰკითხა - რატომ არ მეკითხები რისთვის ვარ მოსულიო.

სტუმრის შეკითხვაზე დურალ-ალას უთქვამს ეს შენ უნდა მითხრაო. სტუმარსაც ყველაფერი უთქვამს ბოლომდე და თანაც დაუმატებია - შენნაირი კაცის მოკვლა, როგორ შეიძლებაო და გამომშვიდობებია მასპინძელს.

ისტორია ჩვენთვის კი არის სასიამოვნო, მაგრამ რამდენად დამაჯერებელია ეს? ამიტომაც გადავამოწმე ეს ინფორმაცია დურალ-ალის შვილებთან: ისა და ინუს მახარაძეებთან. ორივემ ზუსტად და ერთნაირად დამიდასტურა ეს მონათხრობი. შემდეგ, საკმაოდ გვიან ჩვენიანებმა ქედის რაიონის იმ სოფელში, საიდანაც სავარაუდოდ იყო დაქირავებული შესაძლო მკვლელი, გაიკითხეს მის შესახებ. მათ დაუდასტურეს, რომ ამ სახელისა და გვარის კაცი ნამდვილად იყო და მსგავსი ქმედების ჩადენა ნამდვილად შეეძლოო. ვიმეორებ, ისტორია თითქმის დაუჯერებელია, მაგრამ ფაქტები ჯიუტია.

სკოლის გახსნა

დურალ-ალა ზემო აჭარაში ცნობილი და დაფასებული კაცი იყო, ბევრი კარგი საქმის მოთავე და გამკეთებელი. მაგრამ მის გაკეთებულ საქმეებში ყველაზე გამორჩეულია სკოლის გახსნა და საკლასო ოთახებად საკუთარი სახლის დათმობა.

ეს ფაქტი მრავალმხრივ საინტერესოა, ჯერ-ერთი, იმ დროს სკოლის გახსნა ზემო აჭარაში, სადაც ქართულად სწავლებაც იქნებოდა, წარმოუდგენელი იყო;

მეორე: ბაბუაჩემის გადმოცემით, დურალ-ალა ღრმად მორწმუნე მუსლიმი იყო. აი, სწორედ ასეთი კაცის ინიციატივით მისსავე საკუთარ სახლში წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება ხსნის ერთ-ერთ პირველ, პირველდანყებით ქართულ სკოლას ზემო აჭარაში.

მესამე: ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ სხვა რელიგიის მიმდევრობა ხელს არ უშლის ეროვნული საქმის კეთებას.

სკოლა, როგორც აღვნიშნეთ გაიხსნა 1915 წლის ნოემბრის დასაწყისში. ზემო აჭარაში ქართული სკოლების გახსნის თარიღს სხვადასხვანაირად წარმოაჩენენ. ამის თაობაზე საარქივო მონაცემები არ არსებობს. ერთადერთი წყარო აპოლონ ნულაძის წერილია 1916 წლის 22 აპრილის გაზეთ <<საქართველოში>> სათაურით - „წერილი აჭარიდან (სამთავრობო სკოლები აჭარაში)“; საიდანაც ცხადი ხდება, რომ მაშინ წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ პირველ დანყებითი ქართული

სკოლა გახსნა სწორედ სოფელ ფაჩხაშიც. სკოლის გახსნის ინიციატორები იყვნენ დურალ-ალა მახარაძე და სადიყ (ბაშჩაუშ) ბოლქვაძე. ასევე უტყუარი ფაქტია, რომ სკოლა ფუნქციონირებდა დურალ-ალის სასტუმრო სახლში.

მაშინ ზემო აჭარაში სოფელ ფაჩხის გარდა, პირველდანყებითი ქართული სკოლები გაიხსნა სოფლებში: თხილვანა, ოლადაური, ადაძეები, ჭვანა და დიოკნისი.

კონკრეტულად ფაჩხის სკოლის შესახებ ა. წულაძე წერს: „ს.ფაჩხაც სხალთის ხეობაშია, ხულოდან 16 ვერსზე. სკოლა არსებობს გიორგობის თვიდან. მასწავლებელი მარ. (მარტიანე-მ.მ.) ბიბინეიშვილი ახლად განწესებულია, ჰყავს 20 მოწაფე ვაჟი.

დიდრონებს წერა-კითხვა ასწავლა 4-5 კაცს“.

ეს წერილი გვანჯდის უტყუარ ინფორმაციას ზემო აჭარაში 1915-1916 წლებში ქართული სკოლების გახსნის თაობაზე.

უფრო ადრე, 1902 წელს ხულოს მაზრის ცენტრში გაიხსნა რუსული სკოლა, რომლის შესახებაც ა. წულაძე წერს: „ხულოს სკოლა აქაური სკოლების მამამთავარია. პირველი მასწავლებელი აქ იყო ბ. ალ. მგელაძე (ბათომის ქართული სკოლის მასწავლებელი), რომელიც აქაურებს ახლაც ტკბილად ახსოვთ. რამოდენიმე მისი ნამოწაფარი ახლა ქართულ გაზეთებს და წიგნებს კითხულობს. ქართულ ენას მაშინ ბ-ნი მგელაძე <<კონტრაბანდათ>> ასწავლიდა და ამისათვის კიდევ დაისაჯა. ამჟამად ეს სკოლა ნორმალურ სკოლად ითვლება. სკოლაში სწავლობს 61 მოწაფე (მათში 7 ქალი). მასწავლებლებად არიან:

ლ. კვიტაიშვილი, ქალ-ნი ან. გელაზაროვი და ერთი ც რუსი - კოჟხოვი. წელს მეორე კლასს ასრულებს სამი ახალგაზრდა, რომლებიც რუსულს თავისუფლად ლაპარაკობენ, მაგრამ ქართულს კი „დედა-ენის“ ჩათვლით კითხულობენ, მაგრამ ეს ახლანდელი მასწავლებლების ბრალი არ არის“.

გაზეთი - „საქართველო“, 22 აპრილი, 1916 წ.

სხვათა შორის, დურალ-ალას თავისი უმცროსი ვაჟი - ინუსი სასწავლებლად მიუბარებია ხულოში რუსულ სკოლაში. სწორედ ამის წყალობით ბაბუამ იცოდა ქართულად, რუსულად და ლათინურად წერა-კითხვა. მას ხშირად უთქვამს, რომ მე როცა ხულოში ვსწავლობდი კედელზე ეკიდა ნიკალაი ვტაროის სურათიო.

ფაჩხის სკოლის პირველი მასწავლებელი ყოფილა მარტიანე ბიბინიშვილი, რომელიც, როგორც ამას აპოლონ წულაძე გვამცნობს, საღამოთი ცოლშვილიანებსაც ასწავლიდა ქართულსო (უფრო დანერჩილებით იხ. მ. მახარაძე. ფაჩხის სკოლა 100. ბათუმი, 2016. გვ. 65-71).

სკოლის გახსნას ჰყავდა მოწინააღმდეგეებიც, ისინი არ ცხრებოდნენ და სასკოლო შენობის დაწვით იმუქრებოდნენ. დურალ-ალამაც ხერხი იხმარა. საკუთარი მიწის ქედობის ნაკვეთზე მდგარ ჯამეს მიაშენა ორი ოთახი და სკოლა იქ გადაიტანა, რითაც სკოლის შენობა დაწვას გადაარჩინა.

ჩვენ ადრე ასე ვიცოდით, რომ მოწვეულ მასწავლებელს ხელფასს დურალ-ალა უხდიდა. ა. წულაძის წერილის მიხედვით, პედაგოგებს ხელფასს სახელმწიფო უხ-

დიდა. აქ ამ ორი ურთიერთგამომრიცხავი ინფორმაციის გადმოცემით დავკმაყოფილდებით. თუმცა, გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ დღის პირველ ნახევარში მოწვეული ხოჯა მოსწავლეებს მუსლიმურ საღვთო სჯულს ასწავლიდა, ხოლო დღის მეორე ნახევარში ქართულს ასწავლიდა მასწავლებელი ბიბინეიშვილი. არ არის გამორიცხული, რომ დურალ-ალა სწორედ ხოჯას უხდიდა ხელფასს.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ზემო აჭარის სკოლებმა ფუნქციონირება შეწყვიტა და განახლდა საბჭოთა წყობილების პერიოდში. ფაჩხაში სკოლა აღდგენილა 1923 წელს.

ჩვენთვის უცნობია თუ რა პოზიცია ეკავა დურალ-ალას დამოუკიდებელი საქართველოსა და შემდეგ გასაბჭოებული საქართველოს მიმართ. თუმცა ცნობილია ის, რომ სოფლის კოლმეურნეობაში ყველაზე გვიან გაწევრიანდა მისი უმცროსი ვაჟი ინუს მახარაძე. დურალ-ალის შელიშვილებიდან ზოგიერთი აქტიურად მონაწილეობდა დროის მოტანილ ახალ ცხოვრებაში.

ბრძოლა დურალ-აღის წინააღმდეგ

საკუთრივ დურალ-აღას ცხოვრებაში ყველაზე მძიმე პერიოდი საბჭოთა წყობილების დროს, კერძოდ, 1925-1926 წლებში ჰქონდა. ამ წლებში მისი და მისი ოჯახის წინააღმდეგ დაიწერა რამდენიმე საჩივარი. ჩვენთვის ცნობილია ორი: ერთი ინდივიდუალური და ერთიც კოლექტიური. სწორედ ამ საჩივრებიდან კარგად ჩანს, რომ სხვა რამდენიმე საჩივარიც ყოფილა.

ჩვენთვის ასევე ცნობილია დურალ-აღის განცხადებაც, სადაც იგი თავს დამნაშავედ არ ცნობს და ხელისუფლებას სთხოვს შეისწავლონ საქმის ვითარება და გაარკვიონ მტყუან-მართალი. ვნახოთ ამ საჩივრების პათოსი. გასაგები მიზეზების გამო ვერ დავასახელებ მომჩივანთა გვარებსა და სახელებს. მხოლოდ ისტორიისთვის გადმოვცემ ამ წერილების შინაარსს.

დავინწყოთ ინდივიდუალური წერილით. (წერილებში სტილი დაცულია).

„ავტონომიური აჭარისტანის შინაგან საქმეთა სამმართველოს მცხოვრები სოფ. ფაჩხის ფურტიოს თემის ხულოს მაზრის ...[სახელი, გვარი] განცხადება.

ჩემი სოფლის მცხოვრებლებმა სამჯერ მომანდვეს, რომ შემომეტანა თქვენდამი რწმუნებულ სამმართველოში თხოვნა, რაც პირნათლად შევასრულე მე. ეს თხოვნები კი უყურადღებოდ არის დატოვებული, მიზეზი ჩვენთვის გაუგებარია. დღეს მეოთხეჯერ მომანდვეს მთავრობაში თხოვნის მიმართვა, რასაც ვასრულებ.

მოვახსენებ შინაგან საქმეთა კომისიას რომ სოფ. ფაჩხაში ვცხოვრობთ ორმოცდაათამდე კომლი ჩვენ შორის ცხოვრობს დურაყ ალა მახარაძე თავისი ოთხი შვილითა და სამი შვილიშვილით. ისინი ყველა ცოლშვილიანია. მათ აქვთ 4 ოდა სახლი აუარებელი სახნავ სათესი სათიბი მინები და მასთან ტყეც. სოფლად უკეთეს პირობებში ცხოვრება შეუძლებელია, არ აკლია მას ცხოვრებაში არაფერი. და ასეთ პირობებში მცხოვრები დურაყ ალა მახარაძე არ კმაყოფილდება, დანარჩენ მცხოვრებლებს გვანამებს და გვანადგურებს: გვართმევს სახნავ სათეს მინებს ტყეს და სათიბებს გვიკეტავს სასოფლო გზებს, თუ კი ვინიცობაა რომელიმე ჩვენთაგანმა გაუბედა რაიმე საწინააღმდეგოს იმ შემთხვევაში ასეთებს სიკვდილით ემუქრება. აუნერვლია რასაც ის სჩადის, ისეთ მდგომარეობაში იმყოფებიან მცხოვრებნი რომ ლამის შიშით სული ამოხდეთ. გზაზე გამვლელთ დურაყ მახარაძე ასამართლებს ზოგს სცემს ზოგს აყრით ემუქრება. ასეთია მთელი სოფ.ფაჩხის მცხოვრებლების მდგომარეობა რისთვისაც უმორჩილესად გთხოვთ რათა ქნათ განკარგულება თუ განაჩენი ბატონი დურაყ ალა მახარაძე აილაგმოს და დაისაჯოს ფუხარა ხალხის აწიოკებისათვის და მის მიერ წართმეული ადგილი როგორც სახნავსათესი აგრეთვე ტყე და სათიბები დაუბრუნდეს პატრონებს ზარალის ანაზღაურებით გაიხსნას მის მიერ დაკეტილი სოფლის გზები, ერთხელ და სამუდამოდ უზრუნველ ყოფილი ყოთ თხოვნის ...[არ იკითხება] მაინც.

ვიმედოვნებთ რომ მეოთხეჯერ თხოვნით მაინც შეიწყნარებს აჭარის მთავრობა სოფ. ფაჩხის ხალხის თხოვნას.

ნას და ერთხელ და სამუდამოდ აილაგმება ბატონი სოფ. ფაჩხის დურაყ მახარაძე თავისი შვილებით და შვილის-შვილებით.

ამასთანავე გიდგენთ რწმუნებას თარგმანით.

მთხოვნელი ...[სახელი, გვარი] რადგან მან არ იცის მის მაგიერ [ფაქსიმილი, ფაქსიმილის ბოლოს არაბული ნიშანი].

1925 წლის ნოემბერი, ქალ. ბათომი“.

განცხადებას ორი რეზოლუცია ადევს:

1/ „ამხ. ქაჯაიას, ადმინისტრაციის განყოფილებას განკარგულებისთვის ... [შემდეგ არ იკითხება]. 9/XI-25 (ე. ი. 1925 წლის 9 ნოემბერი)“.

2/ გრიფით - საიდუმლოდ.

„გადაეგზავნოს ხულოს მაზრის აღმასკომს მოქ. დურაყ ალა მახარაძის პიროვნების შესახებ ცნობების მოსაწოდებლად. 9/XI-25. ხელმოწერა“.

როგორც განცხადების დასასრულიდან ირკვევა, განცხადება ბათუმშია შედგენილი, განმცხადებელი თურქულად გადასცემს განცხადების შინაარსს, ითარგმნება და იქვე იწერება ტექსტი ქართულად. განცხადების შემდგენი კარგი გაკრული ხელით წერს, მაგრამ ერთობ სცოდავს ორთოგრაფიასა და სასვენ ნიშნებში.

ახლა კოლექტიური წერილი ვნახოთ.

„აჭარისტანის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარეს მცხ. ხულოს მაზრის, სხალთის თემის - სოფ. ფაჩხისა გ ა ნ ც ხ ა დ ე ბ ა, როგორც მოგეხსენებათ ხიმშიაშვილები არიან ფუხარა ხალხის მტანჯველნი და მატყუარები. მაგრამ ამის გარდა ჩვენს თემში კიდევ იმყო-

ფება ერთი პიროვნება ტურად მახარაძე. არაერთხელ ყოფილა ჩვენს მიერ განცხადება მთავრობის წინაშე, როგორც ის მავნე პიროვნება მაგრამ ჩვენი განცხადება უყურადღებოდ იქნა დატოვებული, რის შემდეგაც მოქ. მახარაძემ კიდევ მეტად გააძლიერა თავისი მხეცური მოქმედება ფუხარა ხალხის ზურგზე. წელს როდესაც მან დადასტურებით დარწმუნდა რომ ფუხარა ხალხის განცხადება მასზე უმოქმედოდ არ დარჩება. ზემოხსენებული პირი ფიქრობს სოფლებში გამგზავრებას იმის შესახებ რომ მან მოკრიფოს ფუხარა ხალხიდან ხელწერილები იმის შესახებ ვითომცა და ის იყვეს ფუხარა ხალხის ერთგული ინტერესების დამცველი. ადგილობრივი მთავრობის მიერ იქმნა კვლევა ძიება მომხადარი მისი ქმედების შესახებ ნათლად შეიძლება დანახვა ყოველივე მისი ქმედებისა.

ამასა თუ კი ეხლა ყურადღება არ მიექცა მთავრობისგან ამის შესახებ, ჩვენს სოფელში დაიბადება დიდი შურისძიება და ექნება ადგილი დიდ სიგლახეს. ამისათვის ჩვენ მთხოვნელი ვართ რათა ზემოხსენებული პირი ტურად მახარაძე იქნას გასამართლებული არსებული კანონით რითაც ჩვენ საშვალება მოგვეცემა თავისუფალი ამოსუნთქვისთვის. ჩვენ ღრმად ვართ დარწმუნებული რომ ჩვენი საყვარელი საბჭოთა ხელისუფლება არ მიცემს საშვალებას ფუხარა ხალხის მტანჯველებს“.

განცხადება დათარიღებულია 1926 წლის 5 იანვრით და 27 იანვრით ადევს რეზოლუცია: {ვის არ იკითხება} გამოსარკვევად.

განცხადებაზე 25 ხელმოწერაა, აქედან 18 ხელმოწერი დურალ-აღის თანასოფლელები არიან. დანარჩენი შვიდიდან ექვსის გვარი ხულოს მაშინდელ მაზრაში და დღესაც საერთოდ არ ცხოვრობს.

განცხადების ტექსტი და ხელმოწერები ერთი და იგივე ხელით არის შესრულებული. ეს არც არის გასაკვირი, რადგანაც მაშინ სოფელში წერა-კითხვა თითქმის არავინ იცოდა და მათგან ასე გაკვრით ხელმოწერა არავის შეეძლებოდა. განცხადებას აწერია რიცხვი: 5 იანვარი 1926 წელი.

განცხადებას მხოლოდ ერთ რეზოლუცია აქვს, რომელიც თითქმის არ იკითხება. მიახლოებით ასეთი აზრის გამოტანა შეიძლება რეზოლუციიდან: რომელიღაც ჩინოვნიკს ევალება საქმის გარკვევა.

ვიდრე ამ წერილების კომენტარს გავაკეთებდეთ, გავეცნოთ საჩივრების ერთადერთი ადრესატის - დურალ-აღა მახარაძის განცხადებასაც.

„აჭარისტანის შინ. სახკომ. ამხ. ბრეგვაძეს

მცხ. სოფ. ფაჩხის დურაყ მახარაძის გ ა ნ ც ხ ა დ ე ბ ა

მოგახსენებთ, რომ როგორც გავიგე ამ ოცი დღის წინ ჩემის სოფლის ერთ-ერთ მცხოვრებს დაუწერია თხოვნა და ხალხის მაგივრადაც მოუწერია ხელი, მასზედ, რომ ვითომაც მე ვიყო მთელი სოფლის ამკლაველი და ყოველივე კულტურულის წინააღმდეგი, რომელზედაც შემოძლია მოგახსენოთ, რომ ეს არის კერძო ინტერესით დაწერილი. სოფელმა ამაზე არაფელი იცოდა. ამ საქმეზე იყო თემიც ამოსული. მაგრამ თემმა არ გამოიჩინა როგორც საჭირო იყო ისე და თავის დასკვნა დაწერა.

ეხლა მოვიქცევი თქვენ წინაშე თხოვნით და გთხოვთ თქვენს განკარგულებას რათა ჩემი საქმე იქნას გამოძიებული არა თემიდან არამედ მაზრიდან, დაიკითხოს მთელი სოფელი და თუ გარდა ერთი-ორი კაცისა ვინმე ჩემს საწინააღმდეგოს იტყვის მაშინ მე თვითონ დავსჯი ჩემს თავს თუ არა და ასეთი ყალბი ცნობების მოწოდებისათვის იქნას დასჯილი.

ყოველივე გაუგებრობისა და მოსალოდნელი შემთხვევის თავიდან ასაცილებლად გთხოვთ კომისია დანიშნოთ და რაც შეიძლება ადრე და გამოარკვიოთ ჩემი საქმე ჩემივე მეზობლების დაჰკითხვით.

განცხადებელი ხელმოწერა არაბულად. 23/XII 25 წ.“.

განცხადებას 1925 წლის 28 დეკემბრის თარიღით ადევს რეზოლუცია: ადმ. განყ.

ერთი რამ ცხადია: სამივე განცხადება სხვის მიერ არის დაწერილი, რადგანაც არც მომჩივანებმა და არც საჩივრების ადრესატმა ქართული წერა-კითხვა არ იცოდნენ. ამასთან, საჩივრები ერთი ხელით არის დაწერილი, ხოლო ადრესატის განცხადება სხვა ხელით. ეს შეუიარაღებელი თვალთაყ კარგად ჩანს.

დურალ-ალის განცხადებაში ერთი მომენტი იქცევს ყურადღებას. მისი აღნიშვნით, კოლექტიური წერილიც ერთი პირის მიერ არის დაწერილი და ამის შესახებ საჩივარზე დაფიქსერებული ხელმოწერების ავტორებმა არაფერი იცოდნენ. ეს სარწმუნო უნდა იყოს, რადგანაც ხელმომწერთა შორის ისეთი ადამიანებიც არიან, რომლებიც, ჩვენი წინაპრების გადმოცემით, ამ კრიტიკულ დროს დურალ-ალას უჭერდნენ მხარს. ამასთან, აქ წარ-

მოდგენილი კოლექტიური განცხადება დურალ-ალის განცხადებაზე ორი კვირით გვიან არის შესული შესაბამის ორგანოში. სავარაუდებელი და უფრო სარწმუნოა, რომ ეს საჩივრები სხვა არაფერი იყოს თუ არა საბჭოთა უშიშროების ჩვეულებრივი ფაბრიკაცია. თუმცა, ისიც ფაქტია, რომ სოფელში თვით დურალ-ალის ალიარებით, 2-3 კაცი ღიად უპირისპიდებოდა მას.

ჩვენ არ ვიცით სხვა განცხადებების შინაარსი, მაგრამ წინაპრების გადმოცემით ცნობილია თუ როგორ განვითარდა ამის შემდგომ მოვლენები.

საქმეში ჩაერია დურალ-ალის სიძე, მისი ქალიშვილის ქმარი - ნუსრედინ ბერიძე (1879-1937), რომელიც იმ დროს ხულოს მაზრაში მაღალ თანამდებობაზე მუშაობდა, 1926 წელს კი აღმასკომის თავმჯდომარედ აირჩიეს. მან აჭარის არ უმაღლეს ხელისუფალთ - მემედ გოგიბერიძესა და ზექერია ლორთქიფანიძეს სთხოვა ადგილზე გაცნობოდნენ საქმის ვითარებას და ამის შემდეგ მიეღოთ გადაწყვეტილება. მათ ნუსრედინ-ეფენდის თხოვნა დააკმაყოფილეს და ამოვიდნენ სოფელ ფაჩხაში.

მთავრობის წარმომადგენლები დურალ-ალის ეზოში მივიდნენ და მასპინძელი მოიკითხეს. ცოტა ლოდინის შემდეგ იქვე სარაის მსგავსი ნაგებობიდან გამოვიდა ჭარმაგი, ნაჯაფარი მოხუცი. მაშინ დურალ-ალა დაახლოებით 70-72 წლის ყოფილა. სტუმრებს უთქვამთ: ჩვენ აქ გელოდებით, შენ კი იგვიანებ და მათ შეკითხვაზე - რას აკეთებდიო, მოხუცს უპასუხია - მარხილსო და გაუგრძელებია, გავიგე გვასახლებნო და თადარიგს ვიჭერო.

სტუმრებს მეგზურობას უწევდა ორი მომჩივანი და ბუნებრივია გზადაგზა უყვებოდნენ დურალ-ალის, როგორც „ამნიოკებლის“ „აეკაცობისა“ და „მავნებლობის“ შესახებ. სტუმართაგან ერთ-ერთმა მასპინძელს მოახსენა რას უჩიოდნენ მეზობლები და ამის თაობაზე მისგან ახსნა-განმარტება მოითხოვა.

დურალ-ალამ პასუხად მისი ნამუშევარი და დაკოჟრილი ხელისგულები აჩვენა და თხოვა სტუმარს - მაგანაც გაჩვენოს ხელებიო. მომჩივნის უმუშევარი ხელები ყოველგვარი კოჟრების გარეშე მშვენივრად გამოიყურებოდა. დურალ-ალამ სტუმრებს განუმარტა, რომ მე, როცა დილიდან საღამომდე შრომაში ვარ ეს ახალგაზრდა კაცი დღეობებსა და ქორწილებში კლავს დროსო.

ამის შემდეგ ერთ-ერთმა მომჩივანმა სტუმრები დაბლა, სოფლის მდინარესთან მიიპატიჟა. აქ იყო დურალ-ალის საკარმიდამო ნაკვეთი და საოჯახო წისქვილი, რომლითაც სარგებლობდა თითქმის მთელი სოფელი (ასეა ახლაც) და, აგრეთვე, მეზობელი უწყლო სოფლის ნაბლანის მცხოვრებნი. წისქვილთან მისასვლელი გზა გადიოდა დურალ-ალის კუთვნილ მიწაზე. თავდაპირველად გზა მდინარესთან ჩადიოდა, შემდეგ შეუყვებოდა მდინარეს და მიდიოდა წისქვილამდე. დურალ-ალამ გზა გაასწორა, რითაც მანძილიც შემოკლდა და წისქვილთან მისასვლელიც უფრო მოსახერხებელი გახდა. ამას კი მომჩივანები მავნებლობად თვლიდნენ.

როცა აჭარის ხელისუფალნი გაერკვნენ საქმის ნამდვილ არსში, აგრესიული მომჩივანი დაცვას იქვე დააპატიმრებინეს და ხულოს მილიციაში გადააყვანინეს.

სამი დღის შემდეგ დურალ-ალა გასულა ხულოში და გამოაშვებინა წინასწარი დაკავების საკნიდან მისი „კეთილმოსურნე“.

მაშინ სამართალმა პური ჭამა და ამაში დიდი იყო ნუსრედინ-ეფენდი ბერიძის წვლილი.

აქ მინდა გამოვთქვა ჩემი ვერსია. სავარაუდოდ, საჩივრების ინსპირირება ხულოს მაზრიდან ხდებოდა. მაზრაში ამ დროს მუშაობდა ნუსრედინ-ეფენდი. არ არის გამორიცხული, რომ იგეგმებოდა მისი დანიშნულება აღმასკომის თავმჯდომარედ. მისი დისკრედიტაციის მიზნით მონინალმდეგეებმა საქმე შეუკერეს მის სიმამრს, გლეხის კვალობაზე შეძლებულ მცხოვრებ დურალ-ალა მახარაძეს. ამ ეჭვს ამაგრებს ის ფაქტიც, რომ მას შემდეგ, რაც დურალ-ალა გამართლდა, მალე მისი სიძე - ნუსრედინ ბერიძე ხულოს მაზრის აღმასკომის თავმჯდომარედ დააწინაურეს. სამწუხაროდ, ის 1937 წლის რეპრესიებს ემსხვერპლა.

რაც ითქვა ჩემი სუბიექტური ვარაუდია და მას დიდი მნიშვნელობა არ უნდა მიენიჭოს.

ამის შემდეგ დურალ-ალას ცხოვრებაში ორი მნიშვნელოვანი მოვლენაა: შვილების განაწილება და ქალიშვილის გათხოვება.

შვილების განანილება და ქალიშვილის ბათუშვება

გავიხსენოთ, ერთ-ერთ საჩივარში აღნიშნულია, რომ დურალ-აღას ოთხი ოდა სახლი აქვსო. 1926 წელს დურალ-აღას დიდმა ოჯახმა ერთიანობაში გამოსაჩენ ადგილას ააშენა მშვენიერი სამსართულიანი ხის სახლი და იმავე წელს შვილებს დაუნაწილა საკუთარი მამული.

დურალ-აღამ მისი ქონება და მიწა ხუთად გაანაწილა - ოთხ ვაჟიშვილს პლუს თვითონ. საქმე ის იყო, რომ იმ დროისთვის დურალ-აღას მეორე ცოლიდან ორი ქალიშვილი - აიშე და ჰუდო ჰყავდა და ცალკე ცხოვრება ისურვა მეუღლესთან და ქალიშვილებთან ერთად.

განანილებაში მონაწილეობდა მისი სიძე დიოკნისიდან, ავტორიტეტული პიროვნება რამიზ ძირკვაძე. განანილებით უფროს ვაჟს - შახოს ერგო მიწები წყაროპირსა და საკირეთში; მომდევნო ვაჟი - ისა დარჩა საერთო სახლში და ერგო ნაქერალის სახნავი მიწა და კოხის სათიბი; მესამე ვაჟს - ისაყს ოწინარში, ასალვაკის მამული ერგო - სახნავი და სათიბი; უმცროს ვაჟს ინუსს ერგო მიწები ვაზნარასა და წისქვილისკარში; საკუთრივ დურალ-აღამ დაიტოვა ქედობის სახნავი მიწა, სათიბები ვაზნარასა და მაკარახევში. ამის გარდა, თითოეულ ვაჟს დამატებით ერგოთ სათიბები ოწინარში - თითოეულს საშუალოდ 2,5-3 ჰექტარი.

გარკვეული დროის (დაახლოებით 1926-1930 წწ.) შემდეგ მესამე ვაჟმა - ისაყმა დაიჩივლა, რომ ოწინარიდან ბავშვებს უჭირთ ამ სიშორიდან (დაახლ. 2 კმ) სკოლაში

სიარულიო და დურალ-ალამაც გაითვალისწინა ეს ვითარება, შვილს გაუცვალა ადგილი და თვითონ აიბარგა ონინარში.

გასული საუკუნის 90-იან წლებში დურალ-ალის შთამომავლებმა გადასინჯეს 1926 წელს განანილებული მამულის ფართობები. აღმოჩნდა, რომ მაშინ ისე კარგად გაუნანილებია დურალ-ალას მიწის ნაკვეთები, რომ ამ ახალი გადამონმების შემდეგ პრეტენზია არავის გასჩენია.

1932 წელს დურალ-ალამ სოფელ რაქვთაში წარჩინებული ბერიძეების გვარში გაათხოვა ქალიშვილი აიშე (1912-1991). სიძე იყო ყაიფულ ბერიძე (1909-1991). ეს ფაქტი უპირველესად იმით არის საინტერესო, რომ ქალიშვილზე გატანებული მზითევი დურალ-ალას ნოტარიუსით დაუმონმებია. ინტერესმოკლებული არ იქნება ამ დოკუმენტის გაცნობა:

„ხულოს რაიონის სხალთის თემის სოფ. ფაჩხის მცხოვრები აიშე დურალის ძე მახარაძისა და მისი კუთვნილი ვეში თავისი მამის ოჯახისაგან გამოაცხადოთ. ჩამონერთით თითო ცალით. 1 ქელამი ყედიმი [ყურანი]; 2 ხალი [ხალიჩა]; 1 ქილიმი [ფარდავი]; 2 ყათი ლოგინი [2 ხელი ლოგინი]; 4 გუგუმი [თუნგი]; 11 საანი [თეფში]; 1 თასი; 40 ცალი წინდა; 1 ტაფა; 1 ლეგენი [ტაშტი]; 1 თეშტი [დიდი საბანაო ტაშტი]; 1 სინი [ლანგარი]; 1 ყათი ყაპვე თახომი [ყავის სერვიზი]; 1 ყაფალლი საანი [სახურავიანი თეფში] შახო მახარაძიდან; მიხრი 300 მანეთი 1 კამეჩი; 1 ცხვარი; 1 სკა; დაესწრნენ შემდეგი ამხანაგები: ფეიზო რეჯების ძე სურმანიძე, ტაშტან შაბანის ძე ზანდარაძე, რასიყ შა-

ჰანალის ძე მამულაძე, მიქაილ ისმეილის ძე შაინიძე. 1932 წ. VI 24 ივნისი".

როგორც ვხედავთ, მამის მიერ ქალიშვილზე გატანებული მზითევში ერთი ნივთი უფროსი ძმისგანაა.

აქ ზედმეტია იმაზე საუბარი თუ რამდენად პროგრესული და კანონის მიმდევარი ყოფილა დურალ-ალა, ეს ისედაც ნათლად სჩანს ამ დოკუმენტიდან.

მიხრი - *მუსლიმური საქორწინო სამართლით საგარანტიო თანხა, რომელსაც სიძე წინასწარ უხდის საცოლეს;*

ამ დროისთვის დურალ-ალა მეუღლესთან და ორ ქალიშვილთან უკვე ოწინარში ცხოვრობდა და ეს დასტურდება იმ ფაქტიდანაც, რომ ქალბატონ აიშეს შუამავალი დურალ-ალასთან სწორედ ოწინარში მისულა.

ეს ამბავი ზუსტად ვიცი ერთი შემთხვევითი გარემოებიდან. 1977 წლის ზაფხულში ჩვენს ბიძაშვილს ჯემალ მახარაძეს - მეტყვეს 10 დღის განმავლობაში ვახლდი სოფელ კვატიის საზაფხულო მთაში - სამსმელოში. მეორე თუ მესამე დღეს გამომეცნაურა ერთი მოხუცი, ავტორიტეტული პიროვნება - ნური ხოზრევანიძე. ყოველ სადილზე მეპატიჟებოდა თავისი საზაფხულო სახლის - იაილის ეზოში. სულ ხაზგასმით ამბობდა, რომ მე დიდი პიროვნების შთამომავალი ვარ და ჩვენი ვალია პატივი გცეთო. მას, რა თქმა უნდა, მხედველობაში ჰყავდა დურალ-ალა.

სწორედ ბატონი ნური ყოფილა შუამავალი დურალ-ალასთან ქალიშვილ - აიშეს გათხოვების თაობაზე ... ოწინარში. როგორც ის მომიყვა, გვიანობამდე უსაუბრიათ,

მისვლის მიზეზიც უთქვამს, მაგრამ მასპინძელს არც პო
უთქვამს და არც არა. დილით ისაუბმეს, დაემშვიდობა
მასპინძელს და შუა კიბეზე ჩამოსული მიუბრუნდა კიბის
თავზე მდგომ მასპინძელს. მას ერთგვარი გულდანყევ-
ტით უთქვამს, რომ უპასუხოდ მიდის.

დურალ-ალას ასე დაუმშვიდებია შუამავალი: ჯერ კარ-
გი ჯიშის კაცი ხარ, ამხელა გზა გამოიარე, შემდეგ ალ-
მართზე ამოხვედი და უარს როგორ გეტყვი. გოგო მოცე-
მული მყავსო. მასთან ჩემი სტუმრობისას ამ ამბავს ბა-
ტონი ნური ხშირად იმეორებდა.

აქ დურალ-ალასთან მიმართებით კიდევ ერთ ამბავს
გავიხსენებ. 1933 წელს დაქორწინდა მისი მეორე ვაჟი-
შვილის შვილი - ახმედი. რძალი სოფიო ბერიძე მარეთის
ხეობის სოფელ ოლადაურიდან, ცნობილი ოჯახიდან იყო.
მისი ბაბუა იყო მთელს აჭარაში ცნობილი სასულიერო
პირი, თურქობის დროს 32 წლის განმავლობაში ზემო
აჭარის ყადი (მოსამართლე). ხოლო ბებუის მამა იყო ასე-
ვე ცნობილი სასულიერო პირი ლომან-ეფენდი ქარცივა-
ძე. ერთმაც და მეორემაც, თავი გამოიჩინეს მუჰაჯირო-
ბის დროს, მათ ასეულობით აჭარელთა ოჯახს გადააფიქ-
რებინეს თურქეთში მუჰაჯირად წასვლა. სხვათა შორის,
ნური-ეფენდი ბერიძის თაოსნობით 1915 წლის დეკემ-
ბერში წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ
მის სახლში გახსნა პირელდანყებითი ქართული სკოლა.

საკუთრივ სოფიო რძლის მამა - ნუსრედინ ბერიძე,
რომლის შესახებაც უკვე გვქონდა საუბარი, იმ დროს მა-
ღალი თანამდებობის პირი იყო რაიონში (სოფიო ძალო
ნუსრედინ-ეფენდის ქალიშვილი იყო მეორე ქორწინები-

დან და ამდენად სისხლით ნათესაობა არ აკავშირებდა დურალაშვილებთან). ქორწილს, ბუნებრივია რაიონის წარჩინებული პირებიც ესწრებოდნენ. აღმოჩნდა, რომ ქორწილის სუფრისთვის ღვინო არ იყო გათვალისწინებული. რა თქმა უნდა, ყველა დიდი ოჯახის თავკაცის - დურალ-ალის გადაწყვეტილებას ელოდა. მან კი, ამ ღრმად მორწმუნე მუსლიმმა ნება დართო მოეტანათ ღვინო. თამადაც მან აირჩია, მისი უკვე გარდაცვლილი მეგობრის სადიყ (ბაშჩაუშ) ბოლქვაძის შვილი, იმ დროს უკვე ცნობილი პიროვნება - შუქრი ბოლქვაძე (1894-1968). მისთვის ასე მიუმართავს: „შუქრი, ამ საქმის ყველაზე კარგი მცოდნე შენ ხარ და აბა შენ იცი, მიმიხედუე სტუმრებს“.

სიცოცხლის ბოლო 10-12 წელი დურალ-ალამ ოწინარში გაატარა. მეორე ქალიშვილი მოსტაცეს და ბოლო 4-5 წელი მეუღლესთან ერთად მარტოდ ცხოვრობდა. გარდაცვალებამდე ცოტა ხნით ადრე სოფელში ჩამოსულა და ოთხივე შვილთან თითო ღამე დარჩენილა. თოვლიც მოსულა და ციგით წაუყვანიათ სოფლიდან ოწინარში. ამის შემდეგ მალე გარდაცვლილა. დიდხანს არც უავადმყოფია. სიცოცხლის ბოლო დღეებში მასთან მეუღლის გარდა, იყვნენ შვილიშვილები: მეორე ვაჟის შვილი - ისუფი (იოსები) და მეოთხე, უმცროსი ვაჟის ინუსის შვილი - ქაზიმი.

გარდაიცვალა 1939 წლის 1 მარტს, დაასაფლავეს მისი ბოლო საცხოვრებელ ოწინარის დასახლებაში, სახლთან ახლოს.

ასეთია დურალ-ალა მახარაძის თითქმის 84 წლიანი ცხოვრების ძირითადი მომენტები.

დაბრუნება

სოფლიდან მიგრაციის გამო ოწინარში მუდმივად აღარავინ ცხოვრობს. იშვიათობა გახდა გაზაფხულსა და შემოდგომაზე სოფლის მცხოვრებთა იქ ასვლა. ასე რომ, ოწინარი ძველებური დასახლება აღარ არის და თანდათანობით ჰკარგავს თავის ადრინდელ ფუნქციას.

ამის გამო დურალ-ალის შთამომავლების მეოთხე და მეხუთე თაობის რამდენიმე წარმომადგენელმა გადაწყვიტა მისი ნეშტის გადმოსვენება და სოფლის ცენტრში, საკუთარ მამულში დასაფლავება. 2020 წლის 5 ივლისი ისტორიული დღეა მახარაძეების დურალ-ალის მოდგმისთვის. სწორედ ამ დღეს დურალ-ალის შთამომავლები: შვილიშვილის შვილები - მიხეილი, ოთარი, ანზორი და როლანდი, შვილიშვილის შვილიშვილები - ნუგზარი, ბადრი და ზაზა, მეექვსე თაობელი გიორგი, აგრეთვე, თანასოფლელი და ნათესავი - მამუკა სურმანიძე ორხიდიანი ნისანითა და ვილისით ოწინარს ვეწვიეთ. ზუსტად დილის 11 საათზე დავიწყეთ დურალ-ალის საფლავის გახსნა და 1,5 საათში მისი ნეშტი საფლავის მიწით დაფარული სპეციალურ ყუთში ჩავასვენეთ და ზემოდანაც საფლავის მიწითვე დაფარეთ. ორი საათის შემდეგ ყუთი დურალ-ალის ნეშტით გადმოვასვენეთ სოფლის ცენტრში და იმ ადგილას დავასაფლავეთ, სადაც იდგა მისი კუთვნილი სახლის სასტუმრო ოთახები და, სადაც 1915 წლის ნოემბრის დასაწყისში გაიხსნა პირველდანიყებითი ქართული სკოლა.

დურალ-ალის ნეშტის გადმოსვენებას რელიგიური ნიშნით გარკვეული წინააღმდეგობა შეხვდა მის შთამომავალთა ერთი მცირე ნაწილის მხრიდან. მოშველიებული იყო ისლამის რელიგიური არგუმენტი, კერძოდ: საფლავის გახსნა და მიცვალებულის სხვაგან დასაფლავება დასაშვებია ორ შემთხვევაში: 1/

თუკი სასაფლაოს მინა სადაოა; 2/ თუკი სასაფლაოს დამენყვრის საფრთხე ემუქრება. ამ საკითხებზე მსჯელობისას გამოჩნდა კიდევ ერთი არგუმენტი - თუკი სასაფლაო მიტოვებულია და პატრონის ხელი აკლია.

დურალ-ალის საფლავის ტერიტორია არც სადავოა და არც დამენყვრა ემუქრებოდა. რაც შეეხება საფლავის მიტოვებულობას, თუ მთლიანად არა, მეტწილად მაინც მიტოვებული და უპატრონო იყო. ამის მიზეზებზე უკვე გვექონდა საუბარი. ასე რომ, დურალ-ალის ნეშტის გადმოსვენება რელიგიური თვალსაზრისითაც არავითარ წინააღმდეგობას არ შეიცავს.

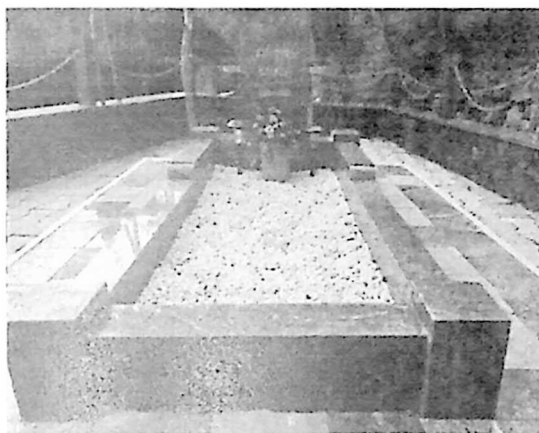
ჩემი აზრით, ღვანლმოსილი პიროვნების, საზოგადო მოღვაწისა და ქველმოქმედის სოფელში ქართული სკოლის გახსნის მთავარი ინიციატორის საფლავის არსებობა სოფლისგან შორს, უკვე დაუსახლებელ უბანში, გაუმართლებელია, როგორც რელიგიური, ისე საერო თვალსაზრისით.

ამასთან, ამ აქტის გამო პასუხისმგებლობას მთლიანად ვიღებ საკუთარ თავზე და ეჭვიც არ მეპარება იმაში, რომ ღირსეული და საშური საქმე გაკეთდა. ამას მომავალიც დაადასტურებს და ამისთვის დიდი დრო არ იქნება საჭირო.

დურალ-ალის ნეშტის სოფლის ცენტრში გადმოსვენება, ძალიან კარგი და შესაფერისი საფლავის აგება /რაც განხორციელდა/, სადაც დადგმულია მისი დამსახურებების აღმნუსხველი საგანგებო მემორიალური დაფა, უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა სოფელ ფაჩხის /და არა მხოლოდ ფაჩხის!/ ცხოვრებაში. ამ აქტით დურალ-ალის მეორე ცხოვრება დაიწყო, კერძოდ: გასაჯაროვდა და საყოველთაოდ აღიარებული იქნა მისი, როგორც საზოგადო მოღვაწის დამსახურება და ღვანლი. სოფლის ახალგაზრდები კი გაეცნობიან მის წარსულს და იამაყებენ კიდევ, რომ მათმა წინაპარმა, თანასოფელელმა იმ ძნელბედობის უამს გამოიჩინა ინიციატივა და თანამოაზრე სადიე /ბაშჩაუშ/ ბოლქვაძესთან ერთად საუქველი ჩაუყარა

ზემო აჭარაში ერთ-ერთი პირველი ქართული სკოლის გახსნას.

ამასთან, მლოცველებს, ვისაც სურვილი ექნება პატივი მიაგოს ღირსეულ წინაპარს, ნებისმიერ დროს შეეძლება მივიდეს

დურალ მახარაძის ახალი საფლავი

დურალ-ალის საფლავთან, ჩაატაროს შესაბამისი რელიგიური რიტუალი და ამით პატივი მიაგოს მის ხსოვნას.

ასე რომ, მიუდგომელი და შემოდგომა-ზამთარი-გაზაფხულის თიქმის 4-5 თვიანი ჩაკეტილი ოწინა-

რიდან დურალ-ალის ნეშტის გადმოსვენება და მისი დასაფლავება სოფლის ცენტრში, მისსავე კუთვნილ მიწაზე დროული და აუცილებლად გასაკეთებელი საქმე იყო.

მეოთხე თავი

დურალ-ალის შთამომავლობა

პაჟიშვილები

დურალ-ალის გარჯას უკვალოდ არ ჩაუვლია. მისი შთამომავლობა როგორც ვაჟიშვილების, ისე ქალიშვილების ხაზით ცნობილი არიან არა მხოლოდ აჭარაში, არამედ საქართველოში და მის საზღვრებს გარეთაც.

მოკლედ მოგახსენებთ მათ მოღვაწეობაზე.

დურალ-ალის შთამომავლებიდან (ვაჟების ხაზით) 50-მდე მეტი უმაღლეს დამთავრებულია, მათ შორის: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, სამედიცინო უნივერსიტეტის, ტექნიკური უნივერსიტეტის, აგრარული უნივერსიტეტის, ბათუმის რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო პედაგოგიური და პოლიტექნიკური ინსტიტუტების კურსდამთავრებულია. მათ შორის არიან პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწეები, მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სახელმწიფო და ეროვნული პრემიების ლაურეატი, მწერლები, პოლიციის პოლკოვნიკი და კაპიტანი და სხვ.

ქვეყნისა და ხალხის სამსახურში იყვნენ და არიან დურალ-ალის შთამომავლები ქალიშვილების მხრიდან. მათ შორის არიან მეცნიერები, ცნობილი სამეურნეო მუშაკები, ექიმები, პედაგოგები.

დურალ-ალის პირველი ცოლი ნაიმე იყო სხალთის ხეობის სოფელ სკვანიდან. სხვათა სორის, ნაიმე იყო ცნობი-

ლი პიროვნების, შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის პირადი დაცვის უფროსის - მუსტაფა ჩაუშის (1837-1919) დისშვილი. ჰყავდათ ექვსი შვილი, ოთხი ვაჟი - შახო, ისა, ისაყი და ინუსი და ორიც ქალიშვილი - ესმა და ფადიმე.

გულახმედის ჰაჯს წასვლამდე, რაზეც უკვე გვქონდა საუბარი, მისი შვილი - დურალი დაცოლშვილებული იყო და სავარაუდოდ ჰყავდა ოთხი შვილი.

პირველი ცოლის გარდაცვალების (1898 წ.) შემდეგ მეორედ დაქორწინდა ხულოს რაიონის სოფელ ჩაოში მცხოვრებ, ცნობილი სასულიერო პირის დურსუნ ცეცხლაძის დაზე ზოჰრეზე, რომელისგანაც შეეძინა ორი ქალიშვილი აიშე და ჰუდო.

დურალ-ალის უფროსი ვაჟი შახო (1877-1969) დედის სოფელ სკვანაში ყოფილა დაბადებული. მისი გადმოცემით, როცა დედამისი ქმრის სახლში გადმოსულა საცხოვრებლად, ის მაშინ 6-7 წლის იქნებოდა და სოფელ სკვანიდან ფაჩხამდე (დაახლოებით 25 კმ.) საკუთარი ფეხით ჩამოსულა.

აქ ბუნებრივია კითხვა - რატომ იზრდებოდა დედულეთში შახო? ამ კითხვაზე ორი შესაძლებელი პასუხია: 1/ გადმოცემით ცნობილია, რომ დურალ-ალის სიმამრს ვაჟიშვილი არ ჰყოლია. თუ ეს ასეა, მაშინ გასაგებია თუ რატომ დარჩა ასე დიდხანს გულახმედის რძალი მამისეულ სახლში;

2/ მოქმედებდა თურქულ ყოფაში დამკვიდრებული ე. წ. *ნიშანლობის* ტრადიცია, როცა ორივე მხარის შეთანხმებით, სიძე პერიოდულად დადიოდა ცოლეურის ოჯახში და ამ ფორმით გარკვეულ დრომდე გრძელდებოდა

ცოლქმრული ცხოვრება. ამის მაგალითები არსებობს აჭარის ახლო წარსულიდან.

შახო ბაბუა მოხელე იყო, აშენებდა ხის სახლებს, აკეთებდა კარ-ფანჯრებს. ამასთან, აკეთებდა კარგად და მოხდენილად. რომ იტყვიან „ოქროს ხელი ჰქონდაო“ სწორედ შახო ბაბუაზე ვრცელდებოდა ეს. ამის გარდა, ის მოტეხილობასაც მკურნალობდა მაშინ, როცა ექიმ-ტრავმატოლოგები სოფლებში კი არა, რაიონულ საავადმყოფოშიც არ იყვნენ. მან ეს ხელობა შეასწავლა ძმის-შვილს - დავითს და შვილიშვილს - შოთას, რომლებიც შემდგომ წარმატებით ართმევდნენ თავს ამ რთულ და ასე საჭირო საქმეს.

შახო ბაბუას ცხოვრებიდან დამამახსოვრდა მისი ერთი ასეთი თვისება: ის, როგორც უფროსი ძმა, უკვე ასაკოვანი, კვირაში ერთხელ ჩამოივლიდა ძმების ოჯახებს, გაიკითხავდა მათ მდგომარეობას და საჭირო რჩევებსაც მისცემდა. იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენდა უმცროსი ძმის - ინუსის მიმართ. როცა დედა გარდაცვლიათ ინუსი ოთხი წლის ყოფილა და ის ძირითადად უფროს ძმას და მის მეუღლეს გაუზრდიათ. შვილებიდან არ გამომარჩევდაო, ხშირად იტყოდა ბაბუა. ის ხშირად იტყოდა, რომ მისი უფროსი ძმის ცოლის - ალთუნის ძუძუ ჰქონდა ნაწოვი.

შახოს მეუღლე იყო თანასოფლელი, სადიც (ბაშჩაუშ) ბოლქვაძის ქალიშვილი - ალთუნი. მათ ოთხი შვილი ჰყავდათ - ერთი ქალიშვილი - ნანო, რომელიც გათხოვილი იყო სოფელ ჩაოში, ცეცხლაძეებში. ნანოს სამი შვილი ჰყავდა:

ნურგუზელი (პედაგოგი), შუქრი და ასლანი. ნურგუზელი გათხოვილი იყო სოფელ ფაჩხაში, ბახმაროს უბანში. სამწუხაროდ, ის ადრეულ საკში, 33 წლის გარდაიცვალა.

შახო მახარაძის უფროს ვაჟს - ეუბის (1900-1990) მეუღლე - ზექიე ცეცხლაძე (1900-1984) სოფელ თბილვანიდან იყო, ხეობაში საკმაოდ ცნობილი პიროვნების დაუდ ცეცხლაძის ქალიშვილი. შეეძინათ სამი ვაჟი ნოშრევანი, ნოდარი, ენვერი და ორი ქალიშვილი - რეზიე და მინირე.

ქალბატონი ზექიე გამორჩეული იყო როგორც საოჯახო, ისე საერთო საქმეში. მისი შრომა სათანადოდ დაფასდა, საკოლმეურნო შრომაში მიღწეული წარმატებისთვის დაჯილდოებული იყო ლენინის ორდენით.

ეუბ მახარაძე თავიდანვე ჩაება შრომაში. ერთ ხანს კოლმეურნეობის ბრიგადირი იყო. ის ფიზიკურად ჩია იყო, მაგრამ ტყეში სამი კაცის საქმეს აკეთებდა, ისე მოხერხებულად იყენებდა მორების „დასამორჩილებელ“ ხის ძალაყინს.

ეუბ მახარაძე 1950 წელს ოჯახთან ერთად გადასახლდა ქობულეთის რაიონის სოფელ ბობოყვათში. სოფელ ფაჩხაში კი დარჩნენ მისი მშობლები და უფროსი ვაჟი, ახლად დაქორწინებული ნოშრევანი.

ბიძია ეუბი დიდ სიყვარულსა და სითბოს ამჟღავნებდა მისი ბიძებისა და მათი შთამომავლების მიმართ. ერთხელ, როცა თბილისიდან ჩამოსული ვესტუმრე ბობოყვათში, მისი უმცროსი ვაჟის ენვერის თანდასწრებით მითხრა, რომ ჩემს ბაღში სამი ძირი მანდარინი შენს სახელზეა იცოდეთ. მის საჩუქრის ნაყოფი ენვერის არაერთხელ ჩამოუტანია ჩემთვის, თბილისში.

ეუბ მახარაძის უფროსი შვილი - ნოშრევან (ზია) მახარაძე (1927-2014) იყო დანყებითი კლასების მასწავლებელი, არაერთი თაობის აღმზრდელი ცნობილი პედაგოგი. სკოლაში გამოირჩეოდა დისციპლინითა და სამართლიანობით. ამ ნარკვევის ავტორი უპირველესად მას უმაღლის, რომ კლასში დარჩენილი და სწავლისადმი გულგრილი მოსწავლისგან სკოლის წარჩინებული მოსწავლე გამოძერწა.

ნოშრევანს მისი აღზრდილები სკოლის გარეთ და სკოლის დამთავრების შემდეგაც რიდით ექცეოდნენ და დიდ პატივს სცემდნენ. სხვადასხვა დროს იგი მუშაობდა სხალთის სასოფლო საბჭოს მდივნად, სოფელ ფაჩხის კოლმეურნეობისა და სხალთის სასოფლო საბჭოს თავმჯდომარედ.

ნოშრევანი დაქორწინებული იყო თანასოფელელ სუნდუს ბოლქვაძეზე (1930-2002), მათ შეეძინათ ათი შვილი - ხუთი ვაჟი და ხუთი ქალიშვილი: სოფიო, ლამარა, თენგიზი, ეთერი, თამაზი (მეზღვაური), მალხაზი, არჩილი (ზურიკო), ლევანი (ინჟინერი), ნაზი და ნათელა (გარდაიცვალა ორი წლის ასაკში).

ეუბის მეორე ვაჟი ნოდარი (დაბ. 1937 წ.) ცხოვრობს სოფელ ბობოყვათში. დაქორწინებული იყო სოფელ კვირიკეში მერი შაინიძეზე (1937-2004). შეეძინათ შვიდი შვილი: მზია, ნანი, ეთერი, დარიკო (ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტის კურსდამთავრებული), ნადიმი, ნარგიზი და თემური (საგამომცემლო დარგის მუშაკი, ასოთამნყოფი).

ნოდარის წარჩინებით აქვს დამთავრებული მწვანე კონცხის სასოფლო სამეურნეო ტექნიკუმი, სადაც მისი პედაგოგი იყო აკად. ქსენია ბახტაძე. ქ. ბახტაძე მასში მომავალ მეცნიერს ხედავდა. მაგრამ ოჯახური მდგომარეობის გამო ნოდარიმ სამეცნიერო საქმიანობა ვეღარ გააგრძელა. დიდხანს იყო კოლმეურნეობის ბრიგადირი და ამ როლშიც ისახელა თავი. ამჟამად პენსიონერია და ამავე დროს არის სოფელ ბობოყვათის მეჩეთის იმამი.

აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ ძმებს ნოშრევანსა და ნოდარის ჩემი სტუდენტობის დროს არაერთხელ გაუწევიათ მატერიალური დახმარება.

ეუბის უმცროსი ვაჟი - ენვერი (დაბ. 1946 წ.) ცხოვრობს სოფელ ბობოყვათში. სკოლა დაამთავრა ხულოს რაიონში, ჯერ სოფელ ფაჩხის შვიდწლედ, შემდეგ ყინჩაურის საშუალო სკოლა. ენვერი ნიჭიერი და მუსიკალური ახალგაზრდა იყო. სრულიად უცხო მუსიკალურ ინსტრუმენტსაც კი ძალიან მალე ეუფლებოდა. ჯარიდან დაბრუნების შემდეგ ჩაერთო ცხოვრების ფერხულში. პროფესიით მძღოლია, დიდხანს იმუშავა მძღოლად ქობულეთის რაიონის ჯანდაცვის სისტემაში. ამჟამად, ასაკის მიუხედავად, დღესაც მუშაობს შ.პ.ს. ქ. ბათუმის ავტოტრანსპორტში.

შუა ხნის ასაკიდან ენვერიმ „კბილი მოუსინჯა“ პოეზიას. მისი ლექსები მიძღვნილია პატრიოტულ თემებზე. 2011 წელს მეორედ გამოიცა მისი ლექსების კრებული - „წინაპართა ნაკვალევზე“. გთავაზობთ მის ერთ ლექსს ამ კრებულიდან:

არგინეთსა და დიდგორს შორის ...

არგინეთსა და დიდგორს შორის
მოქცეულა სხალთის ხევი
და ხიხანი გადმოჰყურებს
ვით ზღაპრული ბაყბაყ-დევი.

აქ სხალთაში თამარ მეფეს
ეკლესია აუშენებია,
ხიხაძირში ვარდი-ციხე და
დიდ ხიხანის ციხე-კოშკი,

ჩვენს მტრებს არსად შეარჩინა
ქართულ მიწის ციდა, გოჯი.

ეი, ხიხანო, ეი ხიხანო,
შენ მიუვალ ადგილს ხარო,
მეცნიერთა საგანძურო
და ტბელების საბუდარო.

დიდ ნაფლატში კლდეზე დგახარ
შენ ხარ ქებათ-ქების ღირსი,
თავზე ქუდად გახურია
თეთრობ-სარიჩაირის ნისლი.

შენს კოშკებში უმეფია
თამარ-მეფეს, მეფე ლაშას,
შენი სახელისთვის უბრძოლია
ხიმშიაშვილს სელიმ-ფაშას.

ეი, ბიბანო, ეი ბიბანო,
ყველა დროის მომსწრე ხარო,
დღეს შენ კედლები შემოგრჩა
მაგრამ მაინც მხნედა ხარო.

ენვერის მეუღლე არის თალიკო ცეცხლაძე (დაბ. 1947 წ.) სოფელ გვარადან. ჰყავთ სამი შვილი - ნატო (პედაგოგი, ფილოლოგი), დავითი და დანიელი.

ბიძია ეუბის უფროსი ქალიშვილი რეზიე (1929-2004) გათხოვილი იყო სოფელში. მისი მეუღლე იყო ოთარ სურმანიძე (1925-2008), პედაგოგი, ერთ-ერთი პირველი ადგილობრივი კადრი. ჰყავდათ ცხრა ქალიშვილი.

მეორე ქალიშვილი - მინირეც (1934-2017) გათხოვილი იყო თანასოფელ ანზორ ბოლქვაძეზე (1937-2018). ჰყავდათ ოთხი შვილი, სამი ქალიშვილი და ერთი ვაჟი.

შახო მახარაძის მეორე ვაჟი რევაზი (რეჯები) (1903-1989) დაქორწინებული იყო თანასოფელ ისმინაზ ზანდარაძეზე (1904-1965). ისმინაზ ბიცოლა გამორჩეული იყო ელეგანტურობით, არ უყვარდა ბევრი ლაპარაკი, დიდ პატივს სცემდა ქმრის მხარეს. მისი მეუღლე მუდამ გარე სამუშაოებზე იყო და მას უხდებოდა ოჯახის გაძლოლა და შვილების აღზრდა, რასაც წარმატებით ართმევდა თავს. გარდაიცვალა 61 წლის ასაკში, დასაფლავებულია დურალაშვილების პირველ საგვარეულო სასაფლაოზე, ქედობაზე.

რევაზ მახარაძე ათეული წლების განმავლობაში მუშაობდა სხვადასხვა თანამდებობებზე. გასული საუკუნის 20-იან წლებში, როცა აჭარაში საბჭოთა წყობილება იყო

დამყარებული, ის ქობ-სამკითხველოს განაგებდა და ემსახურებოდა სხალთის ხეობის მოსახლეობას, დიდად ირჯებოდა, რათა ახალგაზრდობაში სწავლა-განათლებისკენ ინტერესი გაეღვივებინა. დიდხანს მუშაობდა ხულოს რაიონის სოციალური უზრუნველყოფის განყოფილებაში, საიდანაც გავიდა დამსახურებულ პენსიაზე. ხულოში მუშაობის დროს სხალთის ხეობიდან რაიონში გასული გაჭირვებული ადამიანების პატრონი იყო. ხშირად მის ერთოთახიან ბინაში რამდენიმე ადამიანს გაუთენებია ღამე. მაშინ დამკვიდრებული ტრადიციით მას იცნობდნენ შახიევიჩის სახელით. ბევრჯერ მქონია შემთხვევა, როცა უცნობი ადამიანები გაიგებდნენ შახიევიჩის ახლობელი ვიყავი, განსაკუთრებულ პატივს მცემდნენ.

შახიევიჩი ჩამოყალიბებული ათეისტი იყო, უყვარდა ღვინო მაგრამ სვამდა ზომიერად. ზაფხულში შვებულებაში მყოფი კაბინეტში მივაკითხავდი, მაშინვე საათს დახედავდა და მეტყოდა რამდენი იყო „პერერივამდე“. „პერერივზე“ გადამპატიჟებდა რესტორანში, რომელიც უფრო სასადილოს მოგვაგონებდა. იქ სადილთან ერთად 45-50 წუთის განმავლობაში შევექცეოდით ერთ ბოთლ ღვინოს და როგორც წესი, ბოლომდე ვერ ვცლიდით. ამასობაში „პერერივიც“ მთავრდებოდა და შახიევიჩი ბრუნდებოდა თავის სამუშაო ოთახში.

რევაზ მახარაძეს ჰყავდა ხუთი შვილი - ოთხი ვაჟი და ერთი ქალიშვილი: უფროსი ხუსო (16 წლის ასაკში უბედურმა შემთხვევამ იმსხვერპლა), ასევე ტრაგიკულად დაიღუპა მეორე შვილი - შოთა (1933-1986). დანარჩენი

შვილები: სოლომონი (დაბ. 1936 წ.), ალექსანდრე (1940-2019) და გულიკო (დაბ. 1946 წ.),

შოთა დაქორწინებული იყო თანასოფელელ ლილი შაინიძეზე (1937-2001), ჰყავდათ ოთხი შვილი: მზია, მაგული, ნანო და ბადრი (დამთავრებული აქვს საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტი).

შოთა ხის სახლებისა და კარ-ფანჯრების დახვეწილი მოხელე იყო. მისი ნამუშევარი გამოირჩეოდა სინატიფითა და სიმყარით. ამიტომაც იდგნენ რიგში სხვადასხვა სოფლის მცხოვრებნი მის წასაყვანად სახლის მშენებლობაზე. სამწუხაროდ, ერთ-ერთი სახლის გადახურვის დროს ის ჩამოვარდა სახურავიდან და ადგილზევე დაიღუპა 52 წლის ასაკში.

შოთას ქალიშვილები გათხოვილი არიან. სამწუხაროდ, ორ მათგანს მეუღლეები ნაადრევად გარდაეცვალათ. რაც შეეხება ვაჟიშვილ ბადრის, მას დამთავრებული აქვს საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი და ამჟამად წარმატებით არის ჩართული სამშენებლო ბიზნესში. მისი მეუღლე რუსუდან წულუკიძე ხულოს რაიონის სოფელ დიდაჭარიდანაა, არის პედაგოგი. ჰყავთ ორი ვაჟი. ბადრი, ამასთან, შემოქმედიცაა, გამოქვეყნებული აქვს ერთი რომანი („დოკუმენტი“) ნიგნად.

რევაზ მახარაძის მეორე ვაჟი - სოლომონი დაქორწინებული იყო მეზობელ სოფელ გურძაულში ეთერი გორგილაძეზე (1936-2019). ქალბატონი ესმა ექთანი იყო, ჯერ მუშაობდა სხალთის საუბნო საავადმყოფოში, შემდეგ ფაჩხის სამედიცინო პუნქტში. თავისი საქმიანობითა და პაციენტებისადმი მზრუნველი დამოკიდებულების

გამო, მოსახლეობაში საყოველთაო სიყვარულით სარგებლობდა.

ესმამ და სოლომონმა აღზარდეს ხუთი შვილი: დალი, ცირა, ნინო (1968-1989. დაიღუპა 1989 წლის 21 აპრილს სოფელ წაბლანის ჩანჩულისხევის უბანში ჩამოწოლილი მენყერის დროს), დავითი და ზაზა. ერთი ქალიშვილიც გარდაიცვალა ერთი წლის ასაკში.

ზაზა არის ფილოლოგი უმაღლესი განათლებით. მუშაობს ფაჩხის საჯარო სკოლაში. 2006-2010 წლებში იყო ხულოს მუნიციპალიტეტის საკრებულოს წევრი. დავითი თითქმის ორი ათეული წელია ოჯახთან ერთად ცხოვრობს მოსკოვში.

რევაზ მახარაძის მესამე ვაჟიშვილი ალექსანდრე დაქორწინებული იყო თანასოფელელ თინა მახარაძეზე. აღზარდეს თერთმეტი შვილი: მარინე, ასმათი, გენადი, ნადიე, სულიკო (1973-2017), ჯემალი, გულო, მერაბი (1980-2016), ნადიმი, ომარი და როინი. ქალბატონ თინას მინიჭებული აქვს გმირი დედის წოდება.

სოლომონი და ალექსანდრე მძღოლებად მუშაობდნენ და ათეული წლების განმავლობაში ხალხის სამსახურში იყვნენ. ალექსანდრე რამდენიმე წლის განმავლობაში სოფლის ავტობუსზე, ხოლო ბოლოს სხალთის ამბულატორიის სასწრაფო დახმარების მანქანაზე მუშაობდა.

ალექსანდრემ დიდი პირადი ტრაგედია გადაიტანა - 25 წლი წინ ტრაგიკულად დაეღუპა სიძე, ხოლო შემდგომ 1,5 წლის განმავლობაში დაეღუპა ორი შვილი: 44 წლის გათხოვილი ქალიშვილი სულიკო და მოსკოვში მცხოვრები 36

წლის ვაჟიშვილი მერაბი, რომელიც დაიღუპა ტრაგიკულად. ამ მოვლენებმა დააჩქარა კიდევ მისი სიკვდილი.

რევაზ მახარაძის ქალიშვილი გულიკო გათხოვილია სოფელ ნენიაში პედაგოგ გურამ ქამადაძეზე (1938-2019). აღზარდეს ხუთი შვილი: ორი ქალიშვილი და სამი ვაჟი.

შახო მახარაძის მესამე შვილი, სოციალუსტური შრომის გმირი (1950) ხამზა (1909-1992) დაქორწინებული იყო სოფ. ნენიაში, აიშე ქამადაძეზე (1915-1985). ჰყავდათ ერთადერთი ქალიშვილი – ნესპიე, რომელიც გათხოვილი იყო სოფელში. მისი მეუღლე – ბეჟან სურმანიძე (1935-2020) - პედაგოგი, 1977-1987 წლებში იყო ფაჩხის სკოლის (1982 წლიდან საშუალო სკოლის) დირექტორი.

1950 წელს საკოლმეურნეო საქმიანობაში მიღწეული წარმატებებისთვის ხამზა მახარაძეს მიენიჭა სოციალისტური შრომის გმირის წოდება.

ნესპიემ და ბეჟანმა აღზარდეს სამი შვილი ორი ქალიშვილი და ერთი ვაჟი.

შახო მახარაძის შთამომავლობაში არიან: პედაგოგები, ინჟინრები, მეზღვაურები, პოეტი, მწერალი, სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწეები.

დურალ-ალის მეორე ვაჟი ისა (1880-1984) გამოირჩეოდა აზოვანებითა და წარმოსადევობით. ის ოჯახში იმთავითვე გარე საქმეებით ყოფილა დაკავებული - ვაჭრობდა, ჰქონდა დუქანი, თურქეთის ტერიტორიაზე ყიდულობდა პირუტყვს და რეალიზაციას უკეთებდა ქალაქ ბათუმში. მისი სამსართულიანი სახლის მეორე სართულზე საგანგებო ოთახი ჰქონდა დიდი ფეხის საკერავი მანქანისთვის. ეხერხებოდა ტანსაცმლის შეკერვა. სოფელში

პირველად მას მოუტანია გუთანი, რასაც მეზობლები ეჭვის თვალით უყურებდნენ. შუა ხნის ასაკიდან დაეუფლა წისქვილის ქვების დამზადების ხელობას. ხულოსა და შუახევის რაიონების ბევრ სოფელში სწორედ მისი ნახელავი ქვებით იყო გამართული წისქვილები. ერთი სანახაობა და სიამოვნება იყო 90 წელს გადაცილებულ, ღრმად მოხუცებული ისა ბაბუა როგორ ოსტატურად ამუშავებდა და თლიდა წისქვილის ქვებს. ეს საქმიანობა სოფლის კვალობაზე მას აძლევდა სოლიდურ შემოსავალს, რითაც მისი უშუალო შთამომავლების გარდა, ჩვენც გვისარგებლია. თბილისიდან ჩასულს ფეხზე წამომიდგებოდა და მუდამ ამ ფრაზას იმეორებდა: „ეს რამხელა კაცი გვესტუმრა“. მას ძალიან ახარებდა მისი ძმების შთამომავალთა წარმატება, განსაკუთრებით სწავლაში. იყო კარგი მოსუბრე და კარგად იცოდა ძველი ამბები. ისა ბაბუამ იცოცხლა 103 წელი და ვალმოხდილი წავიდა მარადიულ სასუფეველში. დასაფლავებულია განჩიანის უბანში, დურალაშვილების ახალ სასაფლაოზე, რომელიც გაიხსნა 1981 წელს.

ისა ბაბუას როცა ერთი ცოლი და შემდეგ მეორე ცოლიც გარდაეცვალა, რამდენიმე წლის შემდეგ მესამედ დაქორწინდა. მესამე ცოლს მალე გაშორდა. 80 წელს მიტანებული მეოთხედ დაქორწინდა.

ისა ბაბუას ორი ქორწინებიდან ჰყავდა შვიდი შვილი - ხუთი ვაჟი და ორი ქალიშვილი. მისი პირველი ცოლი დილდარ დუმბაძე (1887-1951) იყო სხალთის ხეობის სოფელ ბაკოდან, ხოლო მეორე - ზექიე (1899-1938) ჩაოდან,

ცეცხლაძეებიდან. ქალბატონ დილდართან მას ჰყავდა ერთი ქალიშვილი და სამი ვაჟი, ხოლო ქალბატონ ზექი-ესთან ერთი ქალიშვილი და ორი ვაჟი.

უფროსი ქალიშვილი - მერიემი (1917-1994) გათხოვილი იყო სოფელ ნაბლანაში, შაინიძეებში. მათი ოჯახი გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან ცხოვრობდა ქობულეთის რაიონის სოფ. კვირიკეში. მას ჰყავდა ერთი ქალიშვილი და სამი ვაჟი.

მეორე ქალიშვილი ესმა(1921-2006) შუახევის რაიონის სოფელ ნენიაში მიქელაძეებში იყო გათხოვილი და ჰყავდა ორი ვაჟი.

ისა ბაბუას უფროსი ვაჟი ოსმანი (1913-2004) წლების განმავლობაში მუშაობდა კოლმეურნეობის ბუღალტრად, სოფლის მალაზიაში. შემდეგ დაიწყო ხის სახლების მშენებლობა, ამზადებდა კარ-ფანჯრებს. გამოირჩეოდა პრინციპულობითა და ობიექტურობით. გარდაიცვალა 2004 წელს 91 წლის ასაკში.

ოსმან მახარაძეს სამი ქორწინებიდან ჰყავდა შვიდი შვილი, ხუთი ქალიშვილი და ორი ვაჟი. პირველი ცოლის ესმასგან (1915-1943) ჰყავდა სამი ქალიშვილი და ერთი ვაჟიშვილი, მეორე ცოლისგან (ხანმოკლე თანაცხოვრებაში) ჰყავდა ერთი ქალიშვილი, ხოლო მესამე ცოლისგან - გულფერ ქამადაძისგან (1920-1998), რომელიც სოფელ თხილვანიდან იყო - ერთი ქალიშვილი და ერთი ვაჟიშვილი.

უფროსი ვაჟი დიმიტრი (1942-2020) დაქორწინებული იყო თანასოფელ ნაზი ბოლქვაძეზე. ჰყავთ სამი

ქალიშვილი. გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან ცხოვრობდა ქობულეთის რაიონის სოფელ ლელვაში.

უმცროსი ვაჟი თამაზი ცხოვრობს სოფელ ფაჩხაში, მამისეულ კერაზე. მისი მეუღლეა თანასოფლელი მერი დავითაძე-მახარაძე, რომელიც 1985-1990 წლებში იყო აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი. ჰყავთ ერთი ქალიშვილი და სამი ვაჟი.

ოსმანის სამმა ქალიშვილმა - ნაზიმ (1936-1992), მერიმ და ციურიმ ოჯახები შექმნეს სოფელში, ზანდარაძეების გვარში. ასევე გათხოვილია სოფელ ჩაოში, ხოლო ლიზა სოფელ გუდასახოში. როგორც ვხედავთ, ისა ბაბუას სამი შვილიშვილი გათხოვილი იყო ზანდარაძეების გვარში. ზანდარაძეები 1944-1955 წლებში გასახლებული იყვნენ შუა აზიაში. ისა ბაბუა ხუმრობდა - ზანდარაძეები რომ არ დაბრუნებულიყვნენ რა გვეშველებოდა, გოგოები გაუთხოვარი დაგვრჩებოდაო.

ისა ბაბუას მეორე ვაჟი ახმედი (1915-1981) - სამი ქალიშვილისა და ორი ვაჟის მამა იყო. ახმედ მახარაძის მეუღლე - სოფიო იყო ოლადაურელი ბერიძეებიდან, ის იყო საბჭოთა პერიოდის მაღალი თანამდებობის პირის ნუსრედინ ბერიძის (1879-1937) ქალიშვილი და ცნობილი საზოგადო მოღვაწის - ყადი ნური-ეფენდი ბერიძის შვილიშვილი.

ახმედ მახარაძე სოფლის ამაგდარი პიროვნება იყო, მუშაობდა კოლმეურნეობაში სხვადასხვა თანამდებობაზე, იყო კოლმეურნეობის თავმჯდომარე. გამოირჩეოდა მჭევრმეტყველებით. ბოლო ხანებში მისდევდა ხის სახლების მშენებლობას. სწორედ მშენებარე სახლიდან ჩა-

მოვარდა 1981 წელს და ტრაგიკულად დაიღუპა 66 წლის ასაკში.

მისი ქალიშვილებიდან თამარი (1937-2017) და თალიკო სოფელში იყვნენ გათხოვილი, სურიე კი ხულოს რაიონის სოფელ უჩხოში. სამივე ქალიშვილის ქმარი გარდაცვლილია.

ვაჟიშვილი ჯემალის მეუღლე - თამარ სურმანიძე სხალთის ხეობის სოფელ ვერნებიდანაა.

ჯემალი ათეული წლების განმავლობაში მუშაობდა რაიონის სატყეო მეურნეობაში, სხვადასხვა უბანზე. მას ჰყავს სამი შვილი, სამივე უმაღლესი განათლებით. ნუგზარს დამთავრებული აქვს სკოლა ოლადაურში, შემდეგ ჩაირიცხა თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო ინსტიტუტში, რომელიც დაამთავრა 1987 წელს. 1988-1991 წლებში მუშაობდა ქ. ბათუმის სანეპიდსადგურის მთავარი ექიმის მოადგილედ. 1991-1995 წლებში მუშაობდა ქ. ბათუმის საზღვაო პორტის საკარანტინო სამსახურის უფროსად, 1995-2000 წლებში სასწრაფო დახმარების ცენტრის დირექტორად და დასავლეთ საქართველოს კატასტროფის მედიცინის სამსახურის უფროსად. 2000-2003 წლებში აჭარის ა.რ. ჯანმრთელობის სამინისტროს ტრადიციული მედიცინის ცენტრის დირექტორია, ხოლო 2003-2006 წლებში შ.პ.ს. მედექსპრესის დირექტორი. 2006-2012 წლებში აჭარის საავადმყოფოების ექიმა. 2012-2016 წლებში შ.პ.ს. „ნარკოლოგიური ცენტრის“ განყოფილების გამგეა, 2016 წლიდან დღემდე კი ნარკოლოგიისა და ფსიქორეაბილიტაციის ცენტრის დირექტორია. სხვადასხვა დროს ეწეოდა პედაგოგიურ საქმიანო-

ბას ბათუმის სამედიცინო ინსტიტუტში. ჰყავს მეუღლე ლია ჯინჭარაძე და ორი ქალიშვილი.

ჯემალის მეორე ვაჟიშვილმა რომანმა: 1995 წელს დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიული ფაკულტეტი და შემდეგ ასპირანტურა პოლიტოლოგიის განხრით. 1996-1999 წლებში მუშაობდა გონიოს უნივერსიტეტში და უკითხავდა სტუდენტებს ლექციებს პოლიტოლოგიის განხრით. ამის შემდეგ მუშაობა გააგრძელა კერძო ბიზნესში. ის დღეისათვის დურაღამ-ვილების შთამომავლობაში ყველაზე წარმატებული ბიზნესმენია. დააფუძნა რამდენიმე კომპანია, მათ შორის „მათე მოტორსი“, რომლის ფილიალებიც წარმატებით მუშაობს საქართველოს ყველა რეგიონში. ცხოვრობს ქ. თბილისში. ჰყავს მეუღლე თამარ გაბროშვილი და 5 შვილი.

ჯემალის ქალიშვილი - მზია უმაღლესი განათლებით, გათხოვილია და ცხოვრობს ქ. თბილისში.

ახმედ მახარაძის უმცროსი ვაჟი - ბეჟანი დაქორწინებულია თანასოფელელ ნარგიზ დავითაძეზე. ჰყავთ ორი ვაჟი. ამჟამად ბეჟანი ოჯახთან ერთად ცხოვრობს კრასნოდარის მხარეში.

ისა ბაბუას მესამე შვილი - აბასი 1941 წელს დაიღუპა მეორე მსოფლიო ომში. ის მართალია დაქორწინებული იყო, მაგრამ შთამომავლობა არ დარჩენია.

მეოთხე ვაჟს იოსებს (ისუფს) (1924-1984) რვა შვილი ჰყავდა, ოთხი ქალიშვილი და ოთხი ვაჟი. მისი უფროსი ვაჟი სამი წლის ასაკში გარდაიცვალა. იოსები ერთხანს მილიციაში მუშაობდა, შემდეგ წლების განმავლობაში

იყო კოლმეურნეობის ბრიგადირი. მაგრამ საზოგადოებაში უფრო ცნობილი იყო სიმღერით. ჰქონდა საოცრად ძლიერი ხმის ტემბრი და უბადლოდ ასრულებდა ხალხურ სიმღერებს. ის ასევე მაღალ დონეზე ასრულებდა სიმღერას აზერბაიჯანულ სახალხო გმირზე - ქოროღლიზე. ამიტომაც ხალხმა მას სიყვარულით „ქოროღლი“ შეარქვა და მას ამ სახელითაც მოიხსენიებდნენ ხოლმე.

იოსების ქალიშვილი თალიკო (მაყვალა) მახარაძე (1954-1985). გათხოვილი იყო ხულოს რაიონის სოფელ დანისპარაულში, ბოლქვაძეებში. ჰყავდა ორი შვილი, ქალ-ვაჟი. 1979-1984 წლებში თალიკო იყო საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი. დამთავრებული ჰქონდა საქართველოს სასოფლო სამეურნეო ინსტიტუტი. 1985 წელს ტრაგიკულად დაიღუპა ავტოკატასტროფაში.

იოსებ ბიძიას ქალიშვილებიდან უფროსი ჟუჟუნა გათხოვილი იყო დანისპარაულელ გურამ შავაძეზე (1954-2020), ამჟამად ცხოვრობს ქობულეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ კვირიკეში; ნარგიზი (1957-2021) გათხოვილი იყო სოფელ ჭერში სურმანიძეებში და ცხოვრობდა ქ. ბათუმში; უმცროსი ქალიშვილი ნანული გათხოვლია სოფელში.

უფროსო ვაჟის - ნოდარის მეუღლე მარგალიტა შაინიძე ქობულეთის რაიონის სოფელ კვირიკედანაა. ჰყავთ ერთი ქალიშვილი და ორი ვაჟი. ცხოვრობენ ქობულეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ლელვაში;

შუათანა ვაჟის - ოთარის მეუღლე ლამარა შაინიძე ხულოს რაიონის სოფელ რაქვთიდანაა . ჰყავთ ქალ-ვაჟი. ცხოვრობს სოფელში, მამისეულ სახლში.

უმცროსო ვაჟი როლანდი ინჟინერია. მისი მეუღლეა ქობულეთელი ნატო ლავრინოვა-მახარაძე. ჰყავთ სამი ვაჟი. ცხოვრობენ ქ. ბათუმში.

როლანდის დამთავრებული აქვს საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტი კავშირგაბმულობის ფაკულტეტი. სპეციალობით - კავშირგაბმულობის ინჟინერი (1979-1984 წწ.) და ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ბათუმის სამართლის ინსტიტუტის იურიდიული ფაკულტეტი იურისტის სპეციალობით (2000-2004 წწ.).

1984-1988 წლებში იყო აჭარის კავშირგაბმულობის საწარმოო ტექნიკური სამმართველოს საქალაქთაშორისო კავშირების სამმართველო: ინჟინერი, უფროსი ინჟინერი, მთ. ინჟინერი; 1989-1991 წლებში აჭარის კავშირგაბმულობის საწარმოო ტექნიკური სამმართველოს ოპერატიული მართვის სამსახურის უფროსი.

1991-1994 წლებში როლანდი აჭარის კავშირგაბმულობის საწარმოო ტექნიკური სამმართველოს საქალაქთაშორისო კავშირების ბათუმის გაერთიანებული მომსახურების ცენტრების სამსახურის უფროსია; 1994-1997 წლებში - აჭარის კავშირგაბმულობის სამინისტროს ქ. ბათუმის სატელეფონო ქსელების სამმართველოს მთავარი ინჟინერი; 1997-2004 წლებში - აჭარის კავშირგაბმულობის სამინისტროს ქ. ბათუმის სატელეფონო ქსელების სამმართველოს უფროსი; 2004-2007 წლებში - შ.პ.ს. „აჭარპრესის“ დირექტორი, ხოლო 2007-2017 წლებში -

შ.პ.ს. „მობიტელი“ (ბილაინი) გურია-აჭარის რეგიონის ტექნიკური დირექტორი.

როგორც ვნახეთ, რ. მახარაძე დიდხანს მუშაობდა აჭარის არ-ის კავშირგაბმულობის სისტემაში ხელმძღვანელ თანამდებობზე. ამჟამად კერძო სექტორშია.

ისა ბაბუას უმცროს ვაჟი - სერგო (1930-1995) დაქორწინებული იყო ყირიმელი თათრის შთამომავალზე - ნათელა ბილაევაზე. მათ ჰყავდათ შვიდი ქალიშვილი და ერთი ვაჟი. ბატონ სერგოს 1956 წელს საბჭოთა ჯარის შემადგენლობაში მოუხდა უნგრეთში შესვლა. იყო ბრძოლაში გამოვლილი, მედიცინის დარგის უმცროსი პერსონალის გამოცდილი მუშაკი. 1963 წლიდან ცხოვრობდა სოფელ ლელვაში. გარდაიცვალა 1995 წელს. ის 30 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში წარმატებით მუშაობდა ქობულეთის რაიონის ჯანდაცვის სისტემაში. მას იუმორის დიდი ნიჭი ჰქონდა. როცა ექვსი ქალიშვილის შემდეგ მუშვიდე შვილს ელოდებოდა და ისევ ქალიშვილის დაბადება ამცნეს, მან იკითხა მისი ჯანმრთელობა და სიხარული ვერ დამალა ახალშობილის კარგი ჯანმრთელობის გაგების შემდეგ. როცა სამშობიაროს სტოვებდა, ახარეს - ბიჭიც არის და აი მისი იუმორიცი: „მაინც გამოაყოლა!“. მის ყველა ქალიშვილს აქვს საკუთარი ოჯახი.

სერგოს ნაბოლარა, ვაჟიშვილი ლევანი დაქორწინებულია ხულოს რაიონის სოფელ ჭერში რუსუდან სურმანიძეზე, ჰყავთ ორი ქალიშვილი და ერთი ვაჟი. ცხოვრობენ მამისეულ კერაზე.

ისა მახარაძის შთამომავლებში არიან: მეტყევე, ექიმი, ინჟინერი, ისტორიკოსი, ბიზნესმენი.

დურალ-ალის მესამე ვაჟს — ისაყს (1892-1976) ცოლად ჰყავდა შეჰრო ცეცხლაძე სოფ. ჩაოდან. ისაყ ბაბუა გამოირჩეოდა კეთილშობილებით, მშვიდობისმოყვარეობით, ყოველგვარ სიტუაციაში გამონახავდა გამოსავალს. რელიგიის მიმართ იჩენდა ლოიალურ დამოკიდებულებას: იყო მორწმუნე, მაგრამ სხვას არ მოუწოდებდა რელიგიური რიტუალების აუცილებელ შესრულებაზე. მას რომ ესტუმრებოდი აუცილებლად უნდა წვეოდი სუფრაზე. თვითონ რომ გესტუმრებოდა მუდამ უარს ამბობდა და დაგწვეოდა სუფრაზე და თავს ასე იმართლებდა: „ჭმული ვარ, ჭმული“. ისაყ ბაბუასთან და მის მეუღლესთან მიმართებით ცნობილია ასეთი მხიარული ამბავი. ისაყ ბაბუა ყანის ბოლოშია და მეუღლეს ეძახის და გოდორის ჩამოტანას თხოვს. შეჰრო ბებო კი პასუხობს: „ოჰო, ჯერ ჩავსულვარ და თანაც გოდორიც ჩამიტანია“.

ამასთან, ისაყ ბაბუა იყო საოცრად ხატრიანი კაცი. ერთხელ სალამოსპირს სხალთიდან სოფლის ცენტრში მოსულ ისაყ ბაბუას ფეხი ეშლებოდა. მის უმცროს ძმას ინუსს სხვათა შორის უკითხავს - რა მოგდის, მთვრალი ხომ არა ხარო. კიო, დაუდასტურებია მას და გაუგრძელებია: „თემი ინუსაი (18 წლის განმავლობაში სხალთის სასოფლო საბჭოს უცვლელი თავმჯდომარე იური დავითაძე) კარგი კაცია, დამახატრა და უარი ვერ ვუთხარი, სამი ჭიქა დავლიეო“. ეს ფაქტიც მეტყველებს მის რბილსა და დამყოლ ხასიათზე. ისაყ ბაბუა მისი ძმების შთამომავლებს გამორჩეულად გვიყვარდა.

ისაყ ბაბუას ჰყავდა სამი ვაჟი და ორი ქალიშვილი. უფროსი ქალიშვილი ნარგიზი გათხოვილი იყო სოფ.

დიოკნისში (ხულოს რაიონი), ძირკვაძეების გვარში, გარდაიცვალა ადრეულ ასაკში, დარჩა ერთი ვაჟიშვილი. უმცროსი ქალიშვილი - ფატყუმე (1931-1999) ჯერ გათხოვილი იყო თავისავე სოფელში - ბოლქვაძეებში, შეეძინა სამი ვაჟიშვილი. მეორე ქორწინებაში იყო სოფელ ყინჩაურში სურმანიძეებში. აქ მას შეეძინა ერთი ქალიშვილი და ორი ვაჟი.

ისაყ მახარაძის უფროსს ვაჟს - მუხამედს (1917-1998) პირველი ცოლი მიჰრიბანი ადგილობრივი შაინიძეების გვარიდან იყო და ადრე გარდაიცვალა. მისგან ჰყავდა ქალ-ვაჟი - შალვა (1939-2017) და გულნაზი (1943-2016). ხოლო მეორე ცოლიდან - ხელვაჩაურის რაიონის სოფელ შარაბიძეებელი - ჰაეა ზოიძისგან (1919 -2000) შეეძინა ორი ქალიშვილი - შუშანა (1951-2015) და ჟუჟუნა და ვაჟიშვილი - შაქრო; ბატონი მუხამედი 1938-1940 წლებში ლათინურ ენას ასწავლიდა სოფლების - ფაჩხისა და წაბლანის სკოლებში. ოლონდ უცნობია სად და როდის შეისწავლა მან ლათინური ენა. სხვადასხვა დროს მუშაობდა სხალთის ცენტრისა და სოფელ ფაჩხის მაღაზიებში. 1975 წლიდან ოჯახთან ერთად ცხოვრობდა ქობულეთის რაიონის სოფელ ბობოყვათში.

მისმა უფროსმა შვილმა შალვამ (1938-2017) ცხოვრების დიდი ნაწილი რუსეთში გაატარა (ტოლიატი, კრასნოდარი), გარდაიცვალა 2017 წელს კრასნოდარში, საიდანაც მისმა ძმამ ჩამოასვენა და დაკრძალულია ქობულეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ბობოყვათში.

ქალიშვილებიდან - გულნაზი გათხოვილი იყო ქობულეთის რაიონის სოფელ ბობოყვათში, მეორე ქალიშვილი

- შუშანა ოჯახთან ერთად ცხოვრობდა ქობულეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ კვირიკეში. ორივე გარდაცვლილია. მესამე ქალიშვილი ჟუჟუნა გათხოვილია შუახევის მუნიციპალიტეტის სოფელ ტომაშეთში. ამჟამად ცხოვრობს ლანჩხუთის მუნიციპალიტეტში. მეორე ვაჟს შაქროს ჰყავდა სამი შვილი, ერთი ქალიშვილი და ორი ვაჟი. ვაჟებიდან ერთ-ერთი გარდაცვლილია, დაკრძალულია სვერდლოვსკში. შაქრო მანქანების მოხელე იყო, საკმაოდ დიდხანს ცხოვრობდა რუსეთში. ამჟამად პენსიონერია და ცხოვრობს ქ. ბათუმში.

ისაყ ბაბუას მეორე ვაჟი - ხემიდი დაიღუპა მეორე მსოფლიო ომში. დარჩა ერთი შვილი - გიორგი, რომელიც დაქორწინებულია სოფელ თაგოში ჟუჟუნა შავაძეზე.

ჰყავთ სამი ქალიშვილი და ორი ვაჟი. ოჯახთან ერთად ცხოვრობს მამისეულ კერაზე, სოფელ ფაჩხაში

მესამე ვაჟს - ოთარის (1933-1999) დამთავრებული ჰქონდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. სხვადასხვა დროს მუშაობდა სხალთის სასოფლო საბჭოს თავმჯდომარედ, სვერდლოვსკის ოლქში სამართალ დამცველ ორგანოებში, ხულოს რაიონის სოფლის მეურნეობის სამმართველოში იურისტად, ბოლოს ხულოს ნოტარიუსის უფროსად.

ბატონი ოთარი დაქორწინებული იყო თანასოფელელ შუშანა დავითაძეზე (1938-2019). ჰყავდათ ექვსი შვილი - ორი ქალიშვილი და ოთხი ვაჟიშვილი. ერთი ქალიშვილი გათხოვილია სოფელ ხიხაძირში გაბაიძეებში, მეორე სოფელ ნენიაში მიქელაძეებში. ორივენი ოჯახებით ცხოვრობენ ქ. ბათუმში.

უფროსი ვაჟის ანზორის მეუღლეა ვარდო ვარშანიძე. ჰყავთ ქალ-ვაჟი. ანზორის დამთავრებული აქვს შინაგან საქმეთა სამინისტროს აკადემია, მუშაობდა პოლიციაში, არის პოლიციის კაპიტანი. ბოლოს მუშაობდა ხულოში, ნოტარიუსად. ამჟამად პენსიაშია; მეორე ვაჟი აკაკი დაქორწინებულია მეზობელ სოფელ გურძაულში ციური გორგილაძეზე. ჰყავთ ქალ-ვაჟი. აკაკი დიდხანს ცხოვრობდა რუსეთში, ჩართული იყო ბიზნეს საქმიანობაში. ამჟამად ცხოვრობს ბათუმში;

მესამე ვაჟი რამაზი დაქორწინებულია სოფელ წაბლანაში მერი შაინიძეზე. ჰყავთ ერთი ქალიშვილი და ორი ვაჟი. ოჯახი ცხოვრობს რუსეთში, კრასნოდარის მხარეში;

მეოთხე ვაჟის აბესალომის მეუღლე სოფელ ფურტიოდანაა - სვეტა დიასამიძე. ჰყავთ ორი ქალიშვილი და ორი ვაჟი. ოჯახი ცხოვრობს სოფელ ფაჩხაში, მამისეულ კერაძე.

ისაყ მახარაძის შთამომავლობაში არიან: იურისტი, პოლიციის კაპიტანი, ბიზნესმენი და სხვ.

დურალ-ალის უმცროს შვილის ინუსის (1994-1989) პირველი ცოლი თანასოფლელი დოდო ხოზრევანიძე (1900-1933) გარდაიცვალა 33 წლის ასაკში. მისგან ჰყავდა სამი ვაჟი. მეორე ცოლისგან, ასევე თანასოფლელ ფამბულ სურმანიძესთან (1912-1990) შეეძინა ცხრა შვილი, მათგან ექვსი ადრეულ ასაკში გარდაიცვალა (ერთი - შვიდი წლის).

ინუს ბაბუა გამოირჩეოდა სწავლისადმი დიდი მიდრეკილებით. როგორც აღვნიშნეთ, ის თავის დროზე სწავ-

ლობდა 1902 წელს ხულოში გახსნილ რუსულ სკოლაში. დურალ-ალის შთამომავლობაში პირველი უმაღლეს განათლებულები, მისი შვილები იყვნენ.

ინუს ბაბუა ძმებში გამოირჩეოდა რელიგიურობით. ყოველ დღეს, ადრე დილით კითხულობდა ყურანს. ის გარდაიცვალა 95 წლის ასაკში. მისი გარდაცვალების მიზეზი გახდა უბედური შემთხვევა.

ბაბუაზე მეზობლები ამბობდნენ - რკინის გული აქვს. ამ გამოთქმის მიზეზი იყო ის, რომ მას ბევრი ტკივილი ჰქონდა გადატანილი. ჯერ ახალგაზრდა მეუღლე გარდაეცვალა. შემდეგ 1941 წელს მეორე მსოფლიო ომში მისი 21 წლის შვილი დაიკარგა უგზო-უკვლოდ, 1949 წელს მძიმე სენით მამაჩემი გარდაიცვალა 24 წლის ასაკში, ხოლო 1958 წელს უბედურმა შემთხვევამ იმსხვერპლა მისი უფროსი ვაჟი. ამის გარდა, როგორც აღვნიშნეთ, ექვსი შვილი ჰყავდა გარდაცვლილი მცირე ასაკში.

ბაბუასა და ჩემი ურთიერთობიდან განსაკუთრებით ერთი ეპიზოდი მახსენდება. ამის თაობაზე ჩანახატიც გამოვაქვეყნე და ჟურნ. <<ჭოროხში>> (2018, # 6), სათაურით - „პირველი გაღიმება“.

გთავაზობთ ამ ჩანახატის მთავარ მომენტს.

ერთ ზამთარს ზემო აჭარაში ძალიან დიდი თოვლი მოვიდა. სოფლის მცხოვრებნი გამოდარების მოლოდინში იყვნენ. ეს დღეც დადგა და ხალხიც ტყეს შეესია. მათ რიცხვში იყო ბაბუაჩემიც. ბაბუას მარტოს უხდებოდა ტყეში სიარული. ერთ დღესაც, უთენია გამალვიდა და ამიხსნა, რომ არავინ მყავს პირდაპირი ხერხის გამწვევი და უნდა გამომყვეო. მაშინ მე 12 წლის ვიყავი.

სახლიდან გამოსულები ერთი საათის შემდეგ მივუახლოვდით სამუშაო ადგილს. მოულოდნელად ზემოდან ყვირილი მოგვესმა - „თავს უშველეთ, მორი გამოგვექცა!“. მალე ავიხედეთ და დავინახეთ თუ როგორ ზიგზაგებით ეშვებოდა დაკიდულ ფერდობზე მორი და თანაც მკვეთრად უმატებდა სიჩქარეს. მე დავიბენი და ადგილზე გავქვავდი. ამასთან, მორი ისე სწრაფად იცვლიდა მიმართულებას, რა სჯობდა ამ დროს - ადგილზე გაჩერება თუ რომელიმე მიმართულებით გაქცევა ან გადახტომა, ძნელი გასარკვევი იყო. ბაბუამ ერთი შეპკივლა, მსტაცა ხელი და რალაც არაადამიანური ძალით რამდენიმე მეტრით გვერდზე მომისროლა, თვითონ კი ადგილზე გაქვავდა და პირისპირ დარჩა „ანყვეტილ“ მორთან. მორმა კი, თითქოსდა შეიცოდა ბაბუა, სადაც ის იდგა ნახევარი მეტრით ადრე „კუდი მოიქნია“, გვერდზე გაუხვია და იმ ადგილს გადაუსრიალა მე რომ ვიდექი რამდენიმე წამის წინ. ცოტა ხანში ბაბუა გონს მოეგო, ჩემთან მოვიდა და გულში ჩამიკრა. არაჩვეულებრივი სანახავი იყო მისი გაღიმებული სახე. ეს იყო მისი პირველი გაღიმება მას შემდეგ, რაც ორი თვის წინ ტრაგიკულად დაელუპა უფროსი შვილი - დავითი. წერილის ვრცელი ვარიანტი სათაურით - „ბაბუა“ გამოქვეყნდა გაზ. <<ლიტერატურული საქართველოსა>> (2021, 23 აპრილი, სურათით) და ჟურნ. <<ჭოროხში>> (2021, # 5).

ინუს ბაბუას უფროსი ვაჟი დავითი (1919-1958) დაქორწინებული იყო სოფ. თაგოში. მისი მეუღლე იყო ნაზიმე ცეცხლაძე (1921-1973), რომელიც თავისი კდემამოსილებითა და კულტურით ცნობილი იყო არა მხოლოდ ფაჩხა-

ში, არამედ მეზობელ სოფლებშიც. მას ხშირად იწვევდნენ საპატიო სტუმრებისთვის სუფრის გასაწყობად.

დავითი ისტორიკოსი უმაღლესი განათლებით, ჯერ მუშაობდა შუბნის (1946 წ.) და შემდეგ თბილვანის (1946-1947 წწ.) 8-წლიანი სკოლების დირექტორად. მოგვიანებით იყო სოფ. ყინჩაურის გაერთიანებული (შედიოდა ოთხი სოფელი) და სოფ. ფაჩხის კოლმეურნეობების თავმჯდომარე, სოფ. ფაჩხის დაწყებითი სკოლის გამგე და ახლად გახსნილი 7 წლიანი სკოლის პირველი დირექტორი. ტრაგიკულად დაიღუპა 1958 წლის 19 ნოემბერს, 39 წლის ასაკში.

დავითსა და ქალბატონ ნაზიმეს ჰყავდათ შვიდი შვილი - ოთხი ვაჟი და სამი ქალიშვილი. მისი შვილებიდან, ოთხი უმაღლესი განათლებითაა.

დავითის უფროს ვაჟს - რევაზს დამთავრებული აქვს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის გეოგრაფია-ბიოლოგიის ფაკულტეტი (1965 წ.). სხვადასხვა დროს ის იყო მასწავლებელი სოფლებში: ფაჩხა, თაგო, ნიგაზეული, ყინჩაური.

1972 წელს რ. მახარაძე მუშაობას იწყებს შინაგან საქმეთა ორგანოებში, 1972-1973 წლებში იყო ქ. ბათუმის ნყალკანალის დაცვის უფროსი, 1973-1976 წლებში ქალაქის მილიციის დივიზიის უფროსის მოადგილე, 1976-1986 წლებში ქალაქ ბათუმის არასაუწყებო დაცვის უფროსის მოადგილე, 1986-1988 წლებში ქალაქის სამძებრო განყოფილებაშია, 1988-1990 წლებში შრომაგამასწორებელი ინსპექციის უფროსია, 1990-1993 წლებში აჭარის არ შინაგან საქმეთა სამინისტროს სამორიგეო ნაწილში მუშა-

ობს, საიდანაც პოლკოვნიკის ჩინით გავიდა პენსიაზე. აღსანიშნავია, რომ ის იყო მილიციის პირველი პოლკოვნიკი ხულოს რაიონიდან. ჰყავს სამი შვილი.

დავითის უფროს ქალიშვილს - ნათელას დამთავრებული აქვს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის დაწყებითი სწავლების ფაკულტეტი. გათხოვილი იყო სოფელში, ანზორ ბოლქვაძე (1943-2021). ამჟამად ცხოვრობს დედოფლის წყაროს მუნიციპალიტეტის სოფელ ფიროსმანში. ჰყავს ერთი ქალიშვილი და ორი ვაჟი.

მეორე ვაჟი მიხეილი (1945-2015) იყო მძღოლი. პირველ ქორწინებიდან ჰყავდა ერთი ქალიშვილი და ორი ვაჟი. მეორე ცოლი იყო სოფელ თხილვანიდან - დალი მამულაძე (1951-2016), რომელთანაც შეეძინა ორი ვაჟი. ცხოვრობდნენ ქობულეთის რაიონის სოფელ ლელვაში.

მესამე ვაჟს - ნოდარის დამთავრებული აქვს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ქიმია-ბიოლოგიის ფაკულტეტი. მისი მეუღლე პედაგოგი მარინე იაკობაძე არის ხულოს რაიონის სოფელ იაკობაძეებიდან. ნოდარი მოღვაწეობდა ფაჩხის საჯარო სკოლაში, 12 წლის განმავლობაში იყო სკოლის დირექტორი, შემდეგ მასწავლებელი. ამჟამად პენსიონერია. ჰყავს სამი შვილი - ორი ქალიშვილი და ერთი ვაჟი.

მეოთხე ვაჟს - ოთარის (1956-2019) დამთავრებული ჰქონდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მრეწველობის დაგეგმვის ფაკულტეტი, დიდი ხნის განმავლობაში იყო აჭარის არ-ის სტატისტიკის დეპარტამენტის

თავმჯდომარის მოადგილე. ბოლოს რამდენიმე წელი იმ-
უშავა აჭარის არ-ის საგზაო დეპარტამენტში. დარჩა ერ-
თი ქალიშვილი, რომელიც გათხოვილია და ჰყავს ქალ-
ვაჟი.

ქალიშვილები ეთერი და თამარი გათხოვილები იყვნენ
მეზობელ სოფელ ჭერში, ეთერი სურმანიძეებში, თამარი
გორგილაძეებში. ამჟამად, ეთერი ცხოვრობს საგარეჯოს
რაიონის სოფელ ნინოწმინდაში, ჰყავს ოთხი ვაჟი; თამა-
რი ცხოვრობს ქ. ბათუმში, ჰყავს ქალ-ვაჟი. ორივე მათ-
განის მეუღლეები გარდაცვლილები არიან.

ინუს ბაბუას მეორე ვაჟი რასიმი (1920-1941) უგზო-
უკვლოდ დაიკარგა მეორე მსოფლიო ომში. მისი ბოლო
წერილი 1941 წლის შემოდგომაზე მოვიდა სმოლენსკის
ოლქის ქ. ვიაზმადან (210 კმ. მოსკოვიდან). ის დაოჯა-
ხებული არ ყოფილა.

მესამე ვაჟი ქაზიმი (1925-1949) დაქორწინებული იყო
მეზობელ სოფელ ნაბლანაში შადიე შაინიძეზე (1930-
1974). დამთავრებული ჰქონდა ხულოს პედაგოგიური
სასწავლებელი და მუშაობდა მშობლიური სოფლის დან-
ყებითი სკოლის მასწავლებლად. სოფელში პირველად
მას შემოუტანია შოთა რუსთაველის უკვდავი „ვეფხის-
ტყაოსანი“ და სოფლის ახალგაზრდებს უკითხავდა გან-
მარტებებით. გარდაიცვალა ადრეულ ასაკში, დარჩა
ქალ-ვაჟი, ქალიშვილი სამი წლის ასაკში გარდაიცვალა.
რაც შეეხება ვაჟს - მიხეილ მახარაძეს, მის შესახებ უკვე
აღინიშნა ნარკვევის დასაწყისში, უფრო ვრცლად დაწვ-
რილებით მასზე ნარკვევის ბოლოს.

მიხეილ მახარაძის მეუღლე, თანასკოლელი - ციალა დავითაძე (1948-2019) იყო სხალთის თემის სოფელ ჭერის ცნობილი ოჯახიდან. აღზარდეს ოთხი შვილი, ერთი ქალიშვილი და სამი ვაჟი - ოთხივე უმაღლესი განათლებით.

მეოთხე შვილი შალვა (1936-2014) იყო პედაგოგი უმაღლესი განათლებით. ცხოვრობდა ქობულეთის რაიონის სოფელ ლელვაში და იქვე ეწეოდა პედაგოგიურ მოღვაწეობას. მისი პირველი ცოლი იყო თანასოფელელი დოდო (ელენე) ბილვანიძე (1935-2018), ჰყავდათ ორი - ქალ-ვაჟი (თემური და დარიკო); მეორე ქორწინებაში იყო თბილისელ იზოლდა ჯაფოშვილთან (1940-2003), რომლისგანაც შეეძინა ერთი ვაჟი - გოჩა.

ქალიშვილი დარიკო (1957-2002) გათხოვილი იყო აბაშის რაიონში, ჰყავდა ქალ-ვაჟი. ცხოვრობდა ბათუმში, გარდაიცვალა 2002 წელს.

უფროსი ვაჟი თემური დაქორწინებულია თანასოფელელ ჟუჟუნა ხოზრევანიძეზე. ჰყავდათ ოთხი შვილი - ერთი ქალიშვილი და სამი ვაჟი. უფროსი ვაჟი - გიორგი (1980-2009) ტრაგიკულად დაიღუპა 2009 წელს, 29 წლის ასაკში.

უმცროსი შვილი გოჩა დაქორწინებულია სოფელ ფაჩხის მცხოვრებ ცირა ბოლქვაძეზე, ამჟამად ოჯახი ცხოვრობს წალკაში. ჰყავს ოთხი შვილი, ერთი ქალიშვილი და სამი ვაჟი.

ინუს მახარაძის ორივე ქალიშვილი გათხოვილია შაინიძეების გვარში: შუშანა სოფელ ცეცხლაურში, ხოლო მერი სოფელ წაბლანაში. შუშანას ჰყავს ექვსი შვილი - სამი ქალიშვილი და სამი ვაჟი.

მერის დამთავრებული აქვს საქართველოს სასოფლო
სამეურნეო ინსტიტუტი. მუშაობდა სხვადასხვა სამე-
ურნეო სამსახურებში, სამეცნიერო კვლევით ინსტიტუტ-
ში და სხვ. ჰყავს ორი ვაჟი, ამჟამად ცხოვრობს ბოლნის-
ში.

ქალიშვილები

დურალ-ალის უფროსი ქალიშვილი ესმა გათხოვილი იყო სოფელ ოლადაურის მკვიდრის, ცნობილი პიროვნების ნუსრედინ ბერიძეზე. ჰყავდა ოთხი ქალიშვილი, რომელთაგან პირველი გათხოვილი იყო სოფ. დიდაჭარაში, წულუკიძეებში, მეორე სოფ. დეკანაშვილებში, ქონიაძეებში, მესამე - სოფ. გელაძეებში და იყო გელაძეების რძალი, ხოლო მეოთხე სოფ. ფაჩხაში - შაინიძეებში (ყველა ხულოს რაიონის სოფლებია).

დურალ-ალის მეორე ქალიშვილი ფადიმე გათხოვილი იყო სოფელ დიოკნისში, ძირკვაძეებში. მისი მეუღლე იყო იმ დროისთვის დიდად დაფასებული და ავტორიტეტული პიროვნება რამიზ ძირკვაძე. ჰყავდა სამი ქალიშვილი და ერთი ვაჟი. გადმოცემით დიოკნისში სიმინდის რიგებად თესვა ფადიმე მახარაძე-ძირკვაძის სახელს უკავშირდება.

ფადიმე და რამიზ ძირკვაძეების ვაჟი ვასილი (ხუსია) რაიონში დაფასებული პიროვნება იყო. სხვადასხვა დროს იყო სამეურნეო სამუშაოებზე. მას ჰყავდა 3 ქალიშვილი და ოთხი ვაჟი. უფროსი ვაჟი სერგო იყო ფარმაცევტული განათლებით, ხოლო მეორე ვაჟი იოსები პედაგოგი იყო. ორივე მათგანი გარდაცვლილია.

მესამე ქალიშვილი აიშე გათხოვილი იყო სოფელ რაქვთაში ყაიფულ ბერიძეზე, რომელიც იყო სწავლული აგრონომი და წლების განმავლობაში იყო რაიონის მიწგანის გამგე. ჰყავდათ სამი შვილი: ზურაბი (1932-1984), ნაზი და ავთანდილი.

ზურაბის შვილები - ზინური და ჯემალი წარმატებული ბიზნესმენები არიან. ამასთან, ჯემალი არის ისტორიის აკადემიური დოქტორი, არაერთი სამეცნიერო ნაშრომის, მათ შორის მონოგრაფიის - „საქართველო თურქეთის ურთიერთობები 1992-2012 წლებში (სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურულ-ეკონომიკური ასპექტები)“ (2020, 296 გვ.) ავტორიცაა. მან მამის დაბადების მე-80 წლისთავს მიუძღვნა გამოკვლევის ხასიათის ნაშრომი - <<მამა>> (2012, 424 გვ.).

დურალ-აღის მეოთხე ქალიშვილი ჰუდო მახარაძე (1917-1989), გათხოვილი იყო სოფელ ჩაოში. მისი მეუღლე იყო ცნობილი პედაგოგი, აჭარის სკოლის დამსახურებული მასწავლებელი, მეორე მსოფლიო მონაწილე მიხეილ ცეცხლაძე (1914-2000) ჰუდო და მიხეილ ცეცხლაძეებს ჰყავდათ ოთხი შვილი: ორი ქალიშვილი და ორი ვაჟი. ეთერი (1941-1989), ნათელა (დაბ. 1946), თემური (დაბ. 1948-2020) და თამაზი (დაბ. 1950).

ეთერი ჯერ კიდევ სკოლის პერიოდში მძიმედ დაავადდა და გარდაიცვალა 1989 წელს.

ნათელამ დაამთავრა სამედიცინო სასწავლებელი, გათხოვდა და აქვს ოჯახი, ჰყავს ორი შვილი და შვილიშვილი.

თემური ბიზნესმენი იყო, ჰყავდა 6 შვილი და შვილიშვილები.

თამაზიმ დაამთავრა ბათუმის რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიოლოგიის ფაკულტეტი და თბილისის ფიზიკური კულტურის ინსტიტუტი. აქვს ოჯახი, ჰყავს სამი შვილი და ექვსი შვილისშვილი.

დურალ-აღის შვილიშვილები მეორე მსოფლიო ომში

მეორე მსოფლიო ომში სოფელ ფაჩხიდან მონაწილეობდა ხუთი ახალგაზრდა, მათ შორის სამი ალალი ბიძაშვილი, დურალ-აღის შვილიშვილები: აბას, ხემიდ და რასიმ მახარაძეები. მახარაძეები ომიდან არ დაბრუნებულან. სამწუხაროდ, აბას და რასიმ მახარაძეებს შთამომავლებიც არ დარჩენიათ.

ხემიდ მახარაძეს (1919-1941) დარჩა ცოლი - გული სურმანიძე-მახარაძე, რომელსაც ქმრის ჯარში წასვლიდან 4 თვის შემდეგ შეეძინა ვაჟი - გიორგი (იოსები). გიორგი ამჟამად მამისეულ კერაზე ცხოვრობს და ასაკის მიუხედავად, ახლაც სოფლის სამსახურშია.

ახალგაზრდა ცოლ-ქმრის - ჯარში მიმავალი ხემიდისა და გულის განშორების სცენებზე საინტერესო სათაურიანი („სადედოფლო კაბა“) მოგონება მოგვანოდა სოფლის მკვიდრმა, ღვანლმოსილმა პედაგოგმა გივი მახარაძემ, რომელიც ამჟამად ცხოვრობს ქობულეთის რაიონის სოფელ ქაქუთში და ხანგრძლივი პედაგოგიური მოღვაწეობის შემდეგ ახლა დამსახურებულ პენსიაზეა. პირველად ეს წერილი დაიბეჭდა ჩემს წიგნში - <<ფაჩხის სკოლა 100>> (2016, გვ. 113-116).

გაზაფხული ბოლო დღეებს ითვლიდა. სოფელი მყუდროებას მოეცვა. ადამიანებს სახეზე ღიმილის გამომხატველი ელფერი დაკარგული ჰქონდათ. ასეთი იყო 1941 წლის მაისის ერთ დღე, რომელიც ჩემს მეხსიერებაში დარჩა და არასოდეს დამავიწყდება დიდი ქვის, რომელსაც დიდ ქვიძირს ეძახიან სოფელში გვერდით შინდის ხის ქვეშ. ვიდექი. გზაზე ორი პიროვნება გამოჩნდა. ახალგაზრდა ქალს თავზე ჩითმერდინი (სახე რომ არ გამოჩენოდა მუსლიმური ადათით) ჰქონდა ჩამოფარებული. ისინი ახლად შეუღლებულები - ხემიდ მახარაძე და გული სურმანიძე-მახარაძე იყვნენ. მე, როგორც პატარა ბიჭს, არ მომერიდნენ და სააღერსო მძიმედ გამოსათხოვარი საუბარი გამართეს. ხემიდი შინდის ტყუპ კაკლებს კრეფდა და ძვირფას ანგელოზს ყელზე ჩამოკიდებულ

ძენკეში უწყობდა.

- რას შვრები, ხემიდ? - ეკითხება გული.

- რამდენ ხანს ვერ დავბრუნდები, ამ ნაყოფით ვითვლიო, უპასუხა ხემიდმა.

გულიმ სწრაფად დაითვალა კაკლები, ცხრა შეთავებულყო.

ამდენ წელიწადს დავრჩები, სიცილით თქვა ხემიდმა. დედოფალმა ერთი ხელის მოსმით ჩამოყარა კაკლები და ცრემლებიც დაღვარა. რა იცოდა ცის ვარსკვლავმა, რომ სამუდამოდ შორდებოდა ძვირფას არსებას. გავიდა რამდენიმე თვე და დაიბადა ბიჭი, რომელსაც იოსები დაარქვეს. მოდიოდა სამკუთხა წერილები, ფრონტის ხაზიდან

გამოგ ზავნილო. ეს იყო გულის ნუგეში, რომ ქმარი ცოცხლად დაბრუნდებოდა. ლოდინში განვლო ოცმა წელიწადმა. გულის რამდენჯერმე გამოუჩნდნენ მთხოვნელები, მაგრამ ქმრის ანდერძი: ჩვენს შვილს ობლობა არ აგრძნობინო, ღირსეულად შეასრულა, როგორც ნამდვილმა ქართველმა დედამ. შემთხვევით არ არის ნათქვამი, რომ „საქართველო ვაჟკაცების მარჯვენამ და დედების ნამუსიანმა მანდილმა გადაარჩინაო“.

განვლო ოცმა წელიწადმა. გულიმ შვილი იოსები დააქორწინა. ოჯახი მხიარულობდა. ქორწილის თამადად, დედის სურვილის თანახმად, ამ პატარა მოგონების ავტორი დასახელდა.

ჩემს გვერდით სიძე, დედოფალი და გული იდგნენ. დედის უპირველესი სურვილი იყო: „ოჰ, ახლა ხემიდი რომ შემოვიდეს, წარმოიდგინეთ, რა ქორწილი იქნებაო“. ქორწილი დილამდე და მეორე დღესაც გაგრძელდა. გულის სახეს ღიმილი, სიცილი და ცრემლები არ მოშორებია. დიდ სიხარულსა და განცდებს ცრემლები და ზოგჯერ ტირილიც მოჰყვება. ასეთ ქორწილს არასოდეს დავსწრებივარ და არც დამავიწყდება.

განვლო 4-5 წელმა და ოჯახში პატარა გოგო - გულის შვილიშვილი დახტოდა. ბებიას სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა. გული ბებია საავადმყოფოში დაანწინეს. სიკვდილის მოახლოება იგრძნო და რძალს უთხრა: ჩემი სადედოფლო კაბა ჩემოდანში დევს, მისგან პატარა გოგოს კაბა შეუკერე და აქ მომიყვანეო. ასეც მოიქცნენ და, როცა პატარა გოგო თავის სადედოფლო კაბაში ნახა, რა განცდებიც აღეძვრებოდა ბებიას, წარმოიდგინოს თეი-

თონ მკითხველმა. (ამიტომაც დავარქვი ამ მოგონებას - „სადედოფლო კაბა“). რამდენიმე საათის შემდეგ, სიკვდილის წინ გულის ხემიდი ლანდად გამოეცხადა და მასთან საუბარში დალია სული.

მოსაგონარი სიტყვები მოდიოდნენ ჩემთან დგებოდნენ,

არ დაგვეტოვოვო უთქმელი,
სულ ამას მევედრებოდნენ“.

აბას მახარაძე (1919-1941) დაოჯახებული იყო. იგი 1939 წელს გაიწვიეს წითელ არმიაში, მონაწილეობდა საბჭოთა კავშირისა და ფინეთის ომში, სადაც მძიმედ დაიჭრა. განკურნების შემდეგ მონაწილეობდა გერმანია-საბჭოთა კავშირის ომში, სადაც 1941 წლის შემოდგომაზე დაიღუპა.

რასიმ მახარაძე (1920-1941) წითელ არმიაში გაიწვიეს 1941 წლის 6 ივნისს. მალე ომი დაიწყო. მისგან სამი წერილი მოვიდა. ბოლო ქ. ვიაზმადან. 1941 წლის შემოდგომაზე მოვიდა ინფორმაცია მისი უგზო-უკვლოდ დაკარგვის შესახებ. ჩვენი ძველი ხის სახლის სასტუმრო ოთახის კედელზე იყო ბიძაჩემის დატოვებული ასეთი მინაწერი: „1941 წლის 5 ივნისს რასიმ მახარაძე წავიდა წითელ არმიაში“. ბაბუაჩემი ამბობდა - ვუსაყვედურე „წავიდა“ რატომ დანერეო, „მივდივარ“ უნდა დაგეწერაო. ის „წავიდას“ რაღაც საკრალურ, მისტიკურ და ავის მომასწავებელ მნიშვნელობას ანიჭებდა. აკი აუხდა კიდევ.

ვაილფგის მაგიერ

როგორც აღინიშნა 2020 წლის 5 ივლისს დურალ-ალის ნეშტი სოფელ ფაჩხის ოწინარის უბნიდან გადმოსვენებული და დასფლავებული იქნა სოფლის ცენტრში მისსავე კუთვნილ მიწაში. დურალ-ალის ახალი საფლავი სულ რამდენიმე მეტრით არის დაშორებული იმ ადგილს, სადაც იდგა მისი სასტუმრო შენობა და სადაც 1915 წლის ნოემბრის თვის დასაწყისში მისივე ინიციატივითა და სადიუ (ბაშჩაუშ) ბოლქეაძის თანადგომით გაიხსნა ზემო აჭარაში ერთ-ერთი პირველი, პირველდანყებითი ქართული სკოლა.

დურალ-ალის საფლავის დასრულებისა და მოპირკეთების შემდეგ აქვე გაკეთდა ომში დაღუპული მისი შვილიშვილების - აბას, ხემიდ და რასიმ მახარაძეების მემორიალი. მემორიალმა დურალ-ალის საბოლოო სასუფეველი უფრო შინაარსიანი და საინტერესო გახადა.

მრჩეველთა ჯგუფისგან:

დურალ-ალის გარჯას უკვალოდ არ ჩაუვლია. მისი წამოწყებული საქმეები და ჩანაფიქრები გააგრძელეს და განავითარეს მისმა შთამომავლებმა. „საბოლოოდ ყველაფერი ეს აკუმულირდა და ამ დროისთვის ყველაზე ძალუმად გამჟღავნდა დურალ-ალის შვილიშვილის შვილის - მიხეილ მახარაძის პიროვნებასა და მოღვაწეობაში. მას გამორჩეული და განსაკუთრებული ადგილი უკავია დურალაშვილების მოდგომაში“ (ბადრი მახარაძე).

მიხეილ მახარაძის მონაცემები ნაწილობრივ ასახულია ნარკვევში, უფრო სრულად კი მისი დიდი ხნის მეგობრის, ცნობილი ქართველი მეცნიერი ფსიქოლოგის, ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის, ემერიტუსი პროფესორის - ნოდარ ბარამიძის სპეციალურად ამ ნარკვევისთვის დაწერილ წერილში, სადაც ლაკონიურად და ამომწურავად არის განხილული, გაანალიზებული და გადმოცემული ბატონი მიხეილის მრავალმხრივი შემოქმედება, საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მოღვაწეობა. წერილი ნარკვევში დანართის სახით არის წარმოდგენილი.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ბატონმა ნოდარ ბარამიძემ მეგობრის - მიხეილის საიუბილეო თარიღს - დაბადებიდან 75 წლისთავს მიუძღვნა მშვენიერი ნარკვევი <<მიხეილ მახარაძე - 75>> (ბათუმი, 2021). ნარკვევის მომზადებისა და გამოცემის ხარჯები მთლიანად ბატონმა ნოდარმა გაიღო.

აქვე მკითხველს მივანდით მიხეილ მახარაძის მოკლე ანკეტიურ მონაცემებს:

მიხეილ მახარაძე დაიბადა 1946 წლის 13 ნოემბერს. 1965 წელს ჩაირიცხა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის ფაკულტეტზე ფილოსოფიის სპეციალობით. უნივერსიტეტი დაამთავრა 1970 წელს. 1979 წელს მან დაამთავრა თბილისის ი. ჭავჭავაძის სახელობის უცხო ენათა სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის საღამოს განყოფილება გერმანული ენის სპეციალობით.

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ, 1970-2011 წლებში მუშაობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის ინსტიტუტში, სადაც იყო უფროსი ლაბორანტი, უმცროსი, უფროსი, წამყვანი და მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი, განყოფილების გამგე.

1978 წელს მ. მახარაძემ დაიცვა საკანდიდატო, 1989 წელს კი სადოქტორო დისერტაციები.

1994-2006 წლებში იყო ფილოსოფიის ინსტიტუტის ქართული ფილოსოფიის ისტორიის განყოფილების ხელმძღვანელი, ხოლო 2007-2010 წლებში ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე და უურნალ „მაცნეს“ ფილოსოფიის სერიის მთავარი რედაქტორი.

მ. მახარაძე 2000-2006 წლებში იყო ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, ხოლო 2013 წლის იანვრიდან ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორია.

2005 წელს მ. მახარაძეს მიენიჭა საქართველოს თავდაცვის ეროვნული აკადემიის საპატიო დოქტორის წოდება.

2019 წლის ოტომბერში კი მეცნიერების მსოფლიო დღესთან დაკავშირებით, მ. მახარაძეს გადაეცა იუნესკოს მიერ დანესებული საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის საპატიო სიგელი.

მ. მახარაძე არის 33 წიგნის, 120-მდე სამეცნიერო ნაშრომისა და 500-ზე მეტი პუბლიცისტური წერილის ავტორი. 2004 წელს მიღებული აქვს სახელმწიფო პრემია ლიტერატურაში (პუბლიცისტიკის განხრით), აკად. შალვა ნუცუბიძის სახელობითი პრემია ფილოსოფიაში (2009 წ.) და ეროვნული პრემია მეცნიერებაში (2011 წ.).

1993 წლიდან მ. მახარაძე საქართველოს მწერალთა კავშირის წევრია.

მიხეილ მახარაძის მეცნიერული და მხატვრული შემოქმედების, საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მოღვაწეობის შესახებ სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა გამოცემებში (გაზეთები, ჟურნალები, კრებულები) დაიბეჭდა წერილები და გამოხმაურებები, რომელთა ავტორები არიან ცნობილი ქართველი მეცნიერები, მწერლები და პოლიტიკოსები.

მიხეილ მახარაძე - მნობილი ფილოსოფოსი და საზოგადო მოღვაწე

ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გამართულ ერთ-ერთ ღონისძიებაზე, რომელიც მ. მახარაძის მიერ მომზადებული ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის ოთხტომეულის განხილვას ეძღვნებოდა, მე ვთქვი, რომ მიხეილ მახარაძე ბედნიერ ვარსკვლავზე დაბადებული კაცია მეთქი. სწორედ ასე ვთქვი და ძირითადად ვგულისხმობდი მისი შემოქმედებითი მუშაობისა და მოღვაწეობის გზას, თორემ მის ბავშვობაზე, მისი ცხოვრების ადრეულ წლებზე ეს ნამდვილად არ ითქმის. რატომ? თავად განსაჯეთ:

მამა - ქაზიმ მახარაძე გარდაიცვალა ძალიან ადრე - 24 წლის ასაკში. მაშინ მიხეილი სამი წლისაც არ იყო. მამაზე უმცროსი, სრულიად ახალგაზრდა, დაქვრივებული დედა გარკვეული დროის შემდეგ, ქმრის ოჯახის თანხმობით მშობლების ოჯახში დაბრუნდა და შემდეგ ახალი ოჯახი შექმნა. მიხეილი იზრდებოდა ბებულისა და ბაბუას მზრუნველობის ქვეშ. ამასთან, მისი ნამდვილი ბებია ადრე იყო გარდაცვლილი. ობლობისა და ასეთი მძიმე ბავშვობის მიუხედავად, მან ძალიან ბევრს მიაღწია. მე კიდევ ერთხელ ვადასტურებ, რომ მიხეილი ბედნიერ ვარსკვლავზე დაბადებული კაცია. იგი „ხეირიანი“ აღმოჩნდა არა მარტო თავისი ოჯახისა და გვარისთვის, არამედ მთელი საქართველოსთვის. ისევ თქვენ განსაჯეთ:

მ. მახარაძე დაიბადა 1946 წელს ხულოს რაიონის სოფელ ფაჩხაში. 1964 წელს დაამთავრა ყინჩაურის საშუალო სკოლა. 1965-1970 წლებში სწავლობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის ფაკულტეტზე ფილოსოფიის სპეციალობით. 1970 წლიდან მუშაობდა საქართველოს მეცნიერთა აკადემიის სავლე წერეთლის სახელობის ფილოსოფიის ინსტიტუტში. პარალელურად სწავლობდა და 1979 წელს დაამთავრა თბილისის ილია ჭავჭავაძის სახელობის უცხო ენათა სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი გერმანული ენის განხრით.

1978 წელს დაიცვა საკანდიდატო, 1989 წელს კი სადოქტორო დისერტაცია. 1994-2006 წლებში იყო ფილოსოფიის ინსტიტუტის ქართული ფილოსოფიის ისტორიის განყოფილების ხელმძღვანელი. საგულისხმოა, რომ ამ განყოფილებას დაარსებიდან (1966) ხელმძღვანელობდა აკად. შალვა ხიდაშელი (მიხეილის მეცნიერ-ხელმძღვანელი და ძვირფასი მასწავლებელი). 2007-2010 წლებში მიხეილი ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე და მთავარი ფილოსოფიური ჟურნალის „მაცნეს“ მთავარი რედაქტორია. არის საქართველოს ფილოსოფიურ მეცნიერებათა აკადემიის ერთ-ერთი დამფუძნებელი და 1995-2012 წლებში მისი წევრი.

2000-2006 წლებში იყო ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, ხოლო 2013 წლის იანვრიდან ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორია.

2005 წელს მას მიენიჭა საქართველოს თავდაცვის ეროვნული აკადემიის საპატიო დოქტორის წოდება.

1993 წლიდან მ. მახარაძე საქართველოს მწერალთა კავშირის წევრია.

მისი სამეცნიერო კვლევის ძირითადი სფეროებია: ქართული და შუა საუკუნეების ფილოსოფიის ისტორია, რელიგიური ფილოსოფია, რენესანსისა და ჰუმანიზმის საკითხები, კულტურის ფილოსოფია, თანამედროვე ქართული ფილოსოფია. ცალკე და განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია მისი უმნიშვნელოვანესი გამოკვლევები არეოპაგიტული მოძღვრების პრობლემებზე.

მ. მახარაძე არის 33 წიგნის (სამეცნიერო და სამეცნიერო-პოპულარული ნაშრომები, მათ შორის 12 მონოგრაფია; ლიტერატურული და პუბლიცისტური კრებულები, თარგმანები), 120-მდე სამეცნიერო ნაშრომის, ათეულობით კრიტიკული სტატიისა და რეცენზიის, 500-მდე პუბლიცისტური წერილის ავტორი. მისი სამეცნიერო ნაშრომები, ქართულის გარდა, გამოქვეყნებულია რუსულ, უკრაინულ, გერმანულ და ინგლისურ ენებზე.

მ. მახარაძის მრავალმხრივი შემოქმედებითი მუშაობის ერთი ეტაპის ღირსეული შეფასება და თავისებური შეჯამებაც იყო მისი 60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული „ფილოსოფია და თანამედროვეობა“ (გამომცემლობა „არხე“, თბილისი, 2007), რომელშიც შესულია ცნობილი ქართველი ფილოსოფოსების ნაშრომები. კრებულში ასახულია სავსე წერეთელის ფილოსოფიის ინსტიტუტში გამართული მ. მახარაძისადმი მიძღვნილი საიუბილეო სამეცნიერო კონფერენციის მასალა-

ბიკ. აქვე წარმოდგენილია სტატიები, რომლებშიც საუბარია იუბილარის პიროვნულ თვისებებზე, მის სამეცნიერო, პუბლიცისტურ, პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ მოღვაწეობაზე.

სამი ათეული წლის განმავლობაში მ. მახარაძე კითხულობდა ლექციებს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და თბილისის სხვა უმაღლეს სასწავლებლებში. ამჟამად ლექციებს კითხულობს ბათუმის, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ხელმძღვანელობს ფილოსოფიის პროგრამულ მიმართულებას. იყო და არის არაერთი ასპირანტისა და დოქტორანტის მეცნიერ-ხელმძღვანელი.

2004 წელს თებერვალ-აპრილის თვეებში მ. მახარაძე იყო საქართველოს პარლამენტის წევრი, ამავე წლის ივლისიდან 2012 წლის ოქტომბრამდე აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარე, 2012 წლის ოქტომბრიდან 2016 წლის ნოემბრამდე – საქართველოს პარლამენტის წევრი.

2004 წლის მიენიჭა საქართველოს სახელმწიფო პრემია ლიტერატურაში (პუბლიცისტიკის განხრით), 2009 წელს კი წიგნისთვის - „ფილოსოფია, პოლიტიკა, მცირე პროზა“ აკად. შალვა ნუცუბიძის სახელობითი პრემია ფილოსოფიაში. ის ამ პრემიის პირველი და ჯერჯერობით ერთადერთი ლაურეატია. მისი ხელმძღვანელობით მომზადდა და გამოიცა ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის ოთხტომეული, რისთვისაც 2011 წელს მიენიჭა საქართველოში მეცნიერების დარგში უმაღლესი - ეროვნული პრემია. მისივე იდეით 2013 წელს განხორციელდა

აღნიშნული ოთხტომეულის მეორე შეესებული გამოცემა.

მ. მახარაძე დაჯილდოებულია ღირსების, ვახტანგ გორგასალის სახელობის I ხარისხის და ბრწყინვალების საპრეზიდენტო ორდენებით. პატრიარქისაგან მიღებული აქვს საჩუქრად ძონით შემკული ჯვარი.

მ. მახარაძე შემოქმედებითად კიდევ უფრო ხელდამშვენებული შეხვდა თავისი დაბადებიდან 75-ე წლისთავს.

ჭეშმარიტი შემოქმედი მომდევნო წლებშიც ჩვეული შემართებით აგრძელებს მუშაობას. ამას ადასტურებს აღნიშნულ პერიოდში გამოქვეყნებული წიგნები, ფილოსოფიური ნარკვევები, ნაყოფიერი საქმიანობა პუბლიცისტიკაში, საყურადღებო კრიტიკული და პოლემიკური წერილები. მეცნიერულ პრობლემებზე მუშაობასთან ერთად, მის მახვილ თვალს არ გამორჩენია საჭირობოროტო საკითხებიც, პროვინციული ცნობიერების გამოვლინების ცალკეული შემთხვევები და ა. შ.

აღსანიშნავია, რომ მ. მახარაძემ 40-მდე ქართველ ფილოსოფოსზე, მეცნიერზე, ხელოვანსა და მწერალზე, მასწავლებლებსა და კოლეგებზე, მათ შემოქმედებაზე გამოაქვეყნა 60-ზე მეტი სამეცნიერო სტატია, წერილი თუ რეცენზია, რომლებშიც ახალი კუთხით წარმოაჩინა ბევრი მათგანის შემოქმედება. მსგავსი რამ ჩვენს სინამდვილეში ძნელად მოსაძებნია.

გაითვალისწინა რა ყოველივე ეს, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნულმა აკადემიამ, იუნესკოს მიერ დაწესებულ მეცნიერების მსოფლიო დღესთან დაკავშირებით,

მ. მახარაძე 2019 წელს დააჯილდოვა საპატიო სიგელით ფილოსოფიის დარგში სამეცნიერო მიღწევებისთვის.

თავისი გვარისა და კუთხის ღირსეულ შვილს უყურადღებოდ არ დარჩენია მშობლიური ფაჩხის სკოლის საიუბილეო თარიღი, რომელსაც მიუძღვნა მეტად მნიშვნელოვანი წიგნი – „ფაჩხის სკოლა. 100“. 2020 წელს გამოვიდა მისი მხატვრული ნაწარმოებების მშვენიერი კრებული – „მერიემი. სხალთური ჩანახატები“ და მონოგრაფიები – „თანამედროვე ქართული ფილოსოფია. ნარკვევები“ (2020) და „შალვა ხიდაშელი“ (2021). სულ ახლახან კი გამოვიდა მისი 33-ე მრავალმხრივი კრებული – „დანუნებული“ ჩანაწერები (206 გვ.).

უკვე ამ მშრალი სტატისტიკიდანაც ჩანს, თუ როგორ უცხოვრია, უშრომია და როგორი ღირსეული გზა გამოუვლია ობლად გაზრდილ ფაჩხელ მიხეილს. ეს აღმასვლა, ეს გზა დღესაც წარმატებით გრძელდება და როგორიც არ უნდა იყოს მავანთა მიერ ამ გზის რომელიმე მონაკვეთის შეფასება, ერთი რამ ვიცით: ის ყოველთვის მართალი იყო და არის საკუთარი თავისა და ქვეყნის წინაშე. მან ნათლად აჩვენა, რომ საქვეყნო საქმეების კეთება, კეთილი ნების შემთხვევაში, ყოველთვის და ყველა პოზიციიდან შეიძლება. მიხეილ მახარაძე საკუთარ სინდისთან არასოდეს წასულა კომპრომისზე. ასეა პოლიტიკაშიც, ცხოვრებაშიც და მეცნიერებაშიც. ერთი დამახასიათებელი მაგალითი მეცნიერების სფეროდან:

ადრინდელ გამოკვლევებში მ. მახარაძე თითქმის უსიტყვოდ იზიარებდა ქართული რენესანსის ნუცუბიძისეულ კონცეფციას. ახლა შედარებით ფრთხილია და უფრო

იხრება ივანე ჯავახიშვილის პოზიციისკენ, რომლის თანახმადაც საქართველოში არ ყოფილა დასრულებული რენესანსი.

ჩვენი აზრით, საკითხისადმი ასეთი მიდგომა წარმოაჩენს მიხეილის, როგორც მეცნიერისა და პიროვნების, კიდევ ერთ ღირსებას: ამალლდეს საკუთარ თავზე, უარი თქვას მის მიერ ადრე გაზიარებულ თუ განვითარებულ შეხედულებებზე და მხარი დაუჭიროს შეიძლება ნაკლებად მიმზიდველ, მაგრამ მისთვის უფრო გამართლებულ პოზიციას. სხვა საკითხია, არის თუ არა ეს სწორი, ჭეშმარიტი პოზიცია. ამ შემთხვევაში ჩვენ ყურადღებას ვამახვილებთ იმაზე, რომ ავტორი მართალია საკუთარი თავის წინაშე. იგი შინაგანად, მეცნიერული კეთილსინდისიერებით, ზნეობრივად მოქმედებს.

ჭეშმარიტად ქართული ჰაბიტუსის მქონე, უაღრესად კომუნიკაბელური და თითქმის რბილი ხასიათის მიხეილი, შეუვალი და ზოგჯერ რადიკალურიცაა პრინციპული საკითხების გადანყვეტისას. როგორც ვთქვი, მიხეილისთვის მიუღებელია ზნეობრივი კომპრომისი, რამაც კარგად იჩინა თავი აჭარის პრობლემატიკაზე მის კრიტიკულ გამოსვლებში. მაშინ მისი პუბლიკაციები პრესაში, მართლაც, გმირობის ტოლფასი იყო. საზოგადოებრივ ცნობიერებაზე ზემოქმედების თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო მისი წიგნები: „სხალთის ზარები“, „სხალთის ზარების ექო“ და „ავანტიურა აჭარის სახელით“.

შეიძლება ყველაფერში არ დაეთანხმო მას, მაგრამ მისი სუსხიანი წერილების უკან ყოველთვის იგრძნობა

დედა-სამშობლოს სიყვარულით გამოწვეული დიდი ტკივილი მშობლიური კუთხისთვის მიუღებელი მოვლენების გამო.

როგორ არ გავიხსენოთ აქ ერთი ადგილი ილია ჭავჭავაძის ცნობილი ლექსიდან:

„თუ კაცმა ვერ სცნო ჩვენი გული, ხომ იცის ღმერთმა, რომ წმინდა არის განზრახვა და სურვილი ჩვენი:

აგვიყოლია სიყრმიდანვე ჩვენ ქართველის ბედმა

და, დაე, გვზრახონ - ჩვენ მის ძეგლით დავლიოთ დღე-ნი“...

როდესაც შესავალში ვამბობდი, რომ მიხეილ მახარაძე ბედნიერ ვარსკლავზეა დაბადებული მეთქი, უპირველესად სწორად ამას, მის ღრმა პატრიოტულ სულისკვეთებას და რეალურ საქმეებს, მისი შინაგანი მოწოდებისა და შემოქმედებითი საქმიანობის ბედნიერად შერწყმას ვგულისხმობდი. მართლაც, მიხეილის მთელი შეგნებული ცხოვრება და მოღვაწეობა სამშობლოს სამსახურის, ეროვნული იდეალების სამსახურის კალაპოტშია მოქცეული. ამას ადასტურებს მისი მრავალასპექტიანი შემოქმედება, ამას ადასტურებს მისი საზოგადოებრივი მოღვაწეობა, მისი მრავალრიცხოვანი ნაშრომები და პუბლიცისტური წერილები, ამას ადასტურებს თბილისსა და ბათუმში მისი რედაქტორობით გამოცემული მეცნიერული თუ ლიტერატურული კრებულები, გამოჩენილ ფილოსოფოსთა ნაშრომები, მისი ინიციატივით ჩატარებული ღონისძიებები და ა. შ. ბევრი რამ, რაც თბილისში და საქმის თბილისელ მესვეურებს უნდა გაეკეთებინათ და არ

თუ ვერ გააკეთეს, მიხეილ მახარაძის მეცადინეობით ბათუმში, ან ისევ თბილისში ისხამდა ხორცს.

მარტო ის რად ღირს, რომ პროფესორ მიხეილ მახარაძის ხელმძღვანელობით მომზადდა ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის ოთხტომეული. გავა წლები, ათწლეულები და ეს საშვილიშვილო საქმე საამაყო ფაქტად დარჩება ჩვენთვის, და არა მხოლოდ იმიტომ, რომ პირველი გამოცემის ორი ტომი ბათუმშია დაბეჭდილი. ხოლო ოთხტომეულის მეორე შევსებული (2013 წ.) სულაც ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გრიფით არის განხორციელებული. შალვა ნუცუბიძის გამონათქვამის პერიფრაზირება რომ მოვახდინოთ, ამიერიდან, „მცდელობის მიუხედავად, ხელიდან ვერავინ გაგვაგდებინებს“ ჩვენი ფილოსოფიური აზროვნების ნიმუშებს, რომლებიც ქრონოლოგიურად დალაგებულია, ლოგიკურად შეკრულია და წარმოდგენილია ოთხი მშვენიერი ტომის სახით.

მეტად მნიშვნელოვანია მ. მახარაძის წვლილი ისეთ სერიოზულ გამოცემაში, როგორიცაა „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. აჭარა“ (4 ტომად). ცნობილი ქართველი მეცნიერების მიერ გამოსაცემად გამზადებული ოთხტომეული გაუგებარი მიზეზების გამო 12 წელი თაროზე იყო შემოდებული. მისი გამოცემა განხორციელდა ბატონ მიხეილის ინიციატივით. მისივე ძალისხმევით შედეგია ნარკვევების სათაურიც და მანვე აქტიური მონაწილეობა მიიღო მეოთხე ტომის რედაქტირებაში. ყველაფერი ეს არის ნამოღვაწარი იმ ყოფილი სტუდენტის, რომელიც თითქოს არაფრით გან-

სხვაგვებოდა სხვებისაგან. მაგრამ, ახლა რომ ვუკვირ-
დები, არც მთლად ასე იყო საქმე. გავიხსენებ ზოგიერთ
მაგალითს:

თბილისში, სტუდენტულ ცხოვრების პერიოდში, რო-
დესაც ჩვენ ჯერ კიდევ დილის ტუალეტით ვიყავით და-
კავებული, მიხეილი უკვე ბრუნდებოდა სასადილოდან
ნასაუზმევი და როგორც წესი, ახალი გაზეთებით ხელში.
მას ჰქონდა ძლიერი შინაგანი სწრაფვა ახალი ინფორმა-
ციის მიღებისკენ. პირველად მას უნდა გაეგო, მას უნდა
ნაეკითხა მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივ-პოლიტიკუ-
რი, სპორტული თუ სხვა მასალები და ჩვენც ხშირად მის-
გან ვისმენდით „ცხელ-ცხელ“ ამბებს. სიახლისადმი ინ-
ტელექტუალური სწრაფვა მიხეილის გამორჩეული თვის-
ებათაგანია.

ახალგაზრდა სტუდენტი კაცი გამჭრიახობითაც გამო-
ირჩეოდა. მაგალითად, სხვებზე უკეთესად გრძნობდა,
რომ უცხო ენა, განსაკუთრებით გერმანული, აუცილებე-
ლი იყო ფილოსოფოსისთვის. ამიტომაც, ამ ენის დაუფ-
ლების მიზნით, დაამთავრა მეორე უმაღლესიც გერმანუ-
ლი ენის სპეციალობით. ასეთი მიზანსწრაფულობა მართ-
ლაც იშვიათია სხვა ქალაქში თავისუფლად მყოფი „უპა-
ტრონო“ ახალგაზრდისათვის.

მიხეილის, როგორც პიროვნების, დახასიათებისთვის
გავიხსენებ ერთ ასეთ ფაქტსაც. 1982 წელს მოსკოვში
გარდაიცვალა ცნობილი ქართველი ფილოსოფოსი ზუ-
რაბ კაკაბაძე, რომელიც თვითმფრინავით უნდა ჩამოეს-
ვენებინათ თბილისში. მიხეილის ინიციატივით, თვითონ,
ნაპოლეონ კვარაცხელია და მე დავხვდით განსვენე-

ბულის ცხედარს აეროპორტში. თებერვლის ცივი საღამო იყო, თითქმის ბნელოდა. შევამჩნიე მიხეილმა ჩუმად მოიწმინდა ცრემლები. არც ჭირისუფლისთვის მიგვისამ-ძიმრებია და არც სხვა ნაცნობი შეგვხვედრია. ათობით ფილოსოფოსი და ფსიქოლოგი ცხოვრობდა და მუშაობ-და თბილისში, მაგრამ რატომღაც ჩვენ სამნი აღმოვიჩნ-დით აეროპორტში. თუმცა, ამას მიხეილისთვის არავი-თარი მნიშვნელობა არ ჰქონია. მან გულწრფელად მოი-ხადა თავისი მოქალაქეობრივი ვალი უფროსი კოლეგისა და მასწავლებლის ხსოვნის წინაშე და ეს იყო მისთვის მთავარი. აქვე ვიტყვით, რომ სწორედ მ. მახარაძის ძალი-სხმევითა და მისი რედაქტორობით 2012 წელს ბათუმში გამოიცა ზურაბ კაკაბაძის რჩეული შრომების ერთტო-მეული და, აგრეთვე, „ფილოსოფია და ცხოვრება“. ასე მიაგო პატივი მან ჩვენი დროის გამორჩეულ ქართველ ფილოსოფოსს.

მიხეილი ალალი, მართალი, მეგობრების მოყვარული კაცია. მას უყვარს ურთიერთობები, ე. წ. ღია ცხოვრება. ამ მხრივ არაფერი შეცვლილა დაოჯახების შემდეგაც. მახსენდება, თუკი ვინმე თბილისში კარგ ღვინოს, თევზს ან ხილს ჩამოუტანდა, როგორც წესი, ამხანაგები უნდა დაეპატიჟებინა თავის ვინრო, ნაქირავებ ბინაში, რომელსაც ალამაზებდა მიხეილის მუდამ მომღიმარი, აწ განსვენებული მეუღლე – ციალა დავითაძე. ჩამოტანილი ნობათის ასეთი რეალიზაცია მიხეილისთვის იყო მხო-ლოდ საბაბი, რათა კიდევ ერთხელ, როგორც იტყვიან, დამჯდარი, კაცურად, ფუნდამენტურად გვემსჯელა სა-ჭირობოროტო საკითხებზე, მეცნიერებაზე, ლიტერატუ-

რაზე და, რაც მთავარია, ქვეყნის ბედზე. ასე იყო ყოველთვის, ასეა ახლაც.

მიხეილ მახარაძე ნამდვილი ინტელექტუალია. მან კარგად იცის წიგნის, ბიბლიოთეკის და წიგნზე მუშაობის ფასი. მისივე თქმით, იგი დაბადებული არაა, თორემ გაზრდილია ბიბლიოთეკებში. კარგად მახსოვს, ათეული წლების წინათ, როდესაც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პირველ სართულზე განთავსებული მშვენიერი ბიბლიოთეკა სხვაგან გადაიტანეს, მიხეილი აღშფოთებას ვერ მალავდა. იგი საჯაროდ აკრიტიკებდა იმ უბედურ ჩინოვნიკებს, რომლებსაც უხაროდათ, რომ მათი კაბინეტები ბიბლიოთეკის ნათელ დარბაზში მოაწყვეს. ასევე, როდესაც „ოპტიმიზაციის“ მიზნით, ბათუმის აკაკი წერეთლის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკას, ფაქტობრივად, გაუქმების საფრთხე დაემუქრა, მიხეილმა, ყოველგვარი ხმაურის გარეშე, ყველაფერი გააკეთა, რომ ბიბლიოთეკა ხელუხლებელი დარჩენილიყო, რომლის ადგილსა და მნიშვნელობას ბათუმელებისათვის (და არა მხოლოდ მათთვის) ვერაფერი შეცვლის.

გარემოებათა ცვალებადობის მიუხედავად, მიხეილ მახარაძე ისევ იმ პიროვნებად დარჩა. არც გაჭირვებამ, არც მაღალმა თანამდებობამ, არც პარლამენტის წევრობამ, არც ელიტარულ საზოგადოებაში „ტრიალმა“, არც სამეცნიერო შემოქმედებითმა მიღწევებმა, არც გამორჩეულმა სოციალურმა აქტივობამ და საზოგადოებრივმა ყურადღებამ ვერ შეცვალა იგი. მისი პიროვნება არ დაექვემდებარა „ჟამთა ცვლას“. მიხეილს არასდროს უთამაშია როლი, არასდროს უტარებია რაიმე ნილაბი.

იგი თავიდანვე იყო ჰარმონიული, მთლიანი, ძლიერი პიროვნება, რომელიც ყოველთვის გამოირჩეოდა გონიერებით, სიდინჯით, პრინციპულობით და ამბობდა იმას, რასაც ფიქრობდა. ამასთანავე, ამბობდა და წერდა არაორაზროვნად, ნათლად და ყველასათვის გასაგებად.

ყოველივე ზემოაღნიშნულს კარგად ავსებს მიხეილ მახარაძის ფსიქოლოგიური პორტრეტისათვის დამახასიათებელი კიდევ ერთი შტრიხი, რომელიც სწორადაა შენიშნული ფილოსოფოს ანზორ ბრეგაძის მიერ. მიხეილისადმი მიძღვნილ საიუბილეო კრებულში იგი წერს: „გონითი ადამიანი სანთლითაა საძებნი. მე ჩემს კოლეგებში ასეთად მიმა მახარაძე მეგულება. მის ყოფიერებას უმაღლესი გონითი აქტი - სინდისი ანათებს, ქმედებას - უანგარობა, სიკეთეს დათესს და ჩაივლის, მადლობასაც არ მოითხოვს დავალებულისაგან“. კარგადაა ნათქვამი, ეს მართლაც ასეა.

ყველაფერთან ერთად, მიხეილი ჩინებული იუმორის გრძნობით აღსავსე პიროვნებაა. იუმორი არ ღალატობს მას ნებისმიერ სიტუაციაში. მახსენდება, საკანდიდატო დისერტაციის დაცვის წინ, ერთ გულშემატკივარს არ მოეწონა მისი „სადისერტაციო“ კოსტუმი და თავისი შესთავაზა. მიხეილმა თავაზიანი უარი განაცხადა და ღიმილით დასძინა: ახალი კოსტუმის ჩაცმას მე დისერტაციის დაცვის შემდეგ ვაპირებ, თორემ მანამდე თუ ჩავიცვი, რა აზრი აქვს მაშინ დისერტაციის დაცვასო.

მიხეილ მახარაძე განონასწორებული, უკომპლექსო, შინაგანად თავისუფალი და თავადაც თავისუფლების მოყვარეა. იქნებ ამიტომაც არ უყვარს მაინცდამაინც

მკაცრად განსაზღვრული, შემოფარგლული დღის რეჟიმი, თუმცა საჭიროებისამებრ იცავს მას. უაღრესად მიზანსწრაფულია. იგი მომენტურ ანმყოზე, პირად ინტერესებზე ამაღლებული, ჭეშმარიტად შორეული მოტივაციური სტრუქტურის მქონე ნებისყოფითი ქცევის სუბიექტია, რომელიც ძირითადად სოციალური, საზოგადოებრივი მოტივებით ხელმძღვანელობს და ერისა და ქვეყნისათვის საჭირო ღირებულებებს ქმნის.

აუცილებლად უნდა ითქვას მიხეილის ერთ საშურ თვისებაზეც. ის თითქმის ორი ათეული წლის განმავლობაში ჩაბმული იყო ცხარე დისკუსიებში, ხშირად უსამართლო პოლემიკაში. ბევრჯერ უსვრიათ მისთვის ტალახი და არც ლანძღვა-გინება დაუკლიათ. ამის მიუხედავად, მას არასოდეს დაუქარგავს წონასწორობა და არც მსგავსი ფორმით გაუცია პასუხი ოპონენტებისთვის, მეტიც - მიუტოვებია მათთვის. ამასთან, მისი პასუხები ოპონენტებისადმი ყოველთვის მოზომილი, საქმიანი და აკადემიური იყო. ამის დამადასტურებლად დავიმოწმებ ისევ მიხეილის სიტყვებს, რაც მან ჟურნალისტს უთხრა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მისი წიგნის - „პოსტსკრიპტუმის“ საჯარო განხილვის შემდეგ: *„რაც შეეხება იმ სახეებს, რომლებზეც თქვენ მკითხეთ და რომლებიც ჩანდნენ დარბაზში (იგულისხმება ასლან აბაშიძის ყოფილი მეხოტბეები - ნ.ნ.), მე არა ვარ შურისმაძიებელი კაცი, პირიქით, ყოველთვის ვცდილობ, სამაგიერო არ გადავუხადო ვინმეს. ვფიქრობ, უმრავლესობას ყოველთვის საუკეთესო სურვილები ამოძრავებს, უბრალოდ, გარკვეულ ეტაპზე რაღაც ეშ-*

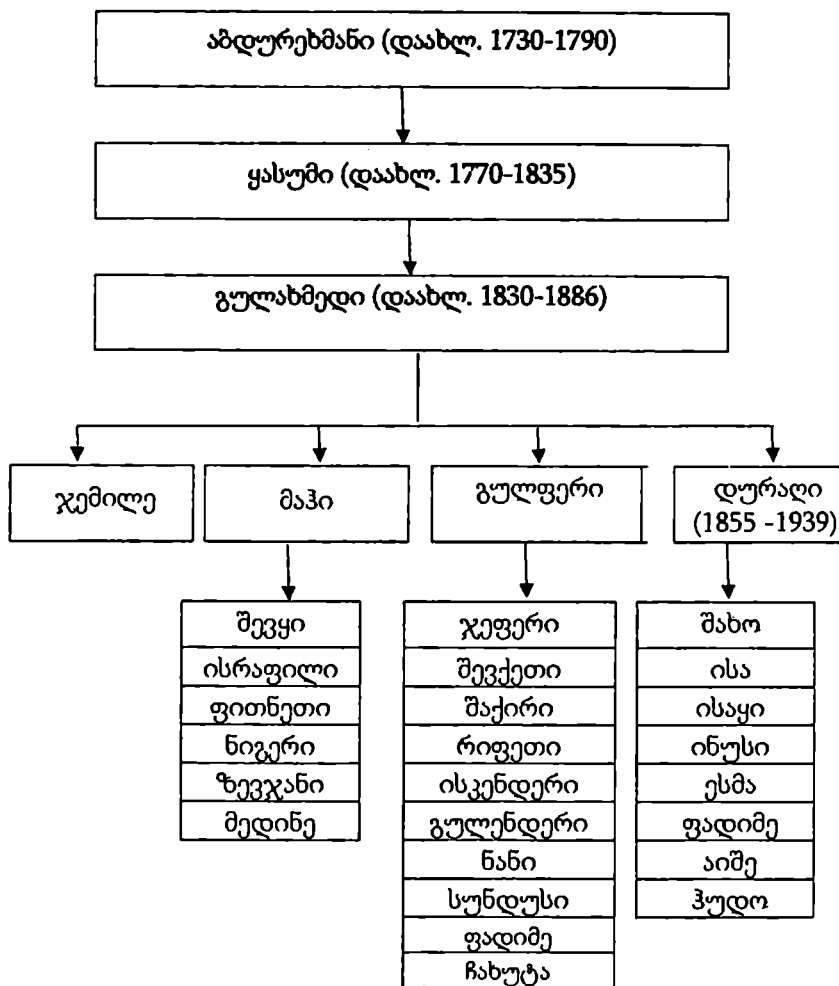
ლება. ასეთებს ხელი კი არ უნდა ეკრათ, არამედ დავებ-
მართო“ (გაზ. „აჭარა“, 2005, 26 მაისი).

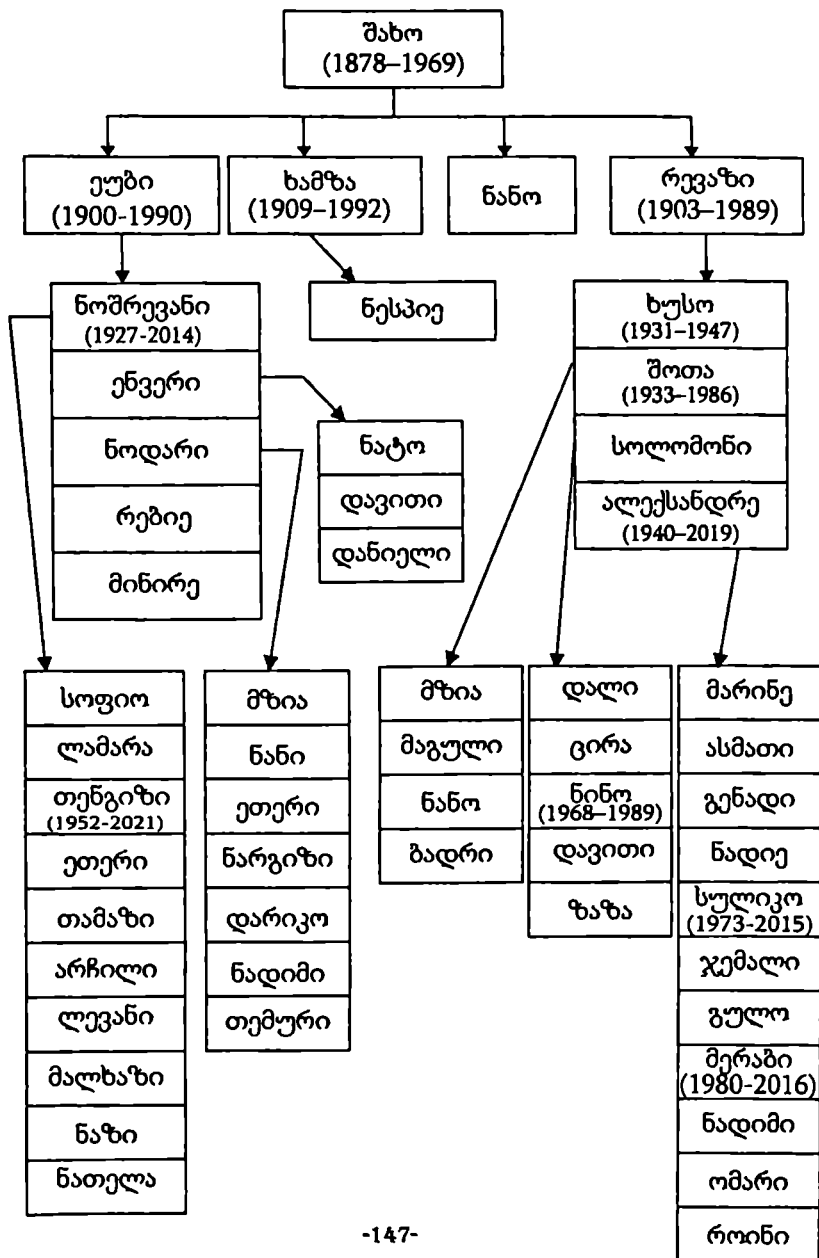
მიხეილის წარმატებებთან ასოცირდება, მისი ცხოვრე-
ბის ან გარდაცვლილი მეგობარი, თანასკოლელი - ქალ-
ბატონი ციალა დავითაძე, უაღრესად კეთილშობილი პი-
როვნება. თვით მიხეილის აღნიშვნით, მას მსგავსი მიღ-
წევები არ ექნებოდა, მეტიც, ამის ნახევარსაც ვერ მიაღ-
წევდა, რომ არა ქალბატონი ციალა.

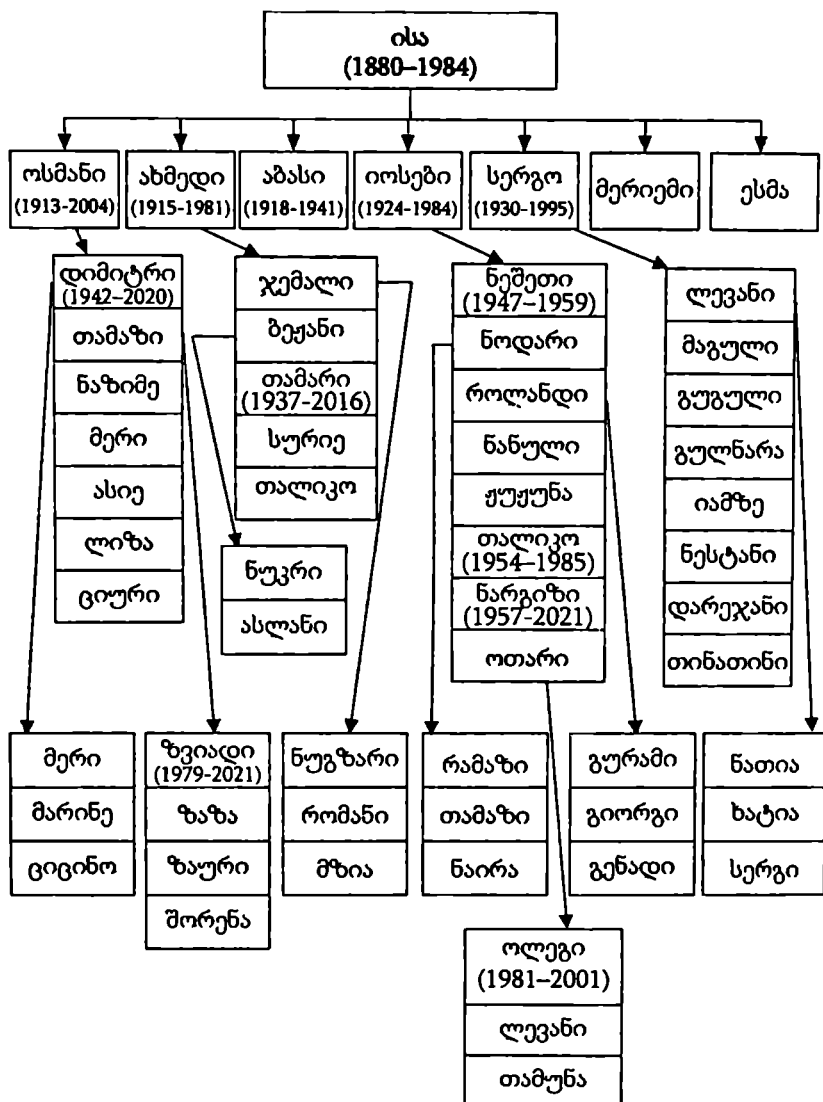
ერთ მომენტს გამოვარჩევდით მეუღლის თანადგო-
მასთან მიმართებით. როცა გასული საუკუნის 90-იან
წლებში ქვეყანაში საყოველთაო კრიზისმა დაისადგურა,
ქალბატონმა ციალამ თავის თავზე აიღო ოჯახის მძიმე
ტვირთი, არ უთაკილია არავითარი სამუშაო და რამ-
დენიმე წლის განმავლობაში, ფაქტობრივად ის არჩენდა
ოჯახს, რომელშიც ოთხი შვილი იზრდებოდა. ეს პერიო-
დი კი მიხეილის მრავალმხრივ შემოქმედებაში გამორჩე-
ული წარმატებების წლებია.

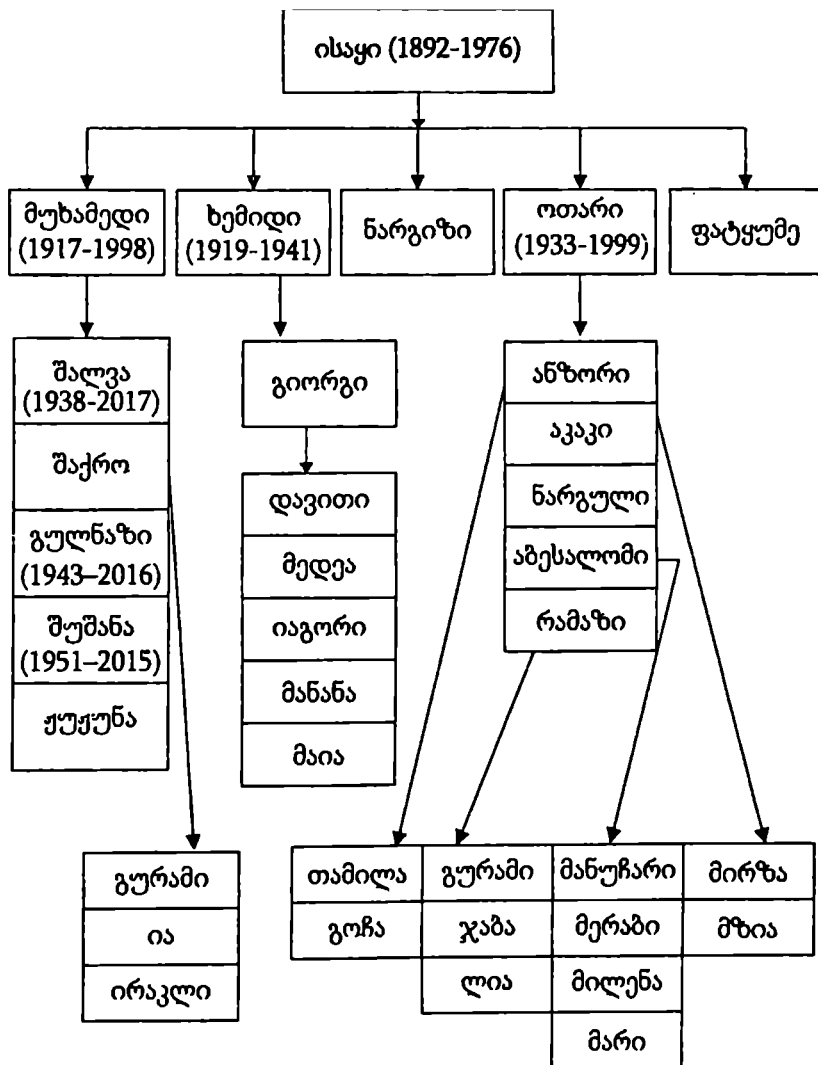
ასეთია, მოკლედ, მახარაძეთა გვარის საამაყო შვილის
ცხოვრებისა და მოღვაწეობის გზა, რომელიც დღესაც
წარმატებით გრძელდება. ვუსურვოთ მას ხანგრძლივი
სიცოცხლე ჩვენი მეცნიერების, ერისა და ქვეყნის სა-
სიკეთოდ.

მახარაძეების დურაღაშვილების მოდგმის გენეალოგია
(2021 წლის დეკემბრის მონაცემები)

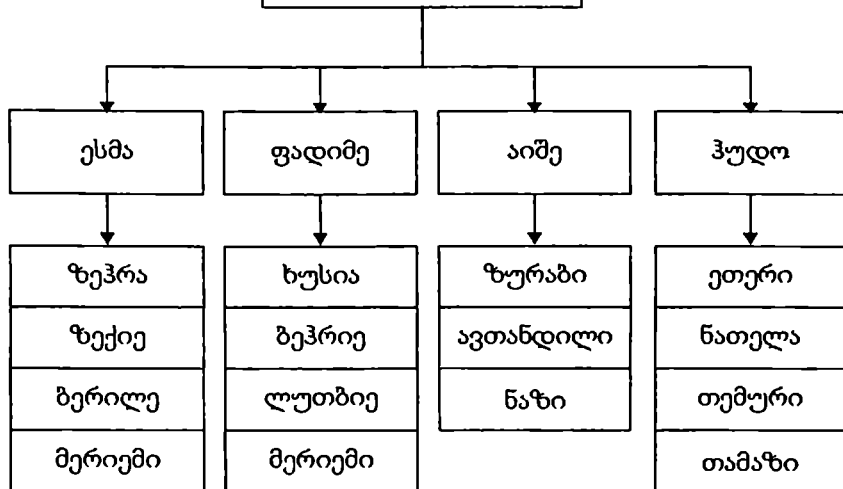

დურად-აღას
ქალიშვილები

ავტორის ბიოგრაფია

აი დავასრულეთ ნარკვევი მახარაძეთა გვარის ერთი მოდგმის-დურალაშვილების დაახლოებით 250 წლიან ისტორიაზე. ეს ჩემი 34-ე წიგნია და თუ როგორი გამოვიდა ის, ამას მკითხველი განსჯის. ერთს კი ნამდვილად ვიტყვი: ასეთი პასუხისმგებლობით, ალბათ, არცერთ ჩემს წიგნზე არ მიმუშავია. ამის მიზეზი კი არის ის, რომ ნარკვევის შექმნა არსებითად ცარიელ ნიადაგზე მიხდებოდა და ძირითადად ემყარებოდა გადმოცემებს, მოგონებებს და ძალიან ნაკლებად ფაქტობრივ მონაცემებს. მე ყველაფერი გავაკეთე იმისთვის, რომ ვყოფილიყავი ობიექტური და არ ავყოლოდი ყურით მოთრეულ ამბებს და გაზვიადებებს. თუ რამდენად მოვახერხე ეს, ამას ისევდა ისევ მკითხველი განსჯის.

აქვე მინდა აღვნიშნო ამ ნარკვევის იდეის ავტორებზე. ესენი არიან როლანდ, ნუგზარ და ბადრი მახარაძეები. მაგრამ ამ საქმეს რომ შევდგომოდი ამაში დიდი წვლილი მიუძღვის ჩემს დიდი ხნის მეგობარს, ცნობილ მეცნიერს, ემერიტუს პროფესორ ნოდარ ბარამიძეს. სწორედ მისი დაჟინებული მოთხოვნით შევუდექი ჩემი ბიძაშვილისა და ბიძაშვილის შვილების ჩანაფიქრის განხორციელებას. ამის გარდა, ნოდარ ბარამიძემ, როგორც რედატორმა ნარკვევს წაუმძღვარა მშვენიერი წინასიტყვაობა. არც ეს იკმარა და ნარკვევს დაურთო მისი მრავალმხრივი წერილი ჩემი ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ. ნარკვევის მომზადებისა და გამოცემისთვის მან ფინანსურადაც დაგვიჭირა მხარი. ყველაფერი ამისთვის

ჩვენი მოდგმის სახელით მადლობას ვუცხადებ მას საჯაროდ.

დურალაშვილების მოდგმის გენეალოგიის შედგენაში გამოვიყენე ნოდარი და როლანდი მახარაძეების მოწოდებული მასალები.

2021 წლის
17 დეკემბერი.